

Dr. Cevad Nurbahş



kurtuba
KİTAP

Sûfi Öğretisinde İnsan ve İnsan Psikolojisi

**Sûfi Öğretisinde İnsan
ve
İnsan Psikolojisi**

Kurtuba Kitap: 8
Tasavvuf: 7
Isbn: 978-975-6743-62-1

*T.C. Kültür ve Turizm
Bakanlığı Sertifika No:
1007-34-009092*

©Kurtuba Kitap, 2009

Bu kitabın tüm yayın hakları, Kurtuba Kitap'a aittir. Kitabın tamamı ya da bir bölümü izinsiz olarak hiçbir biçimde çoğaltılamaz, dağıtılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni
Ahmet Sarmusak

Editör
Ersan Güngör

Kapak Tasarım
Sercan Arslan

İç Tasarım
İrfan Güngörür

Birinci Basım
Kasım 2009

Baskı ve Cilt
A Ajans
Beysan San. Str. No:32-4/G
Haramidere / İstanbul
(0212 422 79 29)

KURTUBA
KİTAP

(Sahhaflar Kitap Sarayı kuruluştur.)

Sahhaflar Çarşısı No: 24-26 • 34450 - Bayezid / İstanbul
Telefon: 0212 528 19 78 • Faks: 0212 512 91 20 • kurtuba@kurtubakitap.com

Sûfi Öğretisinde İnsan ve İnsan Psikolojisi

Dr. Cevad Nurbahş

**Çeviri
Nezahat Holsan**

İstanbul 2009

Dr. Cevad Nurbahş

(1926-2008)

Nimetullahi tarikatının ve Nimetullahi-Nurbahşî kolunun müürşidi olan Nurbahş İran'ın Kirman şehrinde doğdu. Tıp eğitimi aldı ve 26 yaşında doktor oldu.

Sorbon'da Psikiyatri uzmanlığı elde ettikten sonra Tahran Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Psikiyatri profesörü oldu. Emekli olana kadar aynı görevde kaldı. İran Tıp Konseyi ve İran Psikiyatri Birliği başkanlığı yaptı. Aynı zamanda Amerikan Psikiyatri Birliği onursal üyesi oldu.

İranlı sufi ve filozof Seyyid Hüseyin Nasr'ın yanı sıra, Schimmel, Dr. Hermann Landolt, Henry Corbin, Toshihiko Izutsu, Carl W. Ernst, William Chittich, James Morris, Steblin Kamensky gibi batılı akademisyenlerle sürekli iletişim içinde oldu.

1979'da İran'dan ayrıldı. Bir süre Amerika'da bulunduktan sonra İngiltere'ye yerleşti.

İçindekiler

Kısaltmalar	7
Takdim	9
Giriş.....	19
• Maddi Tabiat.....	21
• Nefs	23
<i>Nefsin Nitelikleri ve Bu yüzden Cezalandırması</i>	24
<i>Nefsin Tutkuları</i>	50
<i>Nefsin Mertebeleri</i>	80
• Kalp	105
<i>Kalbin Manevî Tabakaları</i>	140
• Ruh.....	157
• İç Şuur.....	167
• En İç Şuur	173
<i>Sonuç</i>	174
Kaynakça.....	175
Dizin	181

Not:

el-Nefs: Bu Arapça-Farsça terim, çağrıştırdığı anlamların çeşitliliği nedeniyle bu kitapta çevrilmemiştir. “Nefsin” içerdiği anlamlardan bazıları şunlardır: bir şeyin özü (essence of an object), yaşayan şey, psişe, ruh, zihin, canlı oluş, kişi; birey, arzu (desire), bireysel kimlik veya kendi-lik. Arapçada, dönüşlülük zamirleri yoktur: dönüşlülük zamiri için ayn ve nefis kelimeleri kullanılır; dolayısıyla ‘ilmül nefis’ (nefis bilimi) terimi, ‘psikoloji’ olarak çevrilmiştir. Sûfî metinlerindeki; ‘nefis’ teriminin zikri genellikle, bütün bir nefis-beden yapısı, egosentrik (benmerkezci) hırslarına tâbi ve tutkuları veya ‘şehveti’ (flesh-Yunan Ortodoks kilise babaları tarafından anlaşıldığı şekliyle Yunanca sarx kelimesi ile karşılanır) tarafından yönlendirilen kişiye işaret eder. Bu anlamdaki nefsin, manevî dönüşüme doğru giden kendi yolunda, daha yukarıda olan üç seviyesi vardır; nefsi levvârne (kıyayıcı veya halinin farkındaki nefis), nefis-i mülhime (ilhama muhatap olan nefis) ve nefis-i mutmainne (tatmin-huzura ermiş nefis).

Kısaltmalar

AA	Ahbar-ul aşikin
EF	Evrad-ül ahabab ve fusus-ul adab
ET	Esrar-ut tevhid
İK	İnsan-ı kâmil
IS	Istilahat-us sufiye
FC	Fevaiih-il celal ve fevetehal celali
GR	Gülşen-i raz
HEc	Heft evreng
KEM	Keşfü'l esrar (Meybudî)
KF	Keşşaf Istilahatul funun
KM	Keşfü'l mahcub
Lm	Lemaat
Lu	Lum'a
M	Mesnevi-i senai
ME	Meşreb-el ervah
MED	Mirsadul ebed
MH	Misbahul hedaya ve miftahul kefaya
MM	Mesnevi-i manevi
MN	Musibetname
NH	Nusus-el husus
NN	Nakd-el nusus
RB	Tefsir-i ruhul beyan
RN	Risale-i Nurbahş
RK	Tercüme-i risalei Kuşeyrî
RKR	Risale-ul Kuds (Ruzbihân)
RŞh	Resail-i Şah Nimetullahı Veli
MGR	Mefatih-ul icaz fi şerhil Gülşeni Raz
SM	Sad Meydan
ŞŞ	Şerh-i şathiyat
TC	Tarifât-ı Curcani
TKB	Tercüme-i kelimatı Baba Tahir
TSE	Tabakat-ı Sufiye (Ensari)
TSS	Tabakat-ı Sufiye (Sülemi)
TT	Tasavvuf ve adab-ı tasavvuf



Takdim

Geleneksel psikoloji ile modern psikoloji arasındaki en temel fark; birincisinin “ilkelere” ve “bütüncül bir perspektife”, “kuşatıcı bir idrake”; ikincisinin “gözlem”, “istatistik”, “ölçülebilir olan parçasal boyutlar” ve “indirgenmiş algı” ile sınırlanan genellemelere dayanmasıdır.

Kadim hikmet açısından bakıldığında insan; ruh-nefs-beden olarak üç temel yapıyı kendinde taşır.

Bu üçlü yapı;

- Latin geleneğinde animus-anima-corpus
- Grek geleneğinde pneuma-psişe-soma
- İngilizcede ise spirit-soul-body olarak ifade edilmiştir.

Psişenin bilgisi psikoloji (nefs ilmi); pneumanın bilgisi ise pneumoloji (ruh ilmi) olarak tanımlanmıştır.

Her üç yapı birbiriyle ilişkili olup, her birinin kendisine özgü nitelikleri-işlevleri-fonksiyonları vardır. Ve bunların adları da ayrıdır. Örneğin; psişik boyutun aklı, ratio (rasyonalite) iken pneumatik boyutun aklı, intellekt olarak tarif edilmiştir. İslam geleneğinde ilkinde akl-ı meâş, ikincisine akl-ı meâd de-

nilmiştir. (Tasavvufta “akılla olmaz” denilirken akl-ı meâşa, Kur’ân’da “onlar akletmiyorlar mı?” denilirken akl-ı meâda vurgu yapıldığı hatırlanmalıdır.)

İşte bu üçlü yapıyı ve her bir yapının işlev ve niteliklerini birbirine karıştırmadan ve her birinin “hakkını vererek” insana bütüncül olarak bakmak mümkündür.

Ve yine ancak, kavramları doğru yerlerine oturtarak ve karıştırmayarak insanı ve tüm işlevlerini doğru yere oturtmak mümkün olabilir.

Yoksa ruhsal boyutuyla vahiy alan bir peygamberle, psişik boyutu ile şeytanın vesveselerine kapılıp büyüklük hezeyanlarına düşen birini “zahiren” ayırmak mümkün olmayabilir.

Ne yazık ki, modern psikolojinin bazı akımları, dini insanın bir psikoz ve obsesyonu, peygamberleri de şizofren-megaloman olarak tanımlayabilmektedir. Bu çarpık değerlendirmeye, modernizmin ve modern psikolojinin indirgemeci paradigmasından doğmaktadır.

Modernizmin ve özelde modern psikolojinin en önemli hatası “gözlemlerini genellemiş” olması ve “genel kavramlar” üzerinden tanımlamalar yapmasıdır. (Kadınlar duygusaldır, her insan sevilmek ister, insan toplumsal bir varlıktır, öfke doğal bir tepkidir, vs.)

Bu tür genellemeler, her zaman indirgeme hatasını içinde taşır. Bu nedenle Kadim Hikmette; Mutlak Varlık ve Varlık mertebeleri vardır. Hakiki insan (primordial insan, Hz. İnsan, İnsan-ı kâmil, Adam Kadmon) ve “insan olmaya doğru mertebeler” vardır.

Son dönemin en güçlü “Kadim Hikmet” temsilcilerinden Bediüzzaman bu konuda şöyle demektedir: “Ey kendini

insan bilen insan. Kendini oku. Yoksa hayvan ve câmid hük-münde insan olmak ihtimali var.” “Demek ey nefis! (Nefs-i emmâre’de bulunduğun sürece) nefsine muhabbet değil, (nefs-i levvâme haline gelerek) belki adâvet (kınama-karşı koyma) etmelisin. Veyahut (nefs-i mülhime haline geldiğinde) acımalısın. Veyahut mutmainne olduktan sonra şefkat etmelisin.”

Dolayısıyla “câmid”, “hayvan”, “kendini insan zanneden” insan(!) mertebeleri olduğu gibi Hakiki insan mertebesi de vardır. Bu nedenle “insan” diye bir genellemede bulunup, “insan nefsine düşman mı olmalı, muhabbet mi etmeli, acımalı mı yoksa şefkat mi etmeli” şeklinde bir soru sorulmamalıdır.

Böyle bir soruya cevap vermeden evvel şu sorulmalıdır. “Hangi insan düzeyinden” bahsediyorsunuz. Çünkü her bir düzeydeki insanın nitelik-işlev ve fonksiyonları farklıdır.

Örneğin; Nefs-i emmâredeki insan ölümü hatırlamaz, hatırlatılsa da unuttur ve göz ardı eder. Nefs-i levvâmedeki insan; insan olamadan ölmenin kaygısını ve öleceği zannını taşır. Nefs-i mülhimedeki insan; henüz ölüp-ölmeyeceğinin, kendisinin ölümlü olup olmadığının tam ayırımında olamamanın şaşkınlığını-belirsizliğini yaşar. Nefs-i mutmainnedeki insan ise ölümün olmadığını, yani ölenin maddi boyutu ve geçici benliği olduğunu, kendinin Rabbine dönüş yaparak Rabbinde baki olduğunu müşahade eder.

Bu açıdan baktığımızda; “genel” bir insan psikolojisi yoktur. Hiçbir “düzey” ve “mertebe” genelleştirilemez.

Nitekim genelleyci-hatalı anlayış (modernizm-pozitivizm); “Varlığı”; görünür olan, ölçülebilir olan madde (ve yine ölçülebilir olan enerji) ile sınırlayıp “mutlak Varlık” ile bağıni ko-

parmıştır. Modern psikoloji de insanı, dürtü-duygu ve rasyonalite içine hapsedip onu ruhunun enginliğinden mahrum etmeye yeltenmektedir.

Özetle; modern felsefe, insanı metafizikten yoksun kıldığı gibi, modern psikoloji de insanı ruhtan yoksun kılmıştır.

İnsan-ı kâmil'e gözünü kapayan modernizmin bakış açısı;

Ya kibirini ve öfkesini tahrik ederek üstün insanı

Ya hayal ve fantezilerini süsleyerek süpermeni

Ya zevk ve arzularını yücelterek hedonist insanı

Ya duygu ve ilişkileri öne çıkararak romantik insanı

Ya rasyonalite ve mantığı merkeze alarak zihniyle kendini sınırlayan düşünen insanı

Ya da içgüdüsel dürtü ve hazlarını her şeyin önüne koyarak şartlanmalara mahkûm Pavlov'un köpeksi insanını bize armağan etmiştir.

Ancak bunların "insana" yetmediğini ve insanın bunlarla yetinmediğini gördüğünde ise; hümanist, varoluşçu akımlar ve kendilik kavramı üzerinden nefes almaya çalışmıştır. Bunun yanı sıra bir kısım "iyi niyetli-dine hürmetkar" psikiyatrisler tarafından ortaya atılan Ruhsallığın psikolojisi veya maneviyat psikolojisi gibi kavramlar ise; iyi niyet taşıyıcılar da "kavramsal ve teorik" problemler içermektedir. Çünkü "maneviyatın psikolojisi" yoktur. Olsa olsa manevî-ruhanî insanın psikolojisi yani; "ruhanî-manevî varoluş" idrakine ermiş insan-ı kâmilin kullandığı bir psişe ve psikoloji vardır.

Dolayısıyla benötesi (transpersonel) psikolojisi yanlış bir kavramdır. Çünkü “benötesi olan” “psişenin alanı” değildir.

Havadaki uçak yüksek hızda bir motor ve kanatlarla uçar. Tekerleklerini kullanmaz. Sadece yerden yolcuları alıp uçurmak için yere indiğinde “tekerlekleri kullanır.”

Bu yüzden; “Dinî yaşantının psikolojisi” olmaz. Din psikolojisi de olmaz. Dinî yaşantı “ruhsal”dır. Olsa olsa bir Kur’ân âyetine¹ referansla şunu söyleyebiliriz: Kendisini dine teslim etmiş olan psişik (nefsani) düzeydeki insanın psişesinde “dine teslim olmanın” etkilerinden ve sonuçlarından bahsedilebilir. Bu; psişik düzeyde olan bir insanın dinden psişik düzeyde istifade etmesi neticesinde yaşadığı olgulardır. Bir misal verecek olursak; bodrum kattaki bir insanın güneşten istifadesi ve güneşten etkileniminin bilgisi; güneşin ve güneş ışığının bilgisi değildir. Bunu din psikolojisi olarak değil; psikolojik düzeydeki insanın dini algılama tarzının ve etkileniminin sonuçları olması itibarıyla psişik düzeydeki insanın din algısı ve sonuçları olarak tanımlayıp adlandırmak gerekir. Çünkü bu sonuçların “din” ile alakası yoktur. Bu sonuçların, O kişinin psişik (nefs) boyutuyla alakası vardır.

Çünkü psişik düzeydeki bir kişi için “din” psikolojik bir dindir. Hâlbuki din bütün âlemlere (düzeyle) rahmet olmakla birlikte asıl olarak ruhsaldır. Bu yüzden dindar insanın kaygı düzeyi ölçülemez. Çünkü kaygısı yoktur. Dindar insanın özgüven-ölüm korkusu, ölümü algılama tarzı üzerine saha araştırması yapılmaz. Çünkü dindar insanda ken-

¹ “Bedeviler “iman ettik” dediler. De ki: Henüz iman etmediniz. Ancak “teslim olduk” deyiniz. Çünkü henüz iman kalplerinize girmedi.” (Hucurat,14)

dine değil, Allah'a güven vardır. Dindar insan ölmez. (Nefs ölür, ruh bakidir.)

Manevî-ruhanî insanın dini "özgürlüktür." Psişik insanın dini ise bir kısıtlanma, bir kölelik, karmaşık teoriler, zihnî spekülasyonlar, kendini kandırma, kendini rahatlatma, kurallar yığını, korku ve üzüntüler üzerine serpilene yara tozudur. Nitekim bir sâfî bu konuda şu uyarıda bulunmuştur. "Teselli tasavvufunu bırak, tecelli tasavvufuna bak" (H. Lütfi Şuşud).

Dînî yaşantıların psikolojisi yoktur. Ancak psişik (nefs-i emmâre) düzeydeki insanın dini, yanlış-eksik-çarpık anlamasından kaynaklanan patolojiler (ibadetlerdeki takıntılar, büyüklük hezeyanları, korkular vs.) vardır. Bu nedenle Din psikolojisinden değil, olsa olsa Dinin ontolojisinden veya Dinin metafiziğinden söz edilebilir. Çünkü nerede "din" varsa orada "ruh, hakikat, mutlak varlık, sonsuz" vardır; dolayısıyla "sükûn ve itminan vardır."

"Ey insan hayat-ı maddiye-i nefsiyeyi (nefsi-maddî hayat) bırak. Kalp-ruh ve sırrın hayat derecelerine çık ve bak; ne kadar geniş hayat daireleri var." (Bediüzzaman Said Nursi Sözler. 26. Söz.)

Bu mesele tam olarak anlaşılmadığında iki tehlikeyle yüz yüze olacağımız unutulmamalıdır. "Dinin psikolojiye indirgenmesi" ve "psikolojinin din haline gelmesi:"² (Nitekim; in-

² Peygamberlerin veya velilerin ilahi gazabın yansıması olan Kutsal öfkelerini kendi nefsanî öfkeleri ile aynı düzeyde zanneden ve dolayısıyla öfkelerini meşrulaştıran insanlar; Hz. Ali'nin saldırgan bir kâfirle savaşıırken kendisine tükürmesi karşısında nefsanî öfke duyma ihtimalini fark ederek hasmını bırakması hadisesini düşünmelidirler.

sanlar artık “insan nedir?” sorusunun cevabını psikolojiden sorma gafletine sıklıkla düşmektedir.) Sanırım şu sorular üzerinde düşünmek faydalı olacaktır.

İnsan korkar ve üzülür, sözü doğru ise “kendileri için korku ve hüznün olmayanlar” acaba insan değil midir?

İyiliklerini düşündüğü insanlar tarafından taşlanıp, hakarete maruz kaldığında, kendisine bunları reva gören kişilere kahretmeyip “Ey Rabbim, onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar, onları affet” diyen “zât” insan değil midir? Yoksa o gerçek insan da; biz mi insan olma potansiyeli taşımakla birlikte henüz insan olamamış embriyolarız?

Hakiki insan olan; “manevi-kâmil insanın”; ne anlaşılma ihtiyacı vardır, ne de anlaşılmama sıkıntısı. Ne övgüden dolayı memnuniyeti vardır ne de sövgüden dolayı bir hoşnutsuzluğu. Ne sevilme ihtiyacı vardır ne de sevilmemekten duyduğu bir

Yine kurban konusunun ilahî-ruhanî-batını hakikatini göremeyip “kurban, insanın (hangi insan?) saldırganlık ve kan döktücü dürtülerinin meşru bir yolla tatmin edilmesi (yani bir nevi süblimasyon) ve bu vahşi-zararlı dürtülerin faydalı bir şekilde deşarj edilmesidir,” diyen ilahiyat mensuplarının daha dikkatli olması gerektiğini düşünmekteyiz.

Böylesi yaklaşımlar; “düşük insanı”, “fitri ve hakiki insan” zannederek; hem düşük insanı “hakiki insan” ufkundan mahrum etmekte, hem de “seviyesi” konusunda onu yanıltarak “gaflet uykusuna” huzur içinde devam etmesi için teorik zemin hazırlamaktadır. Unutulmamalıdır ki; “Müslüman psikologların veya ilahiyatçıların söyledikleri İslami psikoloji olmayabilir.” Ayrıca bakınız: “Psikanalizin Zararları”, “Psşik Olanla Ruhani Olanın Karıştırılması” adlı makaleler. (*Niceliğin Egemenliği ve Çağın Alametleri*, Rene Guenon, İz Yayıncılık)

rahatsızlık. İnsanların ona olan düşmanlık ve vefasızlığı, onu etkilemediği ve üzmediği gibi, kendisi vefalı olmanın gereğini yaptığı halde “kendini” vefalı görmez. Kendisine vermeyene verir (ama veren kendi değildir.). Kendisini sevmeyeni sever (ama seven kendi değildir.). Kendisiyle bağını kesenle kopması mümkün olmayan bir bağı vardır (ama bağlı olan kendi değildir.).

Dünyaya hiç rahatsızlık vermediği gibi, dünyanın da kendisine rahatsızlık vermediği; gurur, kıskançlık, korku ve endişe nedir bilmeyen “Yüce Dost”un kalbinde ikamet eden bir “HİÇ”tir o. “Ben” ve “Benim” düşüncesini aşmıştır. Nitekim;

“Kahr ve lütfu “ tek bir şey olarak” görmeyen çekti azap.

O azaptan kurtulup sultan olan anlar bizi” diyen Niyazi Mısırî; ilk mısırada psişik boyuta, ikinci mısırada ise ruhsal (pneumatic) boyuta işaret etmektedir.

İnsan-ı kâmilin (yani normal insanın!) özgüveni-benlik saygısı yoktur. Ama kendindeki Allah’a güveni ve kendindeki ilahi nefese saygısı vardır. Seven kendi değildir. Kendisinde seven Allah’tır. Sevilen de kendi değildir. Kendinde sevilen O’dur.

“O normal insanın” çevresinin şahitliğine, onayına, takdirine, övgüsüne ihtiyacı yoktur. Bunlardan duyduğu bir memnuniyet de yoktur. Örneğin ona “iyi ve yardımsever bir insan” olduğu söylendiğinde onun bundan duyduğu düşünsel-duygusal hiçbir haz veya memnuniyet yoktur. Çünkü bilir ki “İyi Allah’tır. Yardım eden yine Allah’tır.” O, Allah’ın tecellilerini âleme taşıyan köprüdür. O kupkuru bir üzüm çubuğudur. Allah onun kuru çubuklarının ucuna tatlı ve sulû üzüm taneleri takmıştır.

“O normal insan”; yalnızlık çekmez, yalnız kalmaz, yalnızlıktan kaçmaz. Çünkü o, “yalnız olmak-yalnız kalmak” diye bir şeyin imkânsız olduğunu bilir ve yaşar. Allah’ın ona şah-damarından daha yakın olduğunu tecrübe ettiği için hiçbir yerde, hiçbir durumda, hiçbir şekilde “yalnız” olunamayacağını, bunun “imkânsız” olduğunu müdriktir.

Nitekim yakın zamanda yaşanmış olan şu hadise bunu çok güzel ifade etmektedir: “Bir normal insan” bahçede oturmaktadır. Oğlu gelir ve ona sorar. “Baba niçin içeri geçmiyor ve bahçede yalnız oturuyorsun.” Normal bir insan olan baba başını kaldırır ve şöyle der: “Hâşâ evladım. Yalnız değilim. Allah’la beraberim.”

Dolayısıyla ruhanî-manevî insanın “bildiğimiz-genel” anlamda psikolojisi yoktur. Ama onun “kullandığı” bir psişesi ve bedeni vardır. Çünkü o psişik değil, pneumatiktir. (nefsanî değil, ruhanidir.).

Onun öfkesi yoktur. Ancak o, ilahi gazabın tecelli yeridir. Onun sevgisi ve tutkusu yoktur. Ancak o, ilahi sevgi ve cazibenin “merkezî tecelli” mahallidir. O üzülmaz, mahzun olmaz. Fakat o, mukaddes merhamet ve şefkatin tecellisine aynadır.

O ölmez; çünkü o, Ölümsüz Olanın Vechesidir.

O, hiçbir şeyin karşılığını beklemez; sevilmeyi beklemez, saygı beklemez, takdir ve iltifat beklemez. Çünkü veren, seven, yardım eden o değildir; dolayısıyla karşılık bekleyeceği bir şey “yapmamıştır.” Kendinde hiçbir kemal, ilim, iyilik olmadığı içinde sevgi-saygı-iltifat ve takdir beklemesi söz konusu olmaz.

Nitekim birisi İsa’ya şöyle der: “Ey iyi olan muallim. Bize öğret.” İsa cevap verir. “Bana iyi deme. İyi Allah’tır.”

Sizlere sunulan bu kitabın; bu konulardaki kafa karışıklığının çözümüne katkıda bulunacağını umuyoruz. Çünkü yazar; tam bir yetkinlikle “insanı tüm mertebeleriyle” ortaya koymuştur.

İsmail Acarkan



Giriş

Sûfî bakış açısına göre insandaki tabiat (tab'), nefis, kalp, ruh, iç şuur ve en içteki şuur (sırrın sırrı veya hafi) insan nefsinin kemâlâta erişme yolculuğundaki yükseliş aşamalarını temsil eder.

Kişi, nefsin tahakkümü altına girdiğinde, varoluşundaki maddi tabiatının niteliklerine de sahip duruma gelir. Kişi, kalbinin tahakkümü altına girdiğinde ise maddi tabiatı ve nefsin zayıflıkları alt edilir. Kalbi tarafından yönetilen kişiler ruhun (spirit) farkındalığına sahip değilken nefsi tarafından yönetilenler de kalbin farkındalığına sahip değildir.

Nefis, kalp hazinesinde ne bulunduğunu nasıl bilebilir ki? Ya kalp, ruh sığınağına nelerin emanet edildiği hakkında ne bilebilir? Ruh, iç şuur evindeki mirasla ilgili ne bilir? Ve iç şuur, en iç şuur'un hakikatleri hakkında ne bilir? Gerçekte fitri nefis, ilâhî makam olan kalbin mahalli, marifet evi, müşahede işaretlerinin ruhu, iç şuur, aşkın ara istasyonu ve en içteki şuurdur. Sadece Allah, nefsin ne olduğunu bilir! Zira nefis, insan varoluşunun tahayyülünün çok ötesindedir. (KEM, VI, 112)

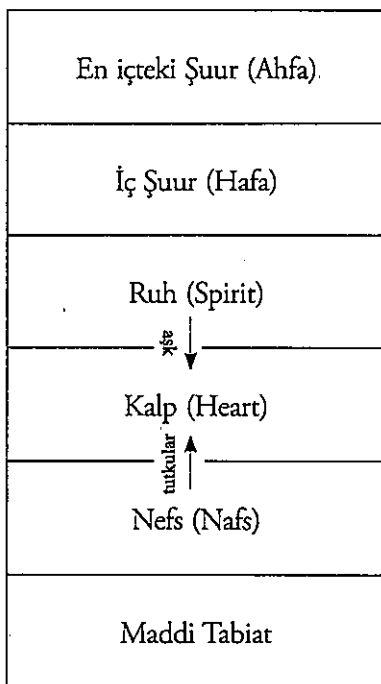
Sadî' ye göre:

İnsanlığın nihai amacını idrak etmek:

Hiçbir şeyin fakat sadece

Allah'ın görüldüğü noktaya ulaşmaktır

Bu kitabı yazmaktaki amacımız; ruhun, maddi tabiatından en içteki şuura kadar olan gelişim aşamalarını bu konudaki çeşitli hâkim görüşler ışığında gözden geçirmektir.



İnsan nefsinin manevî yükselişi ve manevî dönüşüm yolundaki Kemâlât'ın seyir aşaması tablosu



Maddi Tabiat

Beşeri bir varoluş ile doğan nefis “maddi tabiat” olarak adlandırılır. Diğer taraftan insana doğuştan bahsedilmiş olan “maddi tabiat” psikoloji disiplini tarafından abartılmıştır; her bireyin aile veya atasından doğuştan almış olduğu miras “psikolojik tabiat” olarak tanımlanabilir. Burada açıkça belirtilmelidir ki, maddi tabiatın nitelikleri, *nefsin* teşekkülü üzerinde ölçülemez bir etkiye sahiptir

Attar’ın söylediği gibi:

Maddi tabiat nedir?

*bir çamur çukurundan diğerine yavaş ve zorlukla yürüyen,
ve sürekli aynı yolu tepen bir eşek*

Rumî’nin cümlelerinde:

İsa’ya acı, eşeğe değil...

maddî tabiatı aklına baş etme;

Bırak tabiatını, ağlaya dursun...

Sen, ondan al, canın borcunu öde!

Yeter artık yıllarca eşeğe kul oldun.

Çünkü eşeğe kul olan, eşeğin ardından gider.

(MM, II, 1853-55)

Maddi Tabiatın Bozukluk ve Olumsuzluğu

Ebu'l Hasan Sâîğ: "Arzu ve isteklerin maddi tabiatın bozukluğundan ileri geldiğine işaret eder."

Tabiatın Merhametsizliği ve Vahşiliği

İnsan varoluşunun maddi tabiatı, kendi atasından miras aldığı ve nefsinin derinliklerine kök salmış nitelikte olup saldırgan ve vahşidir. Sadi'nin işaret ettiği gibi:

*eğer bu acımasız, senin doğanda cansız kalırdaki ölürse
yaşamının geri kalanını
ruhun kemâlâtında yaşıyor olursun.*

Rumî'ye göre:

*tabiat öcünü almak isterken
hasmından;
ruh, nefis üzerinde demir bir zincir gibidir*



Nefs

Maddi tabiat, insanin doğuştan sahip olduğu bir özelliktir. Daha sonraları ise çevre ile karşılaşması; aile ve okul ortamındaki sosyalleşme sürecinin etkisi ile nefis olarak adlandırdığımız şeye dönüşür. Nefsin yetenekleri, kendini tatmin etmek için arzularını kayıtsız şartsız zorla kabul ettirme yönündedir. Bununla birlikte nefse nazaran akıl, yapılması gereken olumlu ve uzak durulması gereken olumsuz davranışları göstererek kontrol edici bir güç ve bir danışman olarak hizmet eder.

Gerçekte nefis, ego ve onun eğilimlerini temsil ederken; akıl, toplumda insanlara zarar vermeksizin kendini gösteren, nefsi sosyal olarak kabul edilebilir olduğu ve aynı zamanda kendi konumuna faydalı bir şekilde yönlendiren, arzularını tatmin etmeye çalışan ego'ya rehberlik etmeye yetenekli bir denetleyiciyi temsil eder.

Bütün "insan varoluşu" nefse sahiptir ve onu toplum içerisinde faal durumdayken kullanır. Bazı insanlar akıl tarafından yönetilirken, çoğunluk ise sırf nefis tarafından yönetilmektedir. Bununla birlikte nefis, tekamül derecelerinde ilerledikçe

insanın nihai mükemmelliğine ve insanı kâmilin ruhuna hizmet eder.

Şunu da açıklığa kavuşturmak gerekir ki; 'akıl' kavramı bu bağlamda cüzi akıl ve daha esaslı olarak nedensel akla işaret eder ki bu akıl, dünyevî maddi olgulara göre işlemekte olup materyalist filozofların dayanağı olarak hizmet eder. Bu akıl, gerçekliği görmede yetersiz kalır. Çünkü her gün, bir gün önce kabul ettiği şeyi reddederek görüşlerini sürekli olarak değiştirir.

Konuyla ilgili Rumî şunları söyler:

*Sezmek, nihai amacını insanlığın: ulaşmaktır bir noktaya.
Ki o noktada hiçbir şey yoktur, Allah'tan başka.*

Nefs seviyesinde herkes az ya da çok miktarda eşit konumdadır. Bununla birlikte insan nefsi, eğer Hakikat ve marifete ulaşmayı dilerse, bu basamağın ötesine yani kalp mertebesine geçmek zorundadır.

Nefsin Nitelikleri ve Bu yüzden Cezalandırması

*Nefs, Her Ne Zaman Baskı Altına Alınsa Mutlaka
Başka Bir Yerde Ortaya Çıkar*

Ebu Bekir Temestani: "Nefs ateş gibidir. Ne zaman sönme noktasına gelse, mutlaka başka bir yerde alev alır; bir mahalde tamamen soğusa dahi, diğer bir tarafta yanmaya başlar." (TSS, 499)

Hız. Ali (r.a.): "Nefse nazaran benim konumum koyunlarını otlatan bir çobana benzer. Çoban koyunlarını ne kadar çok bir araya toplamaya çalışsa, koyunlar daha geniş bir alana yayılır ve bir diğerine kaçar." (EF, 103)

Nefsin'in bu savunmacı tepki tarzı, özellikle psikolojideki "Yerine Geçme Reaksiyonu"nu (bir şeyi başka bir şey ile doldurma) ifade eder.

Nefs Cahildir

Ebu Hamza Bağdadî: "Cehaletten vazgeç". Nefs her şeyin en cahil ve reddedilmeye en layık olanıdır." (TSE, 99)

Nefs, Kötü Huy ve Çirkin Davranışların Kaynağıdır.

Sûfilere göre bütün kötü huy ve çirkin davranışlar nefsten kaynaklanır. Nefsin iki sureti vardır: Haddi aşırıp siniri ihlal eden sureti ve hem şeriat hem de akılca da kınanan kibir, kıskançlık, tamah, hasta mizaç, fesat ile karakterize edilen kötü eğilimlere sahip sureti. (KM, 246)

Nefs Tahrik Edildiğinde Bir Çıkış Yolu Bularak Hâkim Tabiatını Sergiler

Nefsin, karıştırıldığında bulanıklaşıp çamurlu bir hal alan ve etrafına hoş olmayan pis bir koku yayan saydam, duran bir su gibi olduğu söylenmiştir. (EF, 103)

Nefs, Allah'ın Kahrının (Wrath) Tecelli Yeridir

Nefs, Allah'ın hâkimiyet ve tecellisinin bir aracıdır; aynı zamanda bütün şer ve fesadın kaynağıdır. Kur'an'da şöyle buyrulur, "İnsanın kendi benliği de (nefs) onu kötülüğe sürükler (yebili)r." (Yusuf Sûresi: 53) Nefs, tabiatı itibarıyla kahr ve cebbar olanın tecellisini kendinde taşıdığı gibi aynı zamanda kişiyi kötülük işlemeye çeken-yönelten bir tabiata sahiptir.

Allah'ın Kur'an âyetinde tanımladığı gibi "Ve düşün! nasıl ahlaki zaafarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilin-

ciyle de donatıldığını." (Şems Süresi: 8) Nefs, Sonsuz gücün kahir tecellisi ile donatılmış ve bu suretle Allah'ın Celal ve Azameti ile Cebbar isminin veçhelerinden Allah'ı bilir.

Hz. Peygamber'in söylediği gibi: "*Nefsini bilen Rabbi'ni bilir*" (hadis-i kudsi)

Arif der ki: "Nefs, mefhumu (notion) Allah'ın mekridir ve Allah'ın kahrının üzerinde görünmesiyle Allah'ın gizli veçhelerine mahal olur." (ME, 151)

Allah, nefsi çirkin davranış ve kınanan huyların görünebileceği bir yapıda yaratmıştır. Şeytanı da hayaller ve vehim ile bir şeyi güzel gösterip nefsi cezbeden bir aldatici olarak takdir etmiştir. O, her çeşit bitkiyle dolu bir bahçe gibidir; tohumlar yanlış değerlendirildiğinde dünyevî arzu çiçeklerini ve şehvet meyvelerini yetiştirmek ve yanlış olanı yapmayı da netice verebilen Allah'ın ilhamlarının alanıdır. Ve Allah, arif olanı test etmek istediğinde, arif; zillet ve kendini kınama sayesinde Allah'ın marifet bahsedici lütfu ile nefsin mahiyetini anlar. Arif, ancak bu nur ve ruhanî mücâhede yardımıyla nefsin ateşini söndürür. Kur'an şöyle buyurur: "*De ki: "Budur benim yolum: akla uygun, bilinç ve duyarlılıkla donanmış bir kavrayışa dayanarak hepinizi Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar (aynı çağırışı yapıyoruz)."*" (Yusuf Süresi:108)

Allah ile ilişkili olarak feraset hakkında, Hz. Peygamber şunları söylemiştir: "*Feraset, kalbin sesini ve kararını görmektir; aksi takdirde tahakküm eden nefis, herhangi bir şeyi sende açığa çıkaracaktır.*"

Ebu Süleyman: "Kendimde iyiyi görmek için asla nefsimin davranışlarına bakmadım" der.

Arif der ki: "Her kim ki Allah'ın kahir ve celal tecellilerini müşahede eder, işte ancak o, nefsinin hallerini kavrama ferasetine sahiptir". (ME, 155)

Nefs, Ortılığı Karıştıran Bir Fesatçı Gibidir.

Nefs, hem zahiren güzelliğin suretini taşıırken içindeki gizli potansiyel yıkıcılıkla huzursuzluk yaratan bir fesatçı gibidir; sureti etkileyici olmasına karşın, yakıcıdır. (EF, 103)

Nefs, Başı Derde Girdiğinde Tevbe Kapısı Arar; Rahat İçinde ise Allah'tan Uzaklaşır

Nefs cezalandırıldığında, tevbe kapısı arar ve bağışlanma için yalvarır; rahat içerisinde ise arzu ve tutkularına kapılarak Allah'tan uzaklaşır. (EF, 103)

Nefs Bir Puttur

Ebu Bekir Vasitî'ye göre; "Nefs bir puttur. Nefs ile yapılan bir ibadet bile putperestliktir. (EF, 103)

Nefs bir put gibidir, şöyle ki; eğer kişi arzu ile nefesine yönelirse, putperestlikle meşgul olur. Oysaki eğer kişi nefsi üzerinde tefekkür eder de ferasete ulaşırsa, etkin bir şekilde ibadetle meşgul olur.

Rumî'nin ifade ettiği gibi:

*Putların anası nefis putudur.
Çünkü o put bir yılan,
ve bir ejderhadır.*

(MM, I, 772)

Nefs, Huzuru Sadece Aldatmacada Bulur

Bâyezîd-i Bistâmî, "Nefs, sadece aldatmacada huzur bulur ve ancak Allah haricindeki şeylerle teskin olur ve asla Allah iradesine teslim olmak istemeyen bir niteliğe sahiptir" der. (KM, 251)

Nefse En Zor Gelen ve Bu Yüzden Hakikatle Arasma Perde Olan Şeyin Çaresi İlâhî Cezbeye Kendini Teslim Etmektir

Zünnun-u Mısırî şöyle der: "Nefs için en büyük şey Allah'ın çekimine kendini bırakmaması ve her an bir devinim ve hareket içinde olarak kendini var kılmaya çalışmasıdır." Çünkü nefsin her zaman kendini görmesi ve kendini düşünmesi Allah'ın rızası ile çatışması demektir ki bu Allah'a direnmek demektir. (KM, 250)

Nefsten Küçük Bir İz Kaldığı Sürece Kişinin Allah'la Arasındaki Perde Kalkmaz

Muhammed ibn Termedi: "Nefsinden bir parça inatla hala sende iken ve nefsin kendini bile bilemezken; sen Allah'ı bilmek istersin. Bu halinle nasıl bilebilirsin?" Gerçek şu ki kişinin kendinde kalan nefsi, kendi özüne perde lidir; peki öyleyse nasıl olurda Allah kendini açığa çıkarabilir? (KM, 251)

Sadakatsizlik ve Küfrün Esası Nefsin İsteklerini Yerine Getirmede Yatar

Cüneyd der ki: "Küfrün esası nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmede yatmaktadır." Yani Allah'a yönelmek isteyen kimsedeki kötülük ve isyanın (küfrün) kaynağı bedensel isteklerin yerine getirilmesidir; çünkü nefsin

İslam'ın latif hakikati ile hiçbir bağlantısı yoktur. Ve aslında bundan vazgeçmek için sonsuza dek mücadele eder. İmanı reddeden ve inkâr eden biri Allah'a karşı bir yabancıdır. (KM, 251)

Nefsin Hâl ve İstekleri Beğenilirse, Erdem ve Faziletin Tadı Asla Tecrübe Edilemez

Yusuf İbn Hüseyn Râzî, Cüneyd'e der ki: "Nefsin tadını beğenmene sebep Allah değildir, eğer öyle olsaydı, asla erdem ve fazileti tadamazdın." (TSE, 99)

Nefsin Kendini Gizli İlah Görmesi Nefsin En Sert Tahakküm ve Baskılarından Biridir

Nefsin, en sert tahakkümlerinden biri, sahip olduğu şey üzerinde gücü olduğu ve bunu hak ettiği zannına kapılmasıdır ve bu putperestliğin gizli bir şekli olarak kabul edilir. (RK, 132)

Nefsin Bütün Yapısı, Doğrunun ve Dengenin İhlal Edilmesi Üzerine Kurulmuştur

İbn Ata' der ki: "Zahide kural ve prensiplere riayet etmesi emredilirken, nefis ise gücünü doğrunun ve dengenin ihlal edilmesinden alır. Nefs bütün yapısı ile Allah'ın buyruklarına karşı gelir. Zahid, kötü olanı yapmayı arzulayan nefsinin dizginlemek için mücadele etmelidir. Kişi nefsinin dizginlerini serbest bırakırsa, nefsin kötü amel ve taşkınlık ve azgınlıklarına ortak olmuş olur." (RK, 226)

Nefs, Her Türlü Kötülüklerin Kaynağıdır

Cüneyd der ki: "Sana baskı yapan ve emreden nefis, onu yıkıma davet edenin (şeytan) kölesi ve düşmanların bir

yardımcısıdır; arzularının peşinden gider ve her türlü fenalığın kaynağıdır.” (RK, 226)

Nefs, Her Zaman Yasak Olanı Arzular

“Nefs, öyle bir şekilde yaratılmıştır ki yasak olan her şeyi arzular (desire). Bunun sırrı, yasaklanmış olan şeylerin başında ‘benlik arzusunun’ yani nefsin olmasıdır.” (TKB, 384)

Nefs, Tutku ve İhtirasların Bir Kölesidir

Nefsin kınanan ve ayıplanan vasıflarından bir tanesi şehvete olan düşkünlüğüdür. Nefs, kişiyi sürekli olarak şehvani ihtiras ve hazları aramaya sürükler, kişinin ilgisini kişiyi şehvete boyun eğdiren maddi arzulara çeker. Kur’an’da işaret edildiği gibi Allah’tan ziyade diğer nesneleri çekici kılar; “Sen kendi hevâ ve heveslerini ilâh edineni gördün mü?” (Furkan Sûresi: 43) Nefsin bu sıfatı, yalnızca Allah’ın aşkı ve riyazet ile terbiye edilebilir. (MH, 85)

Nefs, Riyakâr, Sahtekâr ve Putperesttir

Çoğu durumda, nefsin görünen yüzü iç yüzeyinden farklılık gösterir; başkaları varken onların yokluğunda sergilediği davranışlarından farklı şekilde hareket eder. İnsanların huzurunda onları överek yüzlerine karşı dürüstmüş rolü oynar, yokluklarında ise tam tersini yapar. Nefsin bu sıfatı, yalnızca ihlas ile terbiye edilebilir. (MH, 85)

Nefs, Allah’ın Rızasını Gözetmeksizin, İnsanları Hoşnut Edecek Şekilde Kendini Güzel Göstermek İster

Nefs, Allah’ın hoşnut olup olmadığına bakmaksızın, insanların sevgisini kazanmak için kendini sergilemek ve

göstermekle meşguldür. Bu davranışın sonucu nefsin kendi içinde sahip olduğu özelliklerin; yani kibir, kendini beğenme-gurur, kendini önemseme ve hor görme gibi niteliklerin artmasıdır. Nefs, insanların onaylamadığı her şeyden, bunlar Allah'ın hoşnut olduğu şeyler dahi olsa, kaçınır, onları tercih etmez ve yadsır; mesela spiritüel fakirlik, hiçlik fakr ve acz gibi. Bu nitelikler, sadece kişinin kendi acizliğinin farkına varması sonucu nefisten arındırılabilir.

Nefs, kendi erdemliliğini göstermek için ne kadar çok şov yapıp kötülüklerini gizlemeye çalışsa da zorunlu olarak sürüklendiği SON sadece ileriye görmeyen gafil kişiden gizlenir; feraset sahibi olandan asla. Süslü kıyafetini, gördükleri güzelliğin gerçekten ona ait olduğunu düşünen çocuklara göstermek için, gösterişli ve göz kamaştırıcı elbiseler içerisinde kendini sergileyen yaşlı bir cadı gibi. Oysa kemale ermiş ve uyanık olanlar ancak kendilerini en çok hakir görenlerdir. (MH, 86)

Nefsin Aldatmacalarının Bir Sonu Yoktur

Harakani der ki: "Üç şey haricinde her bir şeyin sınırları olduğuna kabul ederim: Nefsin aldatmacası, Peygamber'in mertebesi ve marifet."

Nefs, Kutsallık İddia Eder

Nefs, her zaman ister ki, insanlar onu methetsin, ahlaki kurallara sadece kendi işine geldiği gibi uyar. İşte bunu her şeyden çok sever. Nefs, diğer insanların her durumda ondan korkmasını ister ve yine nefis inayet ve merhamet etmekte insanların kendisine umutla sarılmasını ister ki, bunlar aslında Allah'ın kendisi için zahid kulundan talep

ettiği şeylerdir. Nefs, bu sıfatından ancak İlâhî sıfatların tecellisi ile kurtulabilir. (MH, 87)

Cüneydi, bu konuyla ilgili şöyle demiştir: “Nefs kendini var gördükçe hiçbir zaman huzuru Allah’ta bulamayacaktır.”

Nefs Küstah ve Benmerkezcidir

Nefs, sürekli olarak erdemleri ile meşgul olur; kendinden razı ve halinden hoşnut olarak kendi konumunu müshade eder. Herhangi birisi için yapmış olduğu en küçük şeyi, üzerinden yıllar geçmesine rağmen hatırlayarak önemli kabul eder. Oysaki insanların onun için yaptığı iyiliklerin hiçbir önemi yoktur; onları hemen unuttur. Nefs, bu küstahlık sıfatından ancak kendisinin eksik ve kusurlu, aciz ve fakir olduğunun farkına vararak arınabilir. (MH, 87)

Nefs, Tamahkâr-Açgözlü ve Yoldan Çıkmağa Meyilli Bir Azgınlık İçindedir

Nefs elde ettiği arzularının mülk ve nesnesi ne olursa olsun, hep daha fazlasını istediği veya fakirlik ya da muhtaç duruma düşmekten korktuğu için elindekilerin gitmesine izin vermeksizin onlara sınıksız sarılır. Bu durumu güçlendiğinde, kıskançlık ortaya çıkar ve diğer insanların mülküne göz diker. Nefs, kimsenin kimseden bir şeyler almasını istemez, birinin başka birisinden özel bir şey aldığını fark ederse, bunu bozmanın yollarını arar. Böylesi bir kıskançlık güçlenirse, nefis kinlenecek ve sonucunda dağıtılan hediyeği paylaşan herkesi; verilmiş hediyeden farklı miktarlarda almış olanları ve aldığı hediyeği elinden alacaklar diye korktuğu kişileri ya da bazı çıkar ilişkisi-

lerinde diretenleri sürekli olarak saf dışı bırakmak isteyecektir; Bu tamahkârlık sıfatı, ancak yakının nuru içindeki kişinin "olma" haliyle terbiye edilebilir. (MH, 88)

*Ey ahmak, benim şerrimden Allah'a
ne ağlayıp sızlanıyorsun?*

*Sen, o aşağılık nefsinin
şerrinden ağla, sızlan!*

(MM, II, 2717)

Nefs Doyumsuzdur

Nefs sürekli ve etkin bir biçimde daima ölçüyü aşarak doyum ve arzularının tatmini peşindedir. Nefs doymak bilmez. Açgözlülüğü, mumun ışığı kendisine yetmeyen ve ateşin sebep olabileceği zararların bilinci dahi kendini ateşe atmaktan alıkoymayan ve sonunda tükenen bir pervaneye benzetilir. Üstelik nefis zorluklardan ne kadar çok ıstırap duyarsa duysun, arzulara karşı ihtirası sadece artar, en sonunda kendi çöküşüne sebep olur. Nefsin bu sıfatı sadece takva (zühd) ve ismet-iffet ile terbiye edilebilir. (MH, 88)

Nefs Değişkendir

Nefs, asla sabit değildir. Sürekli bir biçimde hem sözde hem de gerçekte zanlarının ve saçma arzularının peşinde, hiçbir şeye bağlı olmaksızın ve hiçbir görevi tamamlamaksızın sadece her şeyi hızlı bir şekilde bitirmek ister. Hareketleri keyfi ve güvenilmezdir; birincil arzularını gerçekleştirmek için bir acele içerisinde. Bazı hikmet sahibi kişiler, değişkenliğini, sersemlemiş bir biçimde bir yokuş-

tan aşağı yuvarlanan, sürekli hareket halindeki bir topa benzetirler. Nefsin bu niteliği, sabır ile terbiye edilebilir. (MH, 89)

Nefs, Her Şeyden Çok Çabuk Usanır

Nefs çok kısa bir süre içinde her şeyden bıkar. Sadece yeni bir şeylerle uğraşarak huzuru bulan nefis, bu şekilde hiçbir zaman bir şey elde edemeyeceğini fark etmeksizin o anki mevcut görevinden kurtulmaya çalışır. Çoğu durumda, esas mesele kendi arzuladığından farklı bir biçime dönüşür. Eğer olurda bir ihtimal, istediği şeye ulaşmayı başarsa, yine de tatmin olmaz. Nefsin dengeye ve karar bulmaya ihtiyacı vardır. Kişi bu sıkıntıdan ancak görevlerini samimiyetle yerine getirerek kurtulabilir. (MH, 89)

Nefs Tembel ve Üşengeçtir

Nefsin değişken olduğunu ve istediği şeyi elde etmek için sürekli bir acele içersinde olduğunu söylemiştik; bununla birlikte nefis tembel ve kayıtsız olmadığı zamanlarda ibadet ve iyi işleri için de acele eder. Nefsin bir kararda kalmayı (sebatsızlığı) sadece yoğun bir riyazet disiplini ve sert bir ruhsal mücadele ile terbiye edilebilir ki böylece itaatsizlik ve temerrüdün kaynağı olan isteksizlik ve iç çatışma durdurulabilir. Kuran'da işaret edildiği gibi "Allah'ı hatırlayınca kalpleri ve tenleri yumuşar, sakinleşir." (Zümer Sûresi: 23) Emirleri kabul etmek ve onlara uymanın sonucu; bu disiplin nefsi yumuşatır. (MH, 89)

Nefs Rengini Her An Değiştirir

Nefs, her daim sürekli olarak renk ve şeklini değiştiren bir bukalemun gibidir. Sürekli olarak faydasız işlerle uğ-

raşan, her an bir kötülükten diğer bir kötülüğe, haylazca koşturan nefsin bu varoluş durumu Babil'e inen melek Harut ile anlatılmıştır. (MH, 83)

Nefs Kayıtsız-Umursamaz, Affetmeyen ve Alıngandır

Eğer nefs, şefkat gördüğü onca yıldan sonra kırıcı bir tutumla karşılaştığı bir durumda; asla bunu affedemeyecek tek bir kırıcı davranışla altüst olup gücenecek ve hoşuna giden bütün ihsanlara kayıtsız kalacaktır. Nefs, bu nitelikleriyle birçok hayvandan daha alçak bir seviyededir.

Nefs, İltifat Edilmeyi ve Methedilmeyi Sever

Nefs övgüyü sever. Mütemadiyen insana gösteriş yapmasını emreder ki, böylece insanlar ona iltifat etsinler. Gerçekte, bu şekilde nefsin emri altında olan yeteri sayıda abid ve zahid vardır.

Nefsin gizli kusur ve gizli hastalıklarından bir tanesi de övgüye olan aşkıdır. Her kim bir nefes çekerse bu havadan, göz açıp kapayıncaya kadar yedi kat gökyüzü ve yedi kat yerin dibine gidip gelir. Bu sıfatın belirtisi, nefsin övgüden yoksun kaldığı vakit, tembellik ve gevşekliğe düşmesidir.

Yakın sahibi bir mürid, yıllarca namazını camide ön saflarda kılmış. Bir sabah, namaza vaktinde yetişemeyince arka sıralarda saf tutmak zorunda kalmış. Bu olaydan sonra camiye bir daha adımını atmamış. Kendisine neden gelmediği sorulduğunda, şöyle cevaplamış: "Yıllarca namazımı samimiyet içerisinde kıldığımı sanıyordum. Namazımı arka saflarda kılmak zorunda kaldığım o gün, bunun böyle olmadığını; aslında diğer insanların gözü önünde olmaktan zevk aldığım için ön saflara durduğumu fark ettiğimde

kahrımdan perişan oldum. O zamandan beri namazlarımı layıkıyla-ihlasla kılmaya çalışıyorum.” (RK, 149)

Nefs Bazen İbadet Etmekten Zevk Duyar

Nefs bazen kişiye namaz kılmasını, oruç tutmasını ve hacca gitmesini emreder; fakat bunu şer’i kurallara uymak adına değil de kendi memnuniyeti ve zevki-hazrı-menfaati adına yapar. Örneğin; insanlar onu ‘hacı’ olarak çağırırlar diye kişiye hac görevini yerine getirmesini emreder ki, bu sayede diğer insanları daha kolay aldatabilsin.

*Eğer nefsin sana namaz ve orucu emrederse
seni aldatıyor ve
sana karşı bir komplo hazırlıyor demektir*

(MM, II, 2274)

Bir sûfî der ki; Birçok kez dünyadan tamamıyla koptuğum hac yolculuğu yaptım. Fakat bir gün annem kuyudan onun için bir testi su getirmemi istediğinde, bunların hepsini nefsimin arzusu (gratification) için yaptığımı keşfettim. Bu benim için gerçekten çok zordu. Yaptığım hac yolculuklarında aslında nefsimin peşinden gidiyor olduğumu fark ettim. Sırf nefsimin arzusu için yapmışım. Eğer nefsim beni yenmeseydi, şeriâtın kurallarını yerine getirmekte (annemim ricasını yerine getirmek) zorlanmazdım. (RK, 150)

Nefs, Bütün Düşmanlardan Daha Düşmandır

Hz. Peygamber’in, “*Senin nefsin düşmanından daha düşmandır; çünkü senin içindedir.*” ifadesinin anlatıldığı üzere; tasavvuf ehli nefsin, kişi için herhangi bir düşmandan çok daha tehlikeli olduğuna inanır ve ısrarla ona karşı temkinli-uyanık davranılması gerektiğine dikkat çeker.

*Bu düşmandan daha zalimi yoktur
emreden nefsten daha azgın ve değişken.
Kible ile yüzleşemezsin,
sağ ya da soldan başka
sağında gaybın bahçesi uzanır
solunda yalan dolanın.
her ikisi arasında ise
tabiatı düşmanlık olan nefis,
her zaman orada bekler.
sağdan ya da soldan ne verilirse
ve kusur ve noksanlık dışında,
Nefs açgözlülüğü ve
Hırsı sayesinde atar hepsini,
ya da kirletir kibir ve riya ile.
var olan her şey,
insan olsun olmasın
ya da diğerleri,
Allah'ın rızasını gözetenler,
veya amelde ve dilde bunu gösterenler.
Yine de, bu aşağılık, çirkin nefis,
seni kollarıyla saran.
akıl ile bertaraf edilemez,
Veya hile ile de kurtulunamaz.
Ne merhamet
ne de gazez kurtaramaz
seni nefsinden;
Bu, "daha düşman kimse yoktur..."
sırrının sırrıdır.*

(HEc, 36)

***Nefs Bazen Soğuktan Donmuş Bir Ejderha Gibi
Hareketsiz Kalabilir***

Hareketsizlik, nefsi dondurur, durgunlaştırır. Nefs, özellikle kendini sergileyebileceği fırsatlardan; zaman ve mekânlardan yoksun kaldığı zamanlarda etkinliğini yitirir. Yine de ne zaman uygun bir ortam bulsa, hemen canlanır ve harekete geçer; ve bu süreçte fesat ve kargaşa yaratır.

Rumî Mesnevî'sinde:

*Bir yılan avcısı,
yılan avlamak için dağlara çıktı
efsunlu sözleriyle.
O da o karda, kışta dağları dönüp dolaşmakta,
iri bir yılan arayıp durmaktaydı
Yılanıcı, o şiddetli kış mevsiminde
yılan ararken
o koskoca ölü ejderhayı gördü.
şekli bile gönlünü dehşetle
dolduruyordu.
Yılanıcı, o ejderhayı tutup,
halkı hayrete düşürmek için Bağdat'a geldi
"Ölü bir ejderha getirdim.
Avlamak için ne zahmetler çektim" diyordu.
O, ejderhayı ölü sanıyordu.
Fakat iyi dikkat etmemişti.
Ejderha diriymiş.
Kıştan, soğuktan donmuştu.
Diriydi ama ölü gibi görünüyordu.
Yılanı şat kıyısına koydu.
Bağdat şehrinde bir gürültüdür koptu,*

"Bir yılanı ejderha getirmiş, acayip görülmemiş
nefret bir şey.

Nasıl da avlamış?" diye,

Yüz binlerce ahmak adam toplandı,
ahmaklıklarından onlar da yılanı gibi
yılana avlandılar.

Onlar, yılanı görmek için bekliyorlardı.

O da etraftaki halk tamamıyla toplansın diye
bekliyordu

Ejderha, zemheriden donmuştu.

Yüzlerce kilimin, keçenin altındaydı.

Yılanı ihtiyatı elden bırakmamış,
onu kalın iplerle bağlamıştı.

Fakat halkın toplanmasını beklerken
epeyce bir zaman geçmiş,

Irak güneşi, yılanın üstüne vurmuştu.

Güneş onu epeyce ısıtınca

âzasından soğuk ahlât sıyrılıp gitmişti.

O müddet zarfında ölü bir halde bulunan
ejderha

dirildi, kımıldamaya başladı.

Ölü yılanın kımıldadığını görünce

halkın hayreti birken yüz bin oldu.

Şaşkınlıklarından naralar atarak

hep birden kaçışmaya koyuldular.

Ejderha, halkın gürültüsünden

çatır çatır bağlarını koparmaya başladı.

İplerin her biri bir yana düştü.

İplerini koparıp kilimin altından sıyrıldı.

Bir de ne görsünler,

aslan gibi kükreyen çirkin,
mefret bir ejderha!
Kaçarken halk birbirini çiğnedi,
birçok kişiler ayak altında kalıp öldüler,
ölülerden yüzlerce yığın oldu.
Yılancı, ben meğerse dağdan,
ovadan ne getirmişim diye
korkusundan yerinde katılıp kaldı.
Ejderha o ahmağı bir lokma ediverdi.
Haccac'a kan dökmekten kolay ne var,
Sonra da bir direğe sarılıp kendisini sıktı,
karnında herifin kemiklerini
çatır çatır kırdı.
Senin nefsinde bir ejderhadır.
O, nereden öldü ki?
Dertten,
eline fırsat düşmediğinden dondu, yoksa!
Firavun'un eline geçenler,
onun da eline geçse neler yapmaz!
Irmak bile, Firavun'un emriyle akardı.
Onun eline de böyle bir kudret düşse
hemen firavunluğa başlar,
yüzlerce Musa'nın da yolunu vurur,
yüzlerce Harun'un da
Ejderhayı ayrılık karı içinde tut,
sakın onu Irak güneşinin altına
getirme.
Ejderhan donmuş bir halde iken
selâmettesin
fakat kurtuldu,

kendine geldi mi ona lokma olursun.

Onu mat et de mat olmaktan

emin ol.

*Ona pek acıma, o iyilik edilecek kişi
değildir.*

*Sen ona zahmet, eziyet vermeden uslu,
rahat ve vefakâr bir halde tutmayı mı
umuyorsun?*

Bu, her aşağılık kişiye nasip mi olur?

Ejderhayı öldürmeye bir Musa gerek.

*Yüz binlerce insan avcının tedbiriyle
mağlûp oldu,*

ejderhasından yılıp kaçtı,

ölüp gitti!

(MM, III, 977-1066)

Nefsin Buyrukları

Ebu Bekir Vasıtı der ki: "Kişinin ilgisini çeken en küçük bir sığınak veya kişiyi dünyaya bağlayan herhangi bir telkin nefsin buyruklarındandır. Nefs, kişinin aklını çelmek için bilgiç bir dil ile telkinlerde bulunur ki, böylece kişi diğerlerini aldatılsın. Kur'an'da bu durum şöyle tanımlanır: "Kat kat, üst üste karanlıklar." (Nur Sûresi: 40)

Nefsin Küfrü-İmansızlık

Ruzbihân, 'nefsin küfrü' hakkında hususi olarak ilginç bir açıklama yapmıştır:

Nefsin küfrü üç kategoriye ayrılır; Mucizevî işlerle ilgili olarak keramet açısından kendindeki durumla ilgili olarak ve Keşf (visionary revelation) açısından.

Mucizevi ilâhî fiiller açısından küfr, fiiller âlemi üzerinde Allah'ın tecellisi ile ilgilidir. Mesela yaratılmışların üzerinde Allah'ın işaret ve mucizelerini idrak edemediği için kuruntularla cehalet ve gaflet içerisinde şüpheye düşüp huzursuz olmasıdır. Böylesi bir nefse kaç tane işaret gösterilirse gösterilsin, büyük veya küçük, o hâlâ imana gelmeyecektir.

İkinci olarak nefsin, ruhun tecellilerine mazhariyeti sayesindeki üstünlüğü, kalp tarafından cezalandırılması ve Allah'ın marifete yönelik sürekli ihsanından dolayı, nefis aldatıcı bir biçimde sükkûnetteymiş gibi görünür. Gerçekte ise asla kalp ile yakîn olamaz. Nefs yaratılmışların dostluğunda tam olarak tatmin olamadığı için onun ile yaratılmışlar arasında asla tam bir uzlaşma olmaz. Bu nedenle Allah, nefsi yaratırken onun ilgisini Hakiki Varlık olan Kendi'nden uzaklaşmasın diye tecellilerinin mahalli olan nefsin kendisine çekmiştir; öyle ki Allah'ın şuurunda olabilseydi, asla imansızlık etmezdi. Ancak nefis yalnızca kendini görür (kendindeki Allah'ın görmez) ve bu yüzden Allah'a karşı perdelidir.

Bu, sadece kendini gören ve Allah'a perdeli olan; bu yüzden bir kâfire dönüşen Firavunun küfrüdür. Kişi Allah'ı kendi nefsinde tecelli edenler vasıtası ile gördüğünde, kişinin kendi gözleri ile gördüğü Allah'ın Sıfatlarına gözünü kapar. Yani kendinde gördüğü tecellileri Allah'tan değil de kendinden zanneder. Kişi Allah'ı Allah vasıtası ile gördüğünü idrak edemez. Bu, kişinin kendindeki sıfatlarına karşı (perdesi) küfrüdür. Gerçek son Kutsal Tevhid'in (Divine Unity) temeliyken, zâhirî ise küfrün esasıdır. Bazen kişinin bütün varlığı nefis ve bazen de olur kişinin bü-

tün varlığı ruh olur. Kişi her ne zaman kendine kendi vasıtası ile baksa, tamamıyla nefis olduğunu görür; kişi her ne zaman Allah'a Allah vasıtası ile baksa, kişi tamamıyla ruh olduğunu görür.

Ruhsal varoluş mertebesine geçen nefsin küfrü öyledir ki, önceleri kendini överken nefsin marifetinin aşk ummânına girdiğinde, Kutsal İhtişamın (Holy Grandeur) neşesi ile doldurulmuş saf varoluş şarabını bulur. Ruhun ruhu, rubûbiyet şarabını ibadet lezzeti ile ruh kadehinden içer. Tabiat zindanında olmadan, tabiat içerisinde ilerler; aşk ile kendinden geçmiş ve varoluşunun her bir parçasından azâd olmuş bir halde çığlık atar, "Ben yırtıldı; O'da göründü!"

Harikulade müşahedeler açısından küfr, İlâhî Huzur'un önündeki perdeler kalktığında ve hakikatin gelini görüldüğünde ortaya çıkar. Kutsal formlar, bilen ruha, kutsal ruhlar olarak görünür ki, böylece kendilerini saf ruha gösterirler. Melekût âleminin harikaları, Gaybın hazinesinden açığa çıkar. Ruh, bunun Kutsal Birlik olduğunu iddia ederken, Kâfir (infidel) bunu Allah'a benzetir ve Allah'ın böyle olduğunu iddia eder; tabiatı hayal olduğu için, melekût âlemini hayal gözü ile görür. Bunların, Rubûbiyet'in 'zühd'ün kaynağında tecelli edilen mucizeleri olduğunu anlamayıp yanıılır. Nefs, Ehadiyyet'e (Divine Unity) iltihak etmez; çünkü çokluk içerisinde ikamet eder. Ruh ise Ehadiyyet'e iltihak eder; çünkü o aslen maddî dünyaya ait değildir. Dolayısıyla Allah'ın mucizelerine inanır. (RKR, 81)

Nefsin Tepkileri

Nefs, arzularına ulaşmak için kuralları, dini kaideleri, sözleşmeleri, görgü kuralları veya gelenek görenekleri yok sayar; yani şehvani arzu ve güdülerini gerçekleştirmek ve tabiatından gelen taleplere sorgusuzca uyulmasını ister. Bu niteliklerinden dolayı, iradesini bloke etmek, zihinsel çatışmaları tahrik edip anksiyete, depresyon, asabiyete, nevrozlara ve irrasyonel davranışlara sürüklenir.

Nefsin Rüyet'i

Nefsin görünmesi (fark edilmesi), kişi Allah'ın kahrının bilincinde olduğu zaman ortaya çıkar. Çünkü her kim Allah'ın kahrını bilirse, nefsinin sıfatlarını da bilir. Ruzbihân nefsin görünmesi hakkında şunları yazmıştır:

Her ne zaman Allah, kulunu nefsin aldatmacalarından haberdar etmek istese, nefsin hatalarını ve telafisini gösterip; bu suretle kişinin, nefsinin çirkinliklerinden azâd olabileceğinin farkına varması için onları çirkin davranışlar şeklinde gösterir. Böylece O'nun kahir kisvesi altında sunduğu şey vasıtasıyla Allah'ı bilir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kendini bilen Rab-bini bilir."

Arif ise; "Nefsin görünen halleri, kahrın bilincinde olmak anlamına gelir." der. (MA, 274)

Ruzbihân, 'nefsin görünüşleri ve bunların farkına varmayı' seçilmiş bir durak olarak kabul eder ve şunları ekler:

Nefs, fiil ve sıfat sularından oluşan ve ruhun kaynağından beslenen kalp pınarından içmek suretiyle sükûn bulduğunda, Sıfatlar'ın nuru ruh ve kalbe perdelerini açar. Ha-

yal âleminde Allah'ın fiillerinin gelinini görüp orada huzur bulan nefs, kalp ve ruhun yakınında olmaktan haz duyar. Böylece nefs, kalp, akil ve ruhun komutları ile sükûn bulur. Bununla birlikte nefs bulanıklaşıp idrake hükmedip, onu hapsettiğinde; Allah, nefsin şehvani eğilimlerini ve gizli sapkınlıklarını, şeytani hayallerinin en şiddetli ve baskıcı formunda kendisine gösterir.

Bu konudaki tanıklık Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "Ve düşün nefsinin nasıl da ahlaki zaaflarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle donatıldığını."

(Şems Sûresi: 8)

Arif der ki; "Nefsin nazarı, ezeliyyetin kahir ve celalini seyredecektir." (MA, 126)

Ruzbihân devamında aşığın bir mertebesi olan 'nefsin nazarını' şöyle tanımlar:

Nefs her ne zaman kendi heves ve arzularından koparılsa, Allah'a sığınıp bundan kazanç sağlamaktan zevk duyar. Nefs, kalp ile bağlantı yoluna tefrit yolundan geçer ve kalp de Rabbi'nin (Divine Lord) kahrında kendi faniliğinin gerçekliği ile nefsi kontrol ettiği için; kadim niteliklerin iştirakinin nuru, nefse ilham yoluyla bildirilir. Kalp, nefsi Allah'tan başka diğer tüm arzu ve heveslerinden temizler öyle ki cennetten yeryüzüne kadar Allah hariç nefse dair hiç bir şey kalmaz. Bu mertebe, direk murakabe veya hayal âlemi vasıtasıyla nefis tarafından elde edilmemiştir. Nefs hâlâ gaybtan gelen kahrın gücüne yönelik bir subjedir. Bu, sadece bir kaç arifin kavrayabileceği bir şeydir.

Hiz. Peygamber, "Benle uğrasan şeytan Müslüman oldu" derken, kendi özel konumuna işaret etmiştir.

Arif der ki; "Nefsin görüntümleri, melekût âleminin buyruklarının nüzul ettiği kalp gözüne ilham edilir." (MA, 170)

Nefsin Marifeti

Nefsin marifeti, ilâhî fiiller ile ilâhî tecellilerin gerçekliği ile bunların kök ve aslının farkındalığına bağlıdır. Ruzbihân bunu şöyle açıklar:

Avam'ın marifeti, tarikat ve şeriata karşı direnen nefsin zâhirî davranışlarıdır. Seçkin kulun marifeti ise latif varoluşları, gerçeklikleri ve nefsin aldatmacalarının idrakidir ki böylece serbest kalan ruh, İlme Yakîn'e hızla yükselir. Seçilmiş kulun marifeti nefsin varoluşudur. Bu, başlangıç ve sona; nefsin İlâhî kahır atölyesinde kendini hiç görme ipiyle örülmüş olan ve ihtişamının güzelliğinin ona görünmesine izin verdiği İlme işaret eder. Ama yine de Kutsal Birliğin tasdikine perdeli kalır öyle ki onlar Allah'ı asla O'nun bütün sıfatları vasıtası ile bilemeyebilirler. Bu perde ile gören göz, Kemâlât'ın gözlerinden basiret nurunu alır ve böylece lütfun gözleri ile kahrın kaynağını görür. Belayı savan bir siper ve rıza kılıcını kuşanmış samimi kişiler ile öğrenci toplayabilmek için hayvani nefsin bu noksanlıklarını bilen öğretmen nerede? (RKR, 79)

"Nefsini Bilen Rabbini Bilir" Hadisinin Yorumu

Gelenek bağlamında, nefs kelimesinin iki anlamı vardır: Biri yukarıda tartışıldığı gibi 'nefs' olarak, diğeri ise 'kendi' (self) olarak. Eğer nefsin birinci anlamını dikkate alırsak, birinci anlamı iki farklı yoruma sahiptir: Kendi nefsini bildiği zaman, Allah'ın kahrını bildiği zaman; kişi kendi nefsini bildiği zaman bunların Allah'ı tecrübe etmenin en aşikâr misalleri değil de yalnızca nefsin tecrü-

beleri olduğunu fark eder. Bu bağlamda anahtar nokta Rabb yerine 'rehber' olarak çevrilmesi gereken Rabb kelimesinin temsilinde yatar.

Nefsin tanımı, tutkular ve çirkin arzular açısından oldukça kolaydır. Aldatıcı görünüş açısından ise o kadar da basit değildir. Örneğin nefis, insanlar tarafından kabul edilmek, saygı duyulmak ve övülmek amacıyla kişiye takva sahibi, bir zahid, bir âlim veya bir sûfî olmasını emredebilir.

Nefs, arifin kendini Allah'ın ibadetine adanması yerine, nefsin kendisine ibadet etmesi için keşf, müşahade ve keramet ile meşgul edilebilir.

Çoğu insan, bu özet açıklamadan, her ne kadar o an bunun farkında olmasalar da 'rehber' ve 'ilham edici'nin aslında kendi nefisleri olduğu gerçeğine ulaşmalıdır.

Nefs, 'kendi' (self) anlamı ile yorumlandığında ise, gelenek "Kendini (self) bilen Rabbini bilir" şeklinde okur. Bu açıdan bakıldığında şöyle yorumlanabilir; kişi kendinin ihtiyaç içinde olduğunu bildiğinde, kendi Rabbi'nin yoksulluktan münezzeh olduğunu bilecektir. Veya kişi ne zaman kendi faniliğini bilirse, kendi Rabbi'nin bekasını-ezeli olduğunu bilecektir.

Cüneyd'in söylediği gibi: "Kendi acizliğini bilen, Rabb'inin sonsuz kudretini bilir ve kendini kusur içinde gören, Rabb'inin rahmetini bilir." (TSE, 637)

Ebu Sa'id Ebu'l Hayr der ki: "Kişi kendi yokluğunu bildiğinde, kendi Rabb'ini Mutlak ve Tek Varlık olarak bilir."

Ayrıca, kim kendini zelil-aşağı görürse, Rabb'inin Kadir-Cebbar olduğunu bilir veya kim kendi kulluğunu bilirse, Rabb'inin rubûbiyetini bilir. (KM, 247)

Rüyalarda Nefs Sembolizmi

Nefsin hallerinin rüyalarda sembolize edilmesi birçok farklı şekilde olabilir; bu şekiller belli bir nefis üzerinde baskın olan negatif özelliklere göre çeşitlenir-farklılaşır. Nefsin birçok farklı sembolik temsili olabilir. Bununla birlikte, nefsin rüyalarda en yaygın sembolik temsili: yılan, köpek, kurt, fare, maymun, ayı, eşek veya bir acuze şeklinde olabilir.

Eğer nefsin ana karakteristiği diğerlerine karşı şiddet ve saldırı taşıyorsa, nefis rüyalarda yılan şeklinde temsil edilebilir. Eğer nefste baskın davranışlar, aldatmaca ve hile ise, temsili bir tilki veya yaşlı-çirkin bir kocakarı olabilir. Eğer öfke ve hırçınlık baskınsa, bir köpek veya bir kurt çıkabilir sahneye. Eğer mal ve servet edinme hırs ve açgözlülüğü baskınsa, temsili bir fare olabilir. Hevâ-ü heves, maddi duyular ve şehvet baskın durumdaysa, bir maymun, ayı veya eşek görülebilir. Son olarak da eğer egosantrik ve kendini sevmeye hâkimse, kişi kendine özel bireysel benzerlikler taşıyan bir "şey" gözlemleyebilir.

Bazı önde gelen Tasavvuf ehli nefsin sembolik görünümüleri üzerine yorum yapmaktadır; bunlardan bazıları Hucvî'nin *Kesf'ul Mahcub*'unda şöyle bildirilmiştir:

Ebu Ali der ki: "Bir keresinde nefsimi kendime benzer bir şekilde gördüm. Birisi, saçlarından tuttu ve elime uzattı. 'Ey Ebu 'Ali, başına bela alma! Ben Allah'ın ordusuyum; beni yok edemezsin' diye bağırdığında, onu yok etme niyetiyle bir ağaca bağladım."

Cüneyd'in veli dostlarından biri olan Muhammed Nasavî'nin şöyle söylediği aktarılır: "Yol'un başındaki ilk basamaklarda, nefsin şeytani etkilerinin iç yüzünü görme anlayışını (basiret) kazandım ve pusu kurduğu yerlerin bilgisini elde ettim. Kalbimde ona karşı güçlü ve sürekli bir düş-

manlık göttüm. Bir gün boğazımdan dışarı tilki yavrusu gibi bir şey fırladı ki Allah'ın lütfu sayesinde bunun nefsim olduğu farkına vardım. Ayaklarımın altına alıp çiğnedim onu, lakin her tekmelediğimde güçleniyordu. Normalde diğer şeyler böylesi tekmelerle yok edileceği için neden böyle olduğunu sordum. O ise şöyle cevapladı: 'Çünkü ben her şeye zıt-ters yaratıldım. Diğerlerini rahatsız eden her şey bana keyif ve haz verir.'

Ebu'l-Abbas Aşkâni, zamanın İmamı, şöyle nakletmiştir: "Bir gün eve geldiğimde yerde uzanmış uyuyan sarı bir köpek buldum. Komşulardan gelmiş olduğunu düşünerek tam onu dışarı çıkaracaktım ki cübbemin içine giriverdi ve gözden kayboldu."

Ebu'l-Kasem'in anlatışına göre: "Bir keresinde nefsimi bir yılan şeklinde gördüm."

Bir derviş şöyle aktarır: "Bir keresinde nefsimi fare şeklinde gördüm. Kim olduğunu sorduğumda ise 'Ben, gafil insanların helakiyim, onları kötülüğe sevk ederim' diye cevapladı. 'Ben Allah dostlarının kurtuluşuyum; bu yüzden eğer ben ve hastalıklı varlığım olmasaydı, onlar kendi saf oluşları ve yaptıkları ile gurur duyarlardı. Kalbin saf oluşunu ve iç bilinci, Allah ile dostluklarının nurunu ve manevî uygulamalardaki sabır ve sebatlarını müşahade ettiklerinde, kibre-gurura kapılırlardı. Bu sayede, kendilerinde beni gördüler ve kibirleri yok oldu.'" (KM, 259)

Nefs ve Maddi Tabiatın Beşeri Tezahürleri

Sıradan insanlar, maddi tabiatın tezahürleridir. Yöneticiler nefsin, filozoflar rasyonel aklın, peygamberler ve Allah dostları ise Allah'ın tezahürleridir. (RŞh, I, 342)

Nefsin Tutkuları

Tutku ve arzular, bir katalizör olarak kabul edilen nefsin şuurlu tarafının bir parçasını oluşturur. Egoyu güçlendirir ve nefis ile beraber el ele giderler. Bunlar sayesinde nefis, kendi isteklerini gerçekleştirme imkânı bulur.

Tutkular, haz ve keyif verdikleri için nefsin taleplerini şekillendirir. Aynı zamanda hevâ, dini prensiplere, sosyal kaide, toplumun norm ve âdetlerine bakmaksızın nefsi hoşlanmadığı şeylerden uzaklaştırır.

Hevâ ve "kalbi aklın" her ikisi de nefsi etkilerler. Eğer ruhanî kalbi ağır gelirse, bunun sonunda yükselme-inkışaf ve manevî ilerleme ortaya çıkar. Eğer üstün gelen hevâ olacak olursa, sonucunda bayağı ve zalimce davranışlar, inhiraf ve helak-yıkım ortaya çıkacaktır.

Ali ibn Sahl İsfahanî der ki: "Akıl ve hevâ birbirleri ile çatışma içerisindedir. Ruhsal başarı aklın; ruhsal açıdan başarısızlık ise hevânın sonucudur. Nefs, bu ikisi arasında bulunur ve her iki hâkim güce hizmet eder." (TSS, 232)

Yukarıdan da anlaşılacağı gibi nefsin hevâsı yoldaki ilerlemeye ve nefsin kemâlât sürecine mani olur. Nefs, sırasıyla kalbin ilerlemesini engeller. Bu engelleme ile kişi daha yüksek basamaklara olan ilerleyişini durdurmuş olur.

Hevânın Farklı Türleri

Nefsin hevâsı burada anlatılamayacak kadar çok geniş kapsama sahiptir. Bununla birlikte, iki genel kategoriye ayrılır: Haz arayışı ve hevâ-ü hevese düşkün olmakla ilgili olanlar ve hırs, bencillik ve güç arzusunu motive edenler.

Hevâ iki türlüdür: Zevk ve hevâ-ü hevesi arzulamak ve otorite ve makamı arzulamak. Önceleri çoklukla yönelinen ki bu arzular sıklıkla ve kolayca elde edilebilen ve deneyimlenen aynı zamanda insan için tehlike oluşturmayan türdedir. İkinci olarak da her türlü dünyevî ve dini makam ve otorite arayışı içinde olan insanlık için bir tehdit oluşturanlar ki onlar yoldan sapmış ve diğerlerini de yoldan saptırmışlardır. Hevâlarının kurbanı olanlardan Allah'a sığınırız.

Tamamıyla hevâlarının esiri olan, arzularına erişmek için onların peşinden gidenler, Allah'tan uzaktadırlar. Bir put mabedinde olsalar dahi hevâlarının esiri olmayıp, arzularını dizginleyen ve onlardan alakalarını kesenler ise Allah'a yakın olanlardır.

İbrahim Havvas der ki: "Rum şehrinde yetmiş yıldır bir manastırda zühd hayatı yaşayan bir adam olduğunu duyduğumda, 'inanılmaz bir şey!' dedim kendi kendime. 'Ruhban inzivası genelde kırk yıldır. Hangi yüce amaç bu zatın yetmiş yıl bir manastırda yaşamasını sağlar.' bu zatı bulmak için yola koyuldum. En son manastıra yaklaştığımda, bir pencere açıldı ve bu zatın seslendiğine şahit oldum, 'Ey İbrahim, neden burada olduğunu biliyorum. Bu yetmiş yıl boyunca, ruhban hayatı aşkına kalmadım ben burada. Burada kalış sebebim kendi hevâsı yüzünden alçaklığa maruz kalan köpeğim içindi. Buraya oturup diğer insanları rahatsız etmemesi için bu köpeği gözledim. Ben o tasavvur ettiğin zahid değilim!' 'Ey Rabbim, Sen'in bir zahidi doğru yola iletecek; tamamıyla yoldan sapsa dahi, doğru yolu gösterecek olan' diye çığlık attım. O ise beni azarlayarak, 'Ya İbrahim, ne zamana kadar insanları ara-

maya devam edeceksin? Git kendini ara ve bulduğunda, kendinden gözlerini ayırma.' dedi." (KM, 261)

Hevâ ve Öfke

Bazı müridler, istek ve bunları terk arzusunu hevânın nitelikleri olarak kabul ederler, Necmuddin Razî gibi diğer büyük sûfiler bir şeye duyulan eğilim ve yönelişin hem hevâ ve korkunun, hem de öfkenin bir özelliği ve her ikisinin de nefsin özellikleri olduğunu iddia ederler.

Nefsin iki özelliği: Arzu ve öfke. Hevâ, temel olana yönlendirilmiş istek ve niyetlerimizi temsil ederken, öfke ise tutku, küstahlık ve tahakküm etmeye yönelik istidatlarımızı temsil eder.

Arzuların nitelikleri kişinin gerçek ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine sebep olurken öfke ise ziyana sebebiyet verir. Bu iki nitelik dengeli olmak zorundadır; çünkü bunların fazlalığı iman ve akılda bir eksikliğe neden olurken, aynı şekilde bunların yeterince olmayışı, nefis ve bedende bir bozukluğa sebep olacaktır. Nefsin ıslahı ve arınması neticesinde bu iki özellik olması gereken noktaya gelecektir.

Eğer, nefsin zararlı arzuları, itidal'in sınırlarını asarsa, huy-suz, hırslı, adi, alçak, menfaatkâr, şehvetkâr, tamahkâr ve aldatıcı gibi sıfatlar ortaya çıkar. Arzuların itidali, kişinin ihtiyaç duyduğu cevaplar olan bir takım menfaatlerin cazibesini kendine çekmeyi içerir. Eğer kişi elindeki ile yetinmez de daha fazlasını isterse, kişi yıkıma uğrar. Eğer kişi muhtaç olmamasına rağmen hep isterse, açgözlülüğü daha da artar. Eğer kişi yaşamı boyunca hep isterse, beklentileri daha da artar. Eğer kişi aşağı ve yüzeysel-basit bir şey isterse, sonucunda adilik ve alçaklık özellikleri zuhur

edecektir. Eğer kişi yüksek mevki ve zevk-i sefa isterse, şehvet ortaya çıkar. Eğer kişi bir şeylere sahip olmayı dilerse, tamahkârlık ile ortaya çıkar. Eğer kişi harcamaktan korkarsa, bu fakirlikle sonuçlanacak ve akabinde insanların niyetlerini kötüye yoran bir nefis ortaya çıkacaktır.

Eğer arzuların niteliği, bireyin doğasında çekinik ve eksik ise, gevşeklik ve isteksizlik, acizlik ve kendini alçaltma ile sonuçlanır.

Eğer öfkenin niteliği, itidalin sınırlarını aşarsa, kötü mizaç, küstahlık, garaz, asabilik, çabuk sinirlilik, müsama-hasızlık, zorbalık, dengesizlik, sahtekârlık, kendini beğenmişlik, kibirlilik, tutku ve bencillik baş gösterir. Eğer kişi öfkesinden kurtulamıyorsa, bu defa içinde kin kök salmaya başlar. Eğer öfkenin karakteristiği, denge gurumuna olan eksiklik ve çekiniklik durumunda ise, kendini küçük görme, iradesizlik, kayıtsızlık, zayıflık, ahlaki çöküntü baş gösterir. Eğer arzu ve öfkeden her ikisi bireyde baskın ise, kıskançlık ortaya çıkar çünkü baskın arzular, kişiyi kendine zevk vermesi için diğerlerinde gördüğü her şeye göz dikmesine sebep olur. Öfkenin baskın olması kişinin kendi sahip olmadığı şeylere sahip olan kişiden nefret etmesine sebep olur. Nihayetinde kıskançlık, diğerinin sahip olduğu şeyi arzulama ve başka kimsenin bu şeye sahip olmasını istememenin ürünüdür.

Bu nitelikler nefis üzerinde tamamıyla hâkim olursa, nefsin bütün mizacı rezil, adaletsiz, başkalarını yok etme, talan, taciz ve çöküntüye uğrama gibi eğilimler taşır.

Filozofların yanlışa düştükleri nokta, tamamıyla bertaraf edemedikleri arzu ve öfke gibi ve bu ikisi ile ilişkili hevâ-ü heves ve diğer bütün çirkin karakteristiklerin öz nitelikle-

rini anlayamamış olmalarıdır. Bu karakteristikleri ortadan kaldırmak için kendileri bizzat çok çaba harcadılar ve hâlâ basarmış değiller. Çirkin niteliklerin arttığı kusurlu ve eksik varoluşu reddedeceklerine, arzuyu bütünüyle reddetmeye yönelirler; böyle yaparak ise zayıflık, güçsüzlük, sefillik ve isteksizlik ve alçaklığın ortaya çıkmasına neden olurlar. Benzer şekilde öfkeyi inkâr etmeye çalışarak, kendini küçük görme (self-contempt), dinde zayıflık, kayıtsızlık, (bedensel) zayıflık ve korkaklığı teşvik eder.

Şeriat'ta ki erdem ve dinin simyası, her biri kendi hususi nüfuz alanlarında kullanılan bu niteliklerin itidal (denge) sınırları içinde dizginlenmesidir. Din, bu niteliklerin birereye hükmedip onu bir tutsak gibi veya şahlanıp binicisi ve kendisini kontrolsüzce bir çukura veya bir duvara fırlatan ve her ikisinin de bu süreçte harap ve bitmiş bir hale getiren vahşi bir at gibi esir almasından ziyade; bu nitelikleri, nefsi kendi yolundan gitmesinden alıkoyup, bir at gibi dizginleyerek kontrol altına alması için çalışır.

Bu nedenle her ne zaman arzu-istek ve öfkenin nitelikleri şeriatın yaşam iksiri ve dini uygulamalarla dengelense nefis, sadece şeriatın emirlerini kullanarak onları yönlendirir ve bu sayede övgüye değer nitelikler ortaya çıkar. Hayâ, cömertlik, alicenaplık, cesaret, merhamet, tevazu, mertlik, rıza, sabır, şükran ve diğer erdemli davranışlar ortaya çıktığında, nefsin mertebesi, 'kötülüğü emreden' mertebesinden ruhtaki arınmış deveye yol gösterir hale gelen 'mutmaine' mertebesine dönüşür. Yol'un makam ve duraklarını alt katlardan yükseğe doğru bir 'Burak' gibi geçerken; nefis ruhu arşı alanın katlarında ve iki yay arasında (kabe kavseyn) taşır ki Allah'ın şu sözlerine layık hale ge-

lir: "Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut etmiş olarak dön." (Fecr Sûresi: 28)

Ruh, yayan gidemeyeceği için kendi alanına yükseliş yolculuğunda Burak'a ihtiyaç duyar; Allah'ın nefesinin atı üzerinde bu diyara girer; Kur'an'da da işaret edildiği gibi "Ona kendi nefesimden üfledim" (Hicr Sûresi: 29, Sâd Sûresi: 72). Bu yeni ülkeye yolculuğundaki bu noktada, ruh eğer miraca çıkmak isterse, yani gerçeğe tekrar geri dönmek isterse, nefsin sırasıyla arzu ve öfke olan bu iki niteliğinin sınırlarda kalabilmesi ve ihtiyaç duyduğu sınırlarına ulaşmak için Burak'a ihtiyaç duyar.

Tarikat müridleri bu bağlamda şunları aktarmışlardır: "Kişi istekleri olmaksızın Allah'ın Yolu'nda seyahat edemez," bu oluştaki mantık ise tutku ve öfkenin Nemrud'un iki akbaba temsili gibidir, öyle ki her ne zaman nefs onlara binmek istese, daha yüksekler çıkar (nefsanî isteklerden ruhanî isteklere) doğru yükselir. Burada sembolize edilen akbabalar yukarı doğru yükselerek rütbece aşağıda olan nefsi ulvi mertebeye çıkartırlar.

İtminana ermiş nefis istek ve öfkeyi kontrol altına aldığı ve Allah'ın "Rabbine dön, sen O'ndan razı, O senden razı" sözünün lezzetini tattığında, istek ve arzular ile öfke, alçak olandan uzaklaşıp ulvi olana yönelir, öyle ki tek amacı aşağıdaki hayvanî dünyanın hazlarına değil de Kudret sahibi olana yakın olmak olur.

Arzu ve istekler, yukarı ile rüyet bağlarını kurar kurmaz, tamamıyla muhabbete dönüşür. Öfke, nefsin himmet ve gayretini yukarı doğru yöneltirse, tamamıyla şefkat ve himmete dönüşür. Nefsin İlâhî Huzur'a odaklanmasını sağlayan muhabbettir ve onu durmaksızın ya da arkaya

bakmaksızın makamdan makama taşıyan, tüm konsant-rasyonunu Kadir olanın huzuruna yönlendiren ümit, iş-tiyak ve himmettir. Bu iki araç bu nedenle en bütün-leyici anlam olarak ruhun İlâhî Huzur'a erişmesi için hizmet eder.

İlâhî Huzur'a ulaşmadan önce nefis; varlığı (being), sanki melekler gibi, bulunduğu makamdan memnun, Mutlak birliğin-ehadiyyetin kibriya mumunun parlak nurunun şühûdunda, bir meleğin; "İçimizden hiç kimse yoktur ki (Allah tarafından) kendisi için tayin edilmiş bir makama sahip olmasın." (Saffâr Sûresi: 164) dediği bu yerden, bu iki enstrümana ihtiyaç duyulmayan ruhlar âleminde gel-miştir; Nefs, bu makamın ötesine ilerleme cesaretinden yoksundu. Cebrail gibi "Buradan öteye geçersen, yana-rım." dedi. Bununla üzerine ruh, yeryüzüne aşına hale geldi ve ruh elementlerle birleşerek; sırasıyla istek, arzu ve öfkenin oluşmasıyla nefsi meydana getirdi. Arzu, en bü-yük cehalet ve öfke ise en büyük zulümdür. Nefs, aşağı baktığında, bu ikisi -en büyük cehalet ve zulüm- onu yı-kıma sürükledi. Ruh da bu seviyede onlarla perdelendi; dolayısıyla hepsi yıkımın eşiğine geldi.

Kutsanmış zenginliği sayesinde nefsin vahşi atı, nefsi mü-teal âlemine ve Kudret mahalline çağıran "Rabbine dön, sen O'ndan razı, O senden razı" seslenişinin çekimi sa-yesinde yücelir.

Binici ruh kendisi için tayin edilmiş makama ulaştığında Cebrail gibi atı dizginleyip durdurmak istedi. Nefsin bu vahşi atı, çılgın bir pervane gibi, iki kanadı cahil tutku ve zulmü temsil eden öfke ile Mutlak birliğin mumunun ateşine kendini savurdu. Sembolik varoluşu terk etti ve

‘pervane-gibi tasviri temsili varoluşunu’, ‘kendi mum-gibi Hakiki oluşuna’ dönüştüren mum ile bir oldu.

Nefs, kendi cahil ve zalim yapısı kemâlâta erişinceye kadar mükemmel kabul edilemez, kim için olduğu ve neden yaratıldığı? Hangi makamda hangi işi aramaya geldiğini? Bir İlâhî sanat olan kendisinin ne zaman tamamlandığı ve ne zaman pervane-gibi ışığın kendisine ulaştığını idrak ettiğinde hadiste bildirilen, “Duyduğu kulağı, gördüğü gözleri, konuştuğu dili olurum,..”, “Nefsini bilen Rabbi’ni bilir” hakikati fark edilir. Yani nefsin bir pervane olarak bilen, İlâhî huzuru bir mum olarak bilecektir. (ME, 178)

Arzular ve Şeytan

Sûfî bakış açısına göre Şeytan, kahır âleminde yükselen nefsin niteliklerinin alışımdan oluşmuştur. Diğer bir deyişle, şeytan, Allah’ın kahrının bir tecellisidir.

Şeytanın, zahidin iç oluşunda yer edinebilmesi ancak kişinin kendisinde günah isleme isteği doğduğu vakit mümkün olabilir. Lakin hevânın bir işareti belirlediğinde, şeytan hemen bunu sezip o şeyi süsleyip zahidin kalbine sunar. Bu, çoğunlukla ‘fitne’ dedikleri şeydir ve bütün fitneler arzu ile başlar. Söylendiği gibi “Fitneci en kötü zulmedendir”. Ve bu; İblisin, “Onların hepsini yoldan çıkartıp ayartacağım” (Hicr Sûresi: 40) sözlerine Allah’ın verdiği cevabın anlamıdır: “Aslında, (zaten) yoldan çıkmış olup da (kendi iradeleriyle senin peşine takılanların dışında), Benim kullarım üzerinde senin bir nüfuzun olmayacaktır.” (Hicr Sûresi: 42) Şeytan, nefs ve arzuların (passions) hakikati ile bağlantı-

lıdır. Hz. Peygamber'in "Şeytanını fethetmeyi başaran Ömer dışında kimse yoktur ki şeytanı tarafından etkilenmiş olmasın" sözleriyle işaret ettiği tam da budur. (KM, 262)

Arzulara Karşı Konulması-Direnilmesi

Mürşidler, arzulara direnilmesini salık verirler. Şunu söylemek ilginçtir ki Sûfî terminolojisinde *hevâ* kelimesinin iki anlamı vardır: Bir tanesi nefsin hevâları, diğeri ise Allah'ın aşkı. Bu, 'Allah'ın aşkının hazzına varan kendi hevâ ve arzularına kördür' hakikatine işaret eder.

Hevâları terk, müride arzuları üzerinde kontrol kurma gücünü verir; ruhsat vermek ise müridi, onların tahakkümüne tabi kılar. Züleyha, arzularına teslim olarak; onları kontrol etmekten vazgeçti ve böylece onlara tabi hale geldi; buna karşılık Yusuf Peygamber, arzularından alakasını kestiğinde, üzerindeki kontrolü kırdı ve tahakküm eden konumuna yükseldi.

Cüneydi Bağdadî'ye Vuslat'ın (Kutsal Birlik) manası sorulduğunda, "Arzulara teslim olmaktan alakayı kesmek" diye cevap vermiştir.

Allah'a vasil olmak için Allah'ın lütfunu murad eden kimse arzularına direnmek zorundadır; çünkü hiçbir manevî uygulama bundan daha büyük değildir; kişinin tırnaklarıyla bir dağı delmesi arzulara direnmekten-dizginlemekten daha kolaydır.

Zünnun el Mısırî şöyle der: "Gökyüzünde süzülen birini gördüm ve ona böylesi bir dereceye nasıl ulaştığını sordum. O ise şöyle cevapladı: 'Arzularımı ayaklarım altına alıp çiğnedim ve kendimi gökyüzünde buldum.'"

Muhammed İbn'ül-Fazl şöyle der: "Allah'ın evini (Mekke) arzuları tarafından taşınarak ziyaret edenlere şaşırıyorum. Allah'a ulaşabilmek ve O'nu doğrudan seyredabilmek için, neden sadece arzularını ayakları altına alıp yok etmiyorlar ?" (KM, 263)

Şehvet

Nefs arzularının en aşırı haz arayan sureti şehvettir. Hazın cezbesi olarak farklı veçhelere sahip olduğu için şehvetin çeşitli şekilleri vardır: Cinsel şehvet için, statü ve güç için, zenginlik için, vb.

Rumî, şehvetin, akla zıt olduğunu ifade eder:

Ey Yiğit, akıl şehvetin

zıddıdır.

Şehveti dokuyan akla akıl deme

(MM, IV, 2301)

Öfke ve şehvet vaktinde

kendini tutabilen adam nerde?

Bucak, bucak, sokak sokak

böyle bir adam arıyorum işte.

(MM, V, 2893)

Şehvet Üzerine Hucviri'den Aktarılanlar

Nefsin en aşikâr sıfatı insan bedenine bütünüyle yayılmış ve tüm duyuların ona tabi olabildiği şehvettir. Kula düşen vücudunun her bir azasını şehvetten korumaktır; çünkü kul, her bir uzvunun amelinden sorumlu tutulacaktır. Gözün şehveti görme melekesi, kulak-işitmek, burun-

koku almak, dil-konuşmak, damak-tat almak, dudaklar-dokunmak, azalar-dokunmak, zihin-düşünmektir. Bu yüzden arayan kişi kendi kendinin muhafızı ve yöneticisi olmak; gece gündüz tüm yaşamını nöbet tutmaya harcamak zorundadır. Kendini nefsin algılarında ortaya çıkan tahriklerinden uzak tutmak ve şehvânî sıfatlarını dönüştürmesi için Allah'a yönelmek zorundadır, öyle ki iç oluşunu arzu ve isteklerinden temizleyebilsin. Şehvet denizine düşmüş kişi bütün manevî gerçekliklerden perdelidir. Buna göre eğer zahidin kendi çabası ile şehveti kendinden def etmeye çabalaması gerekirse, zahide düşen oldukça zor bir görev olacaktır; çünkü şehvet her an farklı şekillerde yeniden ortaya çıkacaktır. Böylesi bir amaç ancak kişi Allah'a yönelip teslim olduğunda başarılabılır. (KM, 263)

Şehvet Hakkında Ruzbihân'dan Aktarılanlar

Bir hadiste "Kulum ne kadar çok Benimle meşgul olursa o kadar fazla onun şehvetini Benimle sohbet etme arzusuna dönüştürürüm" (hadis-i kudsî). Âşığın şehveti yalnızca aşkıta ve Allah'ın güzelliğini seyretme arzusunda zuhur eder. Âşık için bu çok özel bir şeydir ve yalnızca Allah'ın güzelliğinin müşahedesinde ortaya çıkar; yine de Azamet ve Celal'in müşahadesiyle aşk, aşığı yakıp kül eder.

Cüneydi der ki: "Celal ve Azamet'in müşahadesi geçici olarak Allah dostlarının kalbinde ayrılık haliyle içli dışlı olmaya sebep olabilir."

Arif der ki: "İnsan şehveti manevî şehvetin atıdır. Aşk şehvetinin atı ve âşıkların şehveti, manevî şeylerden alınan lezzetin ruhlar tarafından tadılma arzusudur." (ME 136)

Mürşidler Tarafından Şehvetin Tanımı

Hâtem Asamm der ki: Şehvet üç kategoriye ayrılmıştır. Yeme, konuşma ve görme. Yemek konusunda kişi Allah'a olan güvenini korumalıdır; konuşma da kişi doğruları söyleme de directmeli; görme de ise kişi Allah'ın uyarılarına göre ihtiyatlı davranmalıdır.

Cüneydi Bağdadî der ki: "Şehvet, nefsin bir belirtisi olarak hizmet eder ve anlamsız ve bayağı bir küfre işaret eder."

Ruveym der ki: "Şehvet, eyleme hazır hale gelene kadar gizli kalır."

İbn 'Ata der ki: "Kalp, ruh ve nefis, her biri farklı türde bir şehvete sahiptir; fakat bunların hepsi, bireyde bir araya toplanmıştır. Kalbin şehveti Allah'ı görmede, ruhunki O'na yakın olmada ve nefsinki ise rahatlığın keyfini çıkarmada yatmaktadır.

Nefsin Kontrolüne Tabi Olma

Manevî Yol'un büyük âlimleri, aşağıdaki pasajda ifade edildiği gibi özellikle telkinlerinin peşinden gidilip, arzularına boyun eğilen nefse dikkat edilmesi konusunda uyarırlar.

Nefsinin telkinlerine önem veren kibrinin tuzağına düşmüş olur. (TKB, 384)

Cüneydi Bağdadî der ki: "Küfrün temelinde nefsin isteklerine riayet edilmesi yatmaktadır." Çünkü nefis, İslam tabiatının letafeti (subtle) ile asla ahenk içerisinde olamaz; zira buna konsantre olamadığı için, sonunda İslam'ı inkâr edecektir. İslam'ı inkâr eden ise özüne yabancıdır. (KM, 251)

Zünnun-u Misrî der ki: "Perdelerin en büyüğü nefse tabi olmak ve onun emirlerine riayet etmektir. Kişi, nefsin emirlerine boyun eğdiğinde, bu, Allah'ın rızasına karşı gelmek olur ki Allah'a karşı gelmek ise bütün perdelerin esasıdır." (KM, 250)

Yolculuk esnasında, Sühreverdî

etti bana iki ayrı öğüt.

Biri, etme sana eşlik edenlerden şüph

Diğeri ise, olma nefsine tabii.

Sâdi

Nefsin Kontrolü

Sûfî müridleri, bu yolda başarı elde etmenin nefsin kontrolü ile mümkün olabileceğini söylerler.

Bir hadise göre; "Güçlü kimse insanları fetheden değil, ancak kendi nefsini fethetmeyi başaran kimsedir." (MH, 85)

Nefsi tarafından zapt edilmiş kimse, nefsine hizmet etmek zorundadır; nefsini kontrol altına alan ise insanlara hizmet eder. (TKB, 599)

Nefsine güvenmeyen kişi -kibrini kırıp- alçakgönüllü bir hale gelir. (TKB, 385)

Nefsin Tesirinden Azâd Olma

Nefsin etkisinden kurtulmak, sıfatları öfke, asabilik, küstahlık, tamahkârlık, açgözlülük ve kıskançlık olan nefs mizacından kişiyi özgür kılacaktır. Eğer zahid, kendinde zuhur etmesini yasakladığı böylesi fiiller üzerinde sebatkâr davranırsa, nefsin tesirinden azâd olur ve artık nefsini öldürmüş gibi görünür.

Ebu Said Harrâz der ki: "Allah'a dönen zahid, Allah'a intisap edip nefsi ve Allah'ın haricindekileri unutmak suretiyle huzuru O'nun yakınında bulunmakta bulur." Bu nedenle eğer bu kişiye kiminle sohbet-arkadaşlık ettiği sorulursa, 'Allah' sözünden başka bir cevap vermeyecektir; çünkü kalbinde Allah'a tazimde bulunmasından dolayı başka hiçbir şeyi bilmez." (Lu, 360)

Nefsin Geri Çekilmesi

Azamet ve Celal isimlerinin nuru, Rubûbîyet ve ubudiyetin hakikati, Kutba üstün geldiğinde, nefsi onda yok etmediği sürece, kişi nefsi, küfrün en kötü halinde olarak algılar.

Arif der ki: "Uluhiyet'in hakikati ne zaman zuhur etse, muhlis kişi, kendi nefsi diğer nef ve bütün diğer şeyanın önünde değersiz olarak görür. (ME, 309)

Nefse Direnç Göstermek

Nefsi terbiye etmenin tek yolu nefsin arzularına direnç göstermektir. Ancak eğer biz direnmek istersek, biliyoruz ki karşı koyma veya bastırma yolu ile direnç göstermek zorundayız, böyle yaptığımızda nefs, arzularını tatmin etmek için başka bir yerde tekrar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle nefse başka bir nef vasıtasıyla direnmenin bir hata olduğu söylenir. (TKB, 542)

Nefse Direnç Gösterme ile İlgili Mürşidlerin Açıklamaları

Nefse direnç göstermek, bütün manevî uygulama ve manevî gayretlerin idrakinin temelini oluşturur. Ancak bu sayede zahid, Allah yolunu bulabilir; çünkü nefse uy-

mak zahid için bir yıkım-düşüş, buna karşılık direnmek ise zahidin selametidir. Allah, kulun nefse direnmesini buyurmuş ve bu nedenle nefse karşı mücadele edenleri övüp nefse uyanları da kınamıştır. (KM, 246)

Ebu Süleyman Darânî der ki: "Bütün fiillerin en güzeli en iyisi nefse direnmektir; çünkü o güvenini boşa çıkarır ve Allah'ın rızasına ulaşmada bir engeldir." (KM, 251)

Ebu Hafs Haddad der ki: "Kendi nefsinin kınayıp, her an ve her durumda ona direnmedikçe ve kendini dahi inkâr etmedikçe ki bu mubahtır, kişi her zaman nefsi tarafından aldatılacaktır. Eğer nefsinden hoşnut isen, he-lake uğrarsın; nasıl olurda bilge bir insan nefsinden hoş-nut olabilir?"

Kur'an'da Hz Yusuf'un söylediği gibi, "Yine de ben kendimi bütünüyle temize çıkartmaya çalışmıyorum; çünkü (Rabbim'in acıyıp esirgediği kimseler hariç) insanın kendi nefsi (de onu) kötülüğe sürükleyebilir." (Yusuf Sûresi: 53) (RK, 226)

Nefse Karşı Direnmekle İlgili Alıntılar

Cüneydi Bağdadî şunları nakletmiştir: "Bir gece uyuyamadım ve ibadet etmek için kalktım. Normalde aldığım lezzetlerden hiçbirini alamadım. Tekrar uyumaya çalıştıysam da olmadı. Oturmaya çalıştım huzursuz oldum. Kapıyı açıp dışarı çıktım. Caddede kaba bir cübbeye sarınmış bir adam gördüm. Beni görünce döndü ve 'O Ebu'l Kasem, gel buraya' diye seslendi. Ne yaptığını sordum. 'Senin kalbine varmak için kalpleri halden hale çevirene yöneliyorum' diye cevapladı. Ardından 'Sorunun nedir?' diye sordum. Nasıl olurda bir hasta adamın has-

talığı onun şifası olabilir? diye cevapladı. Ben ise 'Hasta olan nefis, kendine direnmekle hastalığına şifa olur' dedim. Ardından bedenine yönelerek şunları söyledi 'Dinle beden! Sana yedi defa karşılık verdim ve sen her defasında kabul etmedin. Şimdi Cüneyd'e kulak ver!' Bunları söyledikten sonra arkasını dönüp gitti. Kim olduğuna dair hiç bir fikrim yoktu." (RK, 226)

İbrahim ibn Şeyban'dan aktarılanlar: "Kırk yıldır tek bir geceyi inzivada veya kapalı herhangi bir yerde geçirmedim. Bir keresinde, mercimek yemeğini canım çekti. Mercimek yemeğini yedikten sonra, caddede yürüyüşe çıktım. Yürürken, vitrininde şişeler sıralanmış bir dükkân fark ettim. Sirke ile dolu olduklarını düşündüm önce, fakat birisi şişelerin şarap ile dolu olduğunu ve daha fazla şarap fiçileri olduğunu da söyledi. Aniden dükkâna girip şişeleri ve fiçileri boşaltma arzusu ile doldum ki öyle de yaptım. Dükkân sahibi, bunu padişahın emri üzerine yaptığımı sandı. Bunu kendi irademle yaptığımın farkına vardığında, beni tutup İbn Tulun Camii'ne sürükledi ve orada hapse atılıp iki yüz kırbaç yememi emretti. Mürşidim Ebu' Abdullah Mağribî kasabaya gelip beni çıkarıncaya kadar hapiste kaldım. Mürşidim beni gördüğünde, neden hapse atıldığımı sordu. Canımın mercimek çektiğini, ardından yediğim mercimek yemeğini ve iki yüz kırbaçı nasıl yediğimi anlattım. Bunun üzerine şanslı olduğumu ve asıl cezadan kolayca kurtulmuş olduğumu söyledi." (RK, 228)

İbrahim Havvâs der ki: "Bir defasında, dağ yolunda ansızın meyvesini şiddetlice arzuladığım nar ağacına rast geldim. Ağaçtan bir tane koparıp, yemeye başladım ki,

tadı acıydı. Meyveyi atıp yoluma devam ettim. Yol boyunca üzeri tamamıyla arı sürüsüyle çevrilmiş bir adam gördüm. Onu selamladığımda bana isimle hitap ederek cevap verdi.

İsmimi nerden bildiğini sorduğumda şöyle cevapladı: 'Allah'ı bilen kişiden hiçbir şey saklı değildir.' Buna cevaben, dedim ki: 'Allah ile beraber olduğunu görüyorum senin. Eğer istersen, Allah seni bu arı sürüsünden korur ve zehirli iğnelerinden kurtarır.' O ise 'Ben de senin Allah ile beraber olmadığını görüyorum.' Eğer O'na müraaat edersen seni nar ağacının arzusundan kurtarır; çünkü nardan ısırmanın acısı ahirette çıkarken, arıların zehirli iğnelerinin acısı bu dünya da çıkar.' Ondan ayrılıp yoluma devam ettim." (RK, 227)

Cafer Nasır şöyle nakleder: "Bir gün Cüneydi Bağdadî, inciri almam için bir dirhem verdi. İncirleri alıp ona götürdüm. Orucunu açtığında, bir tane alıp ağzına attı, ardından ise tekrar çıkarıp ağılamaya başladı. Ve bana incirleri uzaklaştırmamı söyledi. Neden diye sorduğumda kalbine bir ses geldiğini ve şunları duyduğunu söyledi: 'Hiç utanman yok mu? bizim hatırıma bundan vazgeçmiştin, şimdi ise onu tekrar istiyorsun.'" (RK, 229)

Nefs ile Mücâhede

Mücâhede kavramı 'mücadele etmek' ya da 'cihad etmek' anlamlarına gelir. Sûfî terminolojisinde bu 'nefs ile mücadele'ye işaret eder ki, bu mücadele nefsin arzularının kontrol altına alınması ve çirkin sıfatlarının övülmeye değer olanlara dönüştürülmesini ihtiva eder. Sûfî müridleri, 'nefs ile olan mücadele'ye yola yeni girenler için özel önem vermişler ve baştan bu mü-

cadeleye girilmeksizin manevî yolda hiçbir şeyin başarılmaya-
cağını iddia etmişlerdir.

Sıradan bir zahid için 'nefs ile mücadele' manevî uygulamalara riayet etmeyi ve nefsin isteklerine direnmeyi gerektirir; seçkin kul (Havas) için ise, nefsin sıfatlarının İlâhî sıfatlara ve insani niteliklerine dönüşmesini gerektirir.

Kişi, müşahede veya keramet umuduyla değil de Allah rızası için 'nefsi ile cihad' etmek zorundadır. İmam Cafer Sadık der ki: "Nefsi hatırına 'nefsi ile mücadele' eden belki keramet gücünü elde edebilir; ancak Allah için mücadele eden kişi Allah'a ulaşır."

Hız. Peygamber der ki: "Savaşçı o dur ki Allah aşkına 'nefsi ile savaş'a girer." Uhud'dan dönerken "Küçük cihaddan daha büyük cihada dönüyoruz." sözü üzerine büyük cihadın ne olduğu sorulduğunda "Nefs ile cihad" diye cevaplamıştır.

Hız. Peygamber 'nefs ile mücadele'nin savaş alanında yapılan mücadeleden daha üstün olduğunu söylemiştir. Zira o savaş zor olandır. Öyleyse arzularla savaşmak ve nefse karşı zafer kazanmak çok mühim ve şerefli bir çabadır.

Sehl ibn Abdullah Tüsterî manevî mücadeleye büyük önem vermiş ve şöyle demiştir: "Müşahede manevî mücadelenin bir sonucudur." Bazı kimseler, Hız. Peygamberin, 'nefsi ile savaşan herkesin' lütuf sayesinde Allah'a mutlaka ulaşılacağına işaret etmediğini aktarır; çünkü lütfun çaba ile ilgisi yoktur. Onlar, manevî mücadelenin gayesinin Allah'a yakınlaşmak değil, nefsi dizginlemek olduğunu iddia ederler. Manevî mücadele zahidin gayretini

içerdiği ve müşahede lütfu ile sonuçlanabileceği için, kişinin zorunlu olarak diğerinin açığa çıkmasına sebebiyet verdiğini düşünmemek anlamsız olur.

Görüşünü güçlendirmek için Sehl Kur'an'dan âyetler zikreder, "Bizim için mücâhede edenleri biz yolumuza erdiririz." (Ankebût: 69) Sehl, Allah'a ulaşmada manevî mücadelenin rolünün inkârının, manevî mücadelenin kendisinin inkârından ziyade manevî mücadelenin benlik şuurundan kurtulma (benliksizlik-benliksizlik şuru) anlamına geldiğini söyler, öyle ki kişi, kutsal alana girdiğinde amellerinden memnuniyet duymamalıdır. Manevî mücâhede zahidin bir fiili iken, müşahede Allah'ın lütfundan gelir. Allah'ın lütfu olmaksızın zahidin amellerinin hiç bir değeri yoktur. Bu nedenle, Allah'ın dostlarının manevî mücadelesi Allah'ın kendisindendir, onlar lütuf vasıtası ile irade dışı çalışır ki, onlar bu suretle üstün gelir ve benliği buharlaşır ki bu, lütfun kendisi olur. Allah gaye edilmeksizin gerçekleştirilen manevî gayret, nefsin kendi hatırına gerçekleştirdiği amellere işaret eder; buradaki irade, kalbin parçalanmış ve kendisinin dağılmış bir hale geldiği ajitasyon ve dağılımlığı ifade eder. Bu nedenle zahid mümkün olduğunca kararlı bir biçimde amellerinin kendisine ait olduğu şuurunda olmamayı ve hiç bir koşulda nefsi takip etmemeyi denemelidir; çünkü bireyselliği var zannetmek onun perdesidir. (KM, 251 ve 257)

Ebu Ali Dakkak der ki: "Kişi manevî gayreti ile zâhirî oluşunu süslediğinde, Allah kişinin iç oluşunu müşahede ile süsler" ve ayrıca "Eğer başlangıçta kişi, mücâhede de ilerlemez ise, en sonda oturamayacaktır."

Ebu Ali Osman Mağribî der ki: "Hakikate giden kapının herhangi bir şey vasıtası ile değil fakat sadece manevî gayret ile açılacağını düşünmekle hata ediyorsun."

Bâyezîd-i Bistâmî der ki: "On iki yıl nefsimin nalbantlığını yaptım. Beş yıl kalbimin aynasıydım ve bir yıl bu aynaya baktım ve belimin etrafında aynaya yansıyan bir kuşak gördüm. Yirmi yıl bu nedenle meşguldüm ta ki en sonunda kendimden kurtulana kadar. En sonunda iç oluşumun derinliğine baktım ve orada da bir kuşak gördüm ve beş yıl onu nasıl kesebileceğim üzerine tefekkür ettim. Bu, bana göründükten sonra ve insanlara baktığımda, onları ölü olarak görüyorum dedi ve dört defa Allahu ekber diye tekrar etti."

Sırrî Sakatî der ki: "Ey gençler, gençken ibadetlerinizi yapın, benim gibi onları yapamayacak kadar zayıf düşeceğiniz ileriki yaşlara ertelemeyin." Hiçbir genç ibadette Sırrî ile eşit olamaz, bu ilerleyen yaşında bile..

Ebu'l-Hasan Harrâz der ki: Bu iş üç şeye dayanır: Sadece gerektiği zaman yemek yemek, sadece gerektiği zaman uyumak ve sadece gerektiği zaman konuşmak.

İbrahim Ethem der ki: "Kişi, ancak altı disiplinden geçerek erdem (virtuous) makamına ulaşabilir: Nimetlerden haz duymaktansa sıkıntılara tabi ol; kendi zenginliğini düşünmekten ziyade kendi kibrini kır; kendini, kendine yeter görmekten ziyade kendi fakirliğinde tevazu sahibi ol; kendini doyurmaktan ziyade aç gez; uyumaktan ziyade uyanık kal; kendinden ümitli olmaktan ziyade ölümü beklemede ol."

Manevî mücadele'nin özü, nefse zevk veren alışkanlıkların terk edilmesidir. Kişi nefsine karşı koymak zorunda-

dır. Nefs iki karakteristiğe sahiptir: Gafil şehvet ve ibadete isyan etmek. Nefsin arzularının atı isyan ettiğinde, kişinin ihtiyaç duyduğu Allah korkusudur-takva. Allah'a itaati reddetmede inat ederse, kişinin ihtiyacı olan şey nefse direnmede sebatkâr davranmaktır. Eğer kişide öfke zuhur ederse, nefesine karşı kibar olmak zorundadır; çünkü kibarlık ile ulaşılan zaferden daha büyüğü yoktur. Kibarlık özdenetim ile öfke ateşini söndürür. Şehvet şarabı nefse tatlı geldiğinde, nefs sadece O'na boyun eğme ve isteyebileceği her ne ise ona ruhsat verilerek hoşnut edilebilir. Bu hâli kırmak için, kişi nefsinin doğasının alçaklığını bilene kadar nefsinin acı ve zillete katlanmasını sağlamak zorundadır. Avam'ın manevî mücadelesi sıkı bir şekilde filler üzerinde yapılırken, buna karşılık seçkin, halini saf oluşa dönüştürmek için mücadele eder ki bu suretle açlık ve uykusuzluk kişiye kolaylaşsın ve kötü mizaç iyi olana dönüşsün. Bunların hepsi zordur. (RK, 146)

Her ne zaman mürid her an Allah'ın gerekli bir şekilde onunla beraber olduğunu müşahade eder, arınma vasıtasıyla fani olana kadar kişi nefesine karşı mücadeleye girer ki bu suretle zikrin nuru vasıtası ile kalbin yaşamasına imkân oluşur. Kalbinin kapılarını nefsin arzu ve isteklerine kapatır. Allah'ın müşahade alanı dışındaki şüphe ve şehveti kazar ki böylece bir zamanlar salt bataklık olan kalp alanı, zikir topraklarında terbiye edilmiş ve saf hale getirilmiş aşk tohumlarının ekilmesine izin vererek, bereketli bir hale gelebilsin. Mürid, bu bitkiyle ilgilenir onu safvet suyu ile sular ve ani bir bela ile gelecek olan yıkımdan korur ki bu suretle Kudret güneşinin ışığı ve müşahade ayının gölgesi ile gelişmesini sağlar. Bu ihtimam sa-

yesinde yapraklar ezeli gökyüzüne uzanır ve kökleri de mukaddeslik toprağına sapasağlam tutunur.

Kur'an şöyle buyurur; "Allah'ın, güzel-doğru bir söz için nasıl bir misal verdiğini görmüyor musun(uz?) Kökü sapasağlam, dalları göğ'e doğru uzanan güzel-dirî bir ağaç gibidir." (İbrahim Sûresi:24)

Hız. Peygamber bir hadiste şöyle der: "Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz."

Arif der ki: "Arif'in manevî mücadelesi, yüce iştîyakını muhafaza etmek ve onu maddî doğasının alçaklığına dönmelerini önlemek için güvende tutmaktır." (ME, 20)

Nefsin Riyazeti

'Nefsin riyazeti', nefsi saf fitratına getirmek amacıyla hayal kırıklıkları ve zorluklara sabretmenin sonucunda ortaya çıkar. Sûfî müridleri için varoluş ve benliklerini kırabilsinler ve nefsleri yumuşayıp şehvet ve isyandan kesilsin-soğusun diye yola girenlerden ilk önce nefslerine uymayacakları şeyleri yapmalarını istemeleri âdetendir.

'Riyazet' nefsin mizacından tasfiye edilip 'saf oluş' haline getirilmesidir. Nefsin tasfiyesi, nefsin maddî doğasını ve bu doğasından kaynaklanan arzularını temizler. (TC, 151)

'Nefsin riyazeti', nefsin gücünü ibadet ile kırarak ve ibadet gayretini her zaman koruyacaktır.

Yukarıdaki görüş açısına göre, sûfî müridler, müridlerinin riyazetinde yemek yemeyi ve uyumayı sadece zarurî olduğunda yapmalarını ve nefis için zor olan amelleri işlemelerini gerekli görmüşlerdir. Buradaki amaç nefis üzerindeki kontrolü ve kararlılığı güçlendirmektir.

Nefsin Helakı

Tasavvuf ehli nefsin yıkımı hakkında konuştuğunda, nefsin kontrolü bağlamında, 'nefsin yok edilmesi-fenaya ermesi' ifadesini kullanırlar. Bu, nefs ile ilgili sıfatların yok edilmesine-fena ve hakiki insan oluşuyla ilgili sıfatların dönüşümüne işaret eder. Bununla birlikte nefsin kendisi yok edilemez niteliktedir; çünkü nefs basit bir şekilde pişisenin (psyche) daha düşük seviyelerinde; gelişimin başlangıç seviyesindedir. Tasavvuf ehli derse ki 'şöyle ya da böyle' nefis yok; bu, kişinin nefsinin huylarının tamamen insanı olumlu niteliklere dönüştüğü anlamına gelir, öyle ki nefsten gözle görülür tek bir iz kalmaz geriye.

uyanık biri seslendi:

Nefsin yok edilmesi

onun çirkin doğasının yok edilmesi demektir.

Attar

Ebu Bekir Saydalani der ki: "Tek gerçek hayat nefsin ölümü iledir ki, bu suretle kalp hayat bulur." Devamında şunları ekler, "Nefsi, nefis ile yok etmek imkânsızdır. Bu, ancak Allah'ın ihsanı ile başarılabilir ve hatta sadece Allah'a teslimiyet ile şuuruna varılabilir." Ayrıca "En büyük lütuf nefsinin yok etmektir; çünkü nefis, Allah ile senin aranda en büyük perdedir. Nefsin ölümü gerçekleşmeksizin Hakikate ulaşmak diye bir şey söz konusu değildir."

Bâyezîd-i Bistâmî der ki: "Nefsinin ölümüne muvaffak olduğunda kişi, Allah'ın rahmet örtüsü ile sarılacak ve O'nun yüceliğinin arzına gömülecektir. Kişi kalbinin ölümüne neden olduğunda ise, Allah'ın lanetinin örtüsü ile sarılacak ve O'nun ceza arzına gömülecektir." (MH, 84)

Allah, nefsi emmâreyi, Allah'a karşı geldiği bir oluş halinde yaratmıştır; çünkü o Efendi, Allah, Rabbin kendisi olmak ister ki, bu ona bahsedilmemiştir. Bu nedenle Allah, kalp kafesinde Allah haricinde hiçbir şey varolmasın ve Ehadiyyet'e intisap ile Allah dışında her şeyden tecrit edilebilsin diye nefsin ebedi olarak ölümünü emretmiştir. Nefsin yok edilmesi ancak Allah'ın yardımını isteyerek ve O'na iltica ederek gerçekleştirilebilir; çünkü aşk denizi yalnızca Allah'ın tecellisinin gizemi ile kabarır ve nefsi yalnızca marifet nurunun ilk kuvvetli patlaması fenaya erdirebilir.

Bu nedenle nefis ve onun arzuları yok edildiğinde, Allah, arife işaretler ve mucizevî ikramlar verir.

Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Allah, O'na (Davut'a) hükümlanlık ve hikmet verdi ve istediği şeyin bilgisini öğretti." (Bakara Sûresi: 251)

Arif der ki: "Nefsi yok etmek yalnızca nefsi yönlendiren Allah'ın marifeti sayesinde başarılabilir." (ME, 194)

Nefs ve Şeytan

Bazı sûfî müridleri, nefis ve şeytanı iki farklı şey olarak kabul etmişler, buna karşılık diğerleri nefis ve şeytanı bir ruhta iki beden gibi tanımlayarak her ikisini de aynı varsaymışlardır.

İki farklı oluş olarak görenler dinin iki düşmanı olduğunu ve bunlara karşı silahlanmanın zaruri olduğunu iddia etmişler: Şeytan ve nefsi emmâre. Bununla birlikte onlara göre nefsi emmâre, şeytandan daha acımasız olacaktır. Çünkü şeytan, inananların imanını istemez; fakat sadece günah işlemelerini talep eder. Bununla birlikte nefis, inananları küfre çeker ve kişinin küfre girmesini arzular. Şey-

tan, Allah'ın gücünden kaçmışken, nefis ise sabit ve karşı durur. (KM,153)

Şeytan ve nefsi aynı şey olarak görenler; şeytanın gerçekte nefis ve aynı zamanda zahidin arzuları olduğunu iddia ederler. Hz. Peygamber der ki: "Kendi arzularının efendisi olmuş Ömer dışında hiç kimse yoktur ki şeytanı yenmiş olsun" ve bu suretle ikisinin de aynı olduğunu ifade eder. (KM, 262)

Aşağıdaki dörtlükte işaret edildiği gibi, Rumi'ye göre şeytan ve nefis, aynı şeyin iki farklı veçhesidir.

Nefsle şeytan, ikisi de birdir...

surette kendisini iki gösterir.

(MM, II, 4053)

Şeytan İnsan'ın Kendi Egosu-Benliği midir?

Kişî fark etmelidir ki arzular, nefsin fiillerinin arkasında itici güç olarak hizmet ederken buna karşılık benlik, kişiliğin fiillerinin arkasındaki güç olarak hizmet eder. Arzular nefis tarafından kontrol edilirken benlik hem nefis hem de akıl tarafından kontrol edilir. Her ne zaman nefis arzularına ulaşmak istese, şeytana uyan benlik, akıldan yardım ister ve nefsi keşfedilmemesi ve onu utandırmaması için rol yapması gereken yola yönlendirir. Benlik ya da şeytan, kişinin imanına göz dikmezler. Çünkü akıldan etkisi altındadırlar nefsin ise, akıl ile hiç bir ilgisi yoktur sadece kişinin günah işleme ve küfre düşmesi ile ilgilidir. Nefsin yaptığı gibi akıldan takip eden benlik, Allah'ın gücünden kaçır ve öyle ki O'na karşı en ufak bir korkusu yoktur. Şeytan ve nefsin aynı olduğunu iddia edenler doğru söylemektedir. Çünkü benlik, nefsin bir parçasıdır. Bunların

da ötesinde, Hz. Ömer'in kendi şeytanını yendiğini söylediğinde Hz. Peygamber'in işaret ettiği Hz. Ömer'in benlikten yoksun oluşuydu.

Benlik, nefis ve akıl yardımı ile normal bir insanı, benmerkezci bir yaşama teşvik ederken, kalbe ulaşmış bir insan söz konusu olduğunda, kalbin etkisi altında olan benlik, bütün niyet ve maksatlar için tamamıyla aciz bir haldedir. Bu bağlamda kişi ve Allah arasındaki en büyük perde bireysel varlık algısı ve benmerkezciliğidir ki bu yüzden şeytan Allah'ın bahçesinden kovulmuştur.

Hallac'ın Nefs ile İlgili Vecdi İfadesi

Hallac, vecd halinde şöyle söylemiştir: "Arifin merdiveni nefsidir. Onun zatı Allah'ın Zatı ile Vuslat'a açılan bir geçittir." Ruzbihân bu ifadeyi şöyle şerh eder:

"Burada arifin nefsi, ruhanî mücâhedenin bir mahalidir ki, bu mahalde ruh geçidinin kapı eşiğinde duran kalbe giden bir merdiven bulunmaktadır. Kişi, ruhanî mücâhede merdivenine tırmanmaya başladığında, aynı zamanda da kalp geçidine girer. Kalp alanına giren kişi, ruhun kendi zatı haline dönüştüğünü keşfeder. Kişi ruha eriştiğinde, Ezeli olanla 'Vuslat' kapısına ulaşmış olur.

Bu denizleri aşan herkes teslimiyet gemileri ile Ezeli olanı müşahade ederek haddi aşma (ifrat ve tefrit dalgalarından) denizinden kurtarılır. Kur'an o kişiden söz eder ki: '...nefsini kötü arzulardan alıkoyanın varacağı yer cennettir!'" (Nâziat Sûresi: 40-41) (ŞŞ, 394)

Arif'in Nefsinin Allah'a İsteksiz Bir Biçimde İtaat Etmesi

Her ne zaman ruh, Allah ile vuslatı kazanırsa, bu lezzet nefis tarafından da tadılır; öyle ki nefsin ruhanî uygulamalardan tat aldığı herhangi bir lezzet ruh tarafından elde edildiği için nefis ruha itaat eder.

Arif der ki: "Her ne zaman ki nefis vecd halinde sükûnet bulur ve bundan lezzet duyar, işte o zaman huzuru bulur ve her hangi bir zorlama olmaksızın ruhanî uygulamalarla hemhal olur." (ME, 296)

İlham Alan Nefs

Herkes, nefsine, onun esas kaynağını hatırlatmak amacıyla ilham kitabını açmak zorundadır ki böylece nefis dikkatini nur âlemi sayesinde arzu ve isteklerin yüce olanlarına odaklayacaktır. Çünkü Allah her nefse, onu Aslına yönelmeyi teşvik eden bir ruhanî gerçeklik yerleştirmiştir. Ancak nefis, bu ruhanî gerçekliğin bedeninde tecelli eden İlâhî Asl'ın ve övgüye değer niteliklerin temsil ettiği her şeyi reddeder. Bu, Allah'ın emaneten ilâhî olanla ilişkili nefse yerleştirmiş olduğu bir ruhsal gerçekliktir ki bu suretle O'nun kadim gücü ve sonsuz ve gaybî gücü Allah'ın bu gerçeklikten kaynaklanan lütfu ile tecelli edebilir ve yayılabilir. Bu ruhanî gerçeklik, Allah'ı bilmenin bir vesilesi olarak riyazet ile ulaşılabilecek bir taahhüttür. Allah bu vesileyle masivâyı ortadan kaldırdığında, böylece geriye sadece nefis için kendi zatının kaynağı Allah kalır. Bu, arifin nefsine -arif olmakla anladığı- hususi bir ruhanî gerçekliktir. Çünkü arif, kadim olarak kendi saf oluşu, bozulmamış, saf bir aşk için seçilmiş olduğu için tamamıyla

ubudiyetine odaklanır. Kur'an'a göre, "O, onları sever ve onlar O'nu sever." (Mâide Sûresi: 54)

Arif bu aşkın Kudret ve ihtişamı müşahede ettikten ve Vuslat'ın mesajını aldıktan sonra hakikati tecrübe edebilir. Bunun akabinde Allah, Kendi müşahedesinin arif tarafından fark edilmesini sağlar; kişi perdesiz ve başka bir soru olmaksızın O'nun Zâtı'nın bilgisine ulaşır, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (A'raf Sûresi: 172) Bu cevap ve hitabından sonra marifete erdiğinde arif zühd yolunda kalır ve insan doğasının doğal niteliklerini muhafaza ederdevam ettirir. Nefsini hala yok edememiş kişi, nefesine müteal kaynaklardan yüz çevirmesin diye, Uluhiyet kaynağının işaret ve rehberliğini hatırlatmak zorundadır. Bu konuda Kur'an şöyle buyurur; "Akıl iz'an sahipleri için bir hatırlatıcı (uyarı ve bir rehberlik olarak)" (Sâd Sûresi: 43, Mü'min Sûresi: 54)

Hiz. Peygamber der ki: "Her an ölümü hatırlayın."

Arif der ki: "Nefsin öğüdü, ruhanî uygulamalardaki irade-uygun davranış ve yönelimler ile ruhun müşahadesinin ihtiyakına yönelik olarak cesaretlendirilmesini ihtiva eder." (ME, 27)

Nefsin Arındırılması

Nefsin temizlenmesi üç şeyle mümkündür; şikâyet etmek yerine şükretmek, gaflete dalmak yerine uyanık olmak ve sarhoş olmak yerine ayık olmak. (KEM, V, 727)

Nefsin Terbiyesi

Nefsin terbiye edilmesi temel olarak nefse ve onun isteklerine direnmeyi gerektirir. Bu direnç nefsin kendisi tarafından

üstlenilemez; çünkü nefse direnç basit bir şekilde arzularının tatminine erişebilmek için kendi isteklerinden ileri gelebilir. Örneğin, nefsi tarafından yönetilen biri lezzetli bir tabak yemeği daha lezzetli bir tabak için reddedebilir veya Allah tarafından değil de nefsi tarafından buna teşvik edilebilir. Benzer bir şekilde nefsi tarafından sırf olağanüstü becerileri sergileyebilmek amacıyla bütün o zorlu disiplinleri uygulaması ve ağır riyazetlere girişmesi emredilen kişiler vardır.

Nefs, bazen işlediği çirkin şeyleri telafi etmek amacıyla bilinçsiz bir şekilde kişiyi din bilimini öğrenmesi için teşvik edebilir. Oysaki kişi için bu davranışın ardındaki esas dürtü diğerlerinin hayranlığını kazanmak, yani elinin öpülmesi, halk topluluklarının tepesine oturtulmak, diğerlerince onurlandırılmak ve kutlanmak ki bu suretle nefşini tatmin etmektir.

Tasavvuf ehlinin, nefsin terbiye edilmesi esasına dayandığı prensipler kendini sevmeyi terk etmek ve kendinden daha çok diğerlerini sevmeye kendini adanmak üzerine kurulmuştur. Bu, aşağıdaki mısralarda şöyle dile getirilmiştir:

*Memnun olma, uyuyan ve yiyen
bir köpek gibi;
Bir kedi tarafından yolun kesilse dahi
ver kalbini ona.*

Aşkın bu esası, diğerleri ile arkadaşlık, İlâhî aşk ve mürşide bağlılıktan ileri gelir, bunu gerçekleştirdiğinde lütuflar birbirini takip edecektir.

Mürşide teslimiyet, nefsin rızasının üstünde mürşidin rızasına göre şekillenmesine ve dolayısıyla nefse ve onun isteklerine gösterilen ilginin azalmasına neden olur. Ve bu aynı za-

manda nefsin enerjisinin mürşidin hizmetine ve mürşidin isteklerinin yerine getirilmesine sarf edilmesine ve bu suretle nefsin gücünün zayıf düşmesine neden olur.

*Mürşidin kalkanı dışında hiçbir şey nefsi
yok edemeyecektir;
Tutunun sınıksız nefis katilinin eteğine*

Mürşide teslimiyet, müridin bilinçli olarak mürşidi ile özdeşleşmesini ve onun sıfatları ile ahlaklanma gayretini gerektirir. Mürşid, benliksiz, arzularından kurtulmuş özgür ve Allah'ın ahlakı ile lütuflanmıştır; müridi ise kendisi (mürşidi) ile özdeşleşmesi sayesinde arınmış bir hale gelir.

Mürşide teslimiyet, mürşidinin emrettiği ancak nefsin arzularına zıt olan talimatların mürid tarafından kabul edilmesini kolaylaştırır. Allah'a her daim teveccüh etmek, nefsin arzularının yavaş yavaş unutulmasını sağlayan 'şuurdan' kaynaklanan diğer şeyleri fark etmesi vasıtası ile Allah'ın hatırlanmasına sebep olur.

Allah'a her daim teveccüh etmek, müridin nefsinin sıfatlarının aşamalı olarak Allah'ın Sıfatlarına dönüşmesine yol açar.

*O kadar uzun oturdu ki hassas kalbimin
önünde
Kalbim onun huy ve sıfatlarıyla
hemhal oldu*

Yukarıdaki etkenlerin bir sonucu olarak, bilinçli olmaya gayretli olmaksızın ruh ve kalbin lezzeti nefse gelir. Bu, kişinin Allah'la arasındaki ünsiyetten doğar, öyle ki nefis huzurun; kalp ve ruha ilhamların sürekli olarak bağlı olduğunu keşfe-

der. En sonunda İlâhî Aşk, müridin nefsi ve karakteristiklerini, ego ve arzularını ve şüphe eden aklını alt etmesine neden olur ki bu suretle nefis, mecnunu olduğu bütün sevgi objelerine bağıllıktan vazgeçer ve Sevgili dışındaki diğer her şeyden kendini uzaklaştırır.

Nefsin Mertebeleri

Sûfiler, nefsin dört mertebeye sahip olduğunu söylerler: Kötülüğü emreden nefis (nefs-i emmâre), kendini kınayan nefis (nefs-i levvame), kendisine ilham edilen nefis (nefs-i mülhime) ve itminana ulaşmış nefis (nefs-i mutmaine).

Kötülüğü emreden nefsin tabii niteliği ateş, kendini kınayan nefsin hava, kendisine ilham edilen nefsin su, itminana ulaşmış nefsin ise topraktır.

Kötülüğü Emreden Nefs

Kötülüğü emreden nefis ya da kişiyi kötülüğe sevk eden nefis, ortalama insanın nefsini ifade eder. Tezkiye edilmemiş ve arındırılmamış dolayısıyla bütün kötülüklerin kaynağı olarak kabul edilir. Davranışlarında, hiddet ve zorbalık esastır. Tasavvuf ehli, kötülüğü emreden nefis kavramına Kur'an'ın aşağıdaki âyetlerinden ulaşmışlardır, "...Rabbimin acıyıp esirgediği kimseler hariç, insanın kendi nefsi (de onu) kötülüğe sürükler (yebilir)." (Yusuf Sûresi: 53)

Mürşidlerin, kötülüğü emreden nefis (nefs-i emmâre) ile ilgili olarak aktardıkları:

Kötülüğü emreden nefis, henüz zahidin riyazetinin zorlu aşamalarından geçmemiş veya varoluşun sert kabuğundan henüz çıkmamıştır. Faal bir biçimde Allah'ın yaratıklarının bütününe karşı direnir. Diğer yaratılmışları ta-

ciz eden ve sürekli olarak övülmek isteyen acımasız vahşi bir karaktere sahiptir. Her zaman kendi arzularının peşinden gider ve maddi doğasının alanında gezinir; şehvet kaynağından içer ve sadece yemeyi-içmeyi-uyumayı ve kendini nasıl tatmin edeceğini bilir. Bu durumdayken insan; görünümüyle insan olmakla birlikte şuanki tabiatı itibariyle şeytanîdir. Şeytan; hem 'insan' hem de 'cin', her iki "varlık"ta da ortaya çıkabilir. Kötülük emreden nefis, dini örten, helaka götüren ve şerrin odağı olarak hizmet eden büyük bir perdedir. (KEM, V, 92)

Kötülüğü emreden nefis, kişiyi kötülüğe sevk eder ve kişiyi Allah'ın kendi düşmanları için tayin ettiği 'helaka' sürükler. Nefsinin arzularının peşinden gidenler, ıstırap içinde boğulan ve her türlü fesatlık ile karakterize edilirler. (MH, 85)

Kötülüğü emreden nefis, kişiyi bedensel doğasına yönelik, şehvani duyumsal arzu ve isteklere teşvik eder. Kalbi aşağılara sürükleyen kötülüğün evi ve çirkin mizacın kaynağıdır. (TC, 312)

Nefis, kendi özündeki maddi doğasından dolayı kişiye çirkinlikleri ve kötü nitelikleri ahlak edinmesini emreder. Kişi ne zaman nefsine boyun eğse, bu sadece kötülükle sonuçlanır; çünkü nefis her zaman insanı kötülüğe sevk eder. Bununla birlikte her ne zaman Allah kişiye merhamet edip lütuf bahsetse; nefis kendi doğasından azâd olur ve mütehakkim sureti itaat eden surete, kötülükleri de iyiliğe dönüştürerek sıfatlarını değiştirir. (RB, IV, 275)

Nefsin emreden doğası, maddi tabiatının perdesinin ardında yer tutar ancak gerçekte Allah'ın, Yaradan'ın yani nefsi Rabbi'ne döndüren kendi Aslı'nın şuuruna sahip

olmak zorundadır; Kur'an'da buyrulduğu gibi, "...onların dönüşü er geç Bize olacak." (Yûnus Sûresi: 70) Kötülüğü emreden nefis, bu şuurun farkında olmadığı için, dünyadaki tek çabası sadece dünyevî arzu ve heveslere, aldatıcı haz ve zevklere erişmenin mutluluğu ile kuşatılmış olmaktır.

Seyr-i süluk'un ilk safhalarında, nefsinin tahakkümü ve kontrolü altında olan kişinin mertebesinin kötülüğü emreden nefis yani nefis-i emmâre olduğu bilinir. Nefs'in çirkin sıfatlarının kök saldığı bu mertebede, nefis sürekli olarak kalp ve ruhu yüksek seviyeden alçak olana yani kendi katına çekmeye çalışır. Bununla birlikte sürekli olarak kendini hayranlık duyulan bir obje olarak diğerlerine güzel göstermeye çalışırken, şeytan diğerlerinin ruhlarını ve kalplerini etkilemek amacıyla kişiyi daha da süslü göstermek suretiyle destek olur ki, bu sayede yüce kalbi aşağılara doğru çeker ve saf olan kalbi çirkinliklerle kirletir. (MH, 84)

Kötülüğü emreden nefis on tane sığata sahiptir: cehalet, öfke, garaz, zorbalık, kibir, kin, kıskançlık, hırs, küft ve riya; bütün bu sıfatlardan dolayı kötülük ve çirkinliğin merkezidir.

*Emreden nefis alçaltır seni:
farkındaysan bunun
etme riayet etme ona*

Sâdi

Kötülüğü emreden nefsin cehennemini; ancak Rabbin seni, nefsinin mizacından haberli kıldığında ve farkına varmanı sağladığında görürsün ki nefsin tabiatı Allah'ın keremi olmadan dönüştürülemez. Yusuf Peygamber'in sözleri ile işaret edildiği gibi: "...insanın kendi nefsi (de

onu) kötülüğe sürükle (yebili)r.” (Yusuf Sûresi: 53) ve Allah da şöyle buyurur: “Zamanı geldiğinde insana mesajlarımızı (evrenin) uçsuz bucaksız ufuklarında ve kendi öz benliklerinde (bulduklarıyla) tam olarak anlatacağız ki bu (vahy)’in tartışılmaz bir gerçek olduğu apaçık ortaya çıksın.” (Fussilet Sûresi: 53)

Hız. Peygamber der ki: “Nefsini bilen Rabbi’ni bilir.”

Arif der ki: “Nefsini ‘fena’da bilen, Rabbi’nin ‘bekasını’ bilir.” (ME, 15)

Aldatan ve Büyüleyen Nefs

Kesful Esrar isimli kitabında Meybudi, iki çeşit nefsten bahseder: Gerçekte her biri kötülüğü emreden nefsin bir surreti olan ‘aldatan’ ve ‘büyüleyen’ nefis.

Aldatan nefis, kötülüğü emreden nefsten daha aşağıda, kişinin onun iradesine direnecek güçten yoksun olduğu bir seviyededir. Bununla birlikte sürekli olarak masum kişileri pusuya düşürmek için fırsat kollar. Örneğin, manevî gayret ve riyazette ve tam bir yönelme halinde bir mürid görse, hemen ona dini bir seyahat, hac veya türbe ziyareti veya kutsal bir savaşa katılma gibi fikirler sunar. Bu tür ibadetlerin yüksek seviyede bir bağlılık göstergesi olduğunu söylerse, genel anlamda doğruyu söylemiş olur. Ancak böyle bir durumda bu, sırf bir aldatmaca, müridi cem makamından uzaklaştırmak için oynanan bir hile bir aldatmacadır ki bu sayede müridin düşünceleri dağılıp kafası karışacak ve müridin amacına ulaşmasını zorlaştıracaktır. Mürid nefsin oyunlarına karşı direnmede başarılı olacak olsa bile bu cem makamını yaşamaktan mahrum olur.

Teslimiyet yolunda, mürid için vazgeçilmez olan bir mürşide tabi olmaktır; çünkü mürşid, yolun bütün menzillerini ve aldatan nefis tarafından kurulan olası bütün tuzakları bilir. Müridin halini analiz edebilir ve hallerine göre düşüncelerine rehberlik edebilir yetiye sahiptir. Büyük mürşidler, kişinin aldatan nefsin hilelerinden güvende olabilmesi için sükûnet kazanmak zorunda olduğunu söyler. (KEM, V, 93)

Büyüleyen nefis, Hakikate intisap edenlerle uğraşır. Eğer kişi ibadet ve riyazetlerinde sebatkâr ise, nefsi sempati duymaya ve kişiye nefsin zavallı haline acıması için yalvarmaya başlar. Eğer intisap eden bunun bilincinde değilse, nefsi onu Hakikat menzilinden aşağıya Şeriat menziline çeker. Kişinin kendisine müsamaha göstermesini teşvik ederek ruhsatlara göre amel etmesini sağlar ki böylece nefsi tatmin edip güçlendirerek kişinin Hakikate intisabı ilk basamağa geri düşene ve kötülüğü emreden nefse bir kez daha rehberlik etmesi için izin verene kadar onu kandırır.

Büyüleyen nefis günaha yöneltmekten ziyade; kişi yolda olduğu için onu daha çok ibadete yönlendirir ve masum kişiyi büyüleyerek şöyle der: "Sen, ayyaş kimseden daha iyisin." Eğer kişi buna inanır da kendini üstün görürse, helaka uğrayanlardan olacaktır. (KEM, V, 93 ve 94)

Kendini Kınayan Nefis

Bu mertebe kendini kınayan nefis olarak bilinir; çünkü nefis kötü davranışlarından ötürü kendisini suçlar. Tasavvuf ehli, kendini kınayan nefis kavramına Kur'an'daki şu âyetlerden ulaşır: "*İnsan vicdanının kınayan sesini tanıklığa çağırırım.*" (Kıyâme

Sûresi: 2) Tasavvuf ehlinin kendini kınayan nefsle ilgili açıklamalardan bazıları aşağıda alıntılanmıştır.

Ne zaman ki yol gösterici sabah insan doğasının karanlığına gün gibi doğar, kalp ufku üzerindeki gökyüzünü aydınlatır; nefs de kendini kınayan sûretine döner ve kötü davranışlarından dolayı kendini azarlar. Kötülüğe emreden nefs suretinden dolayı işlediği çirkinlikler için pişmanlık duyarak Allah'a yönelip tövbe eder. (RB, IV, 275)

Kötülüğü emreden nefs, Allah'ın lütfu sayesinde insan-ı kâmil olan bir müşdidin tesiri ile hastalıklarından kurtulduğunda kendini kınayan nefse dönüşür. Diğer bir deyişle kötülüğü emreden nefs kalbe intisap ederse teslim olur, ancak çirkin sıfatlarından arınmadığı sürece, kusurları dolayısıyla kendini kınamaya devam edeceklerdir. (RŞh, 347)

'Allah'tan gelen kişi yine O'na dönecektir' hakikati ve 'Dönüş de O'ndandır' perdesinin ardındaki bir hâl ile ilgili olan Nefsin kendini kınaması, İslam olarak bilinen durumun (teslim olmanın) şuurudur. Burada Şeriat odak noktası haline gelir ki, bu suretle sözler, davranış ve tavırlar, huzura erme ve arzuların tatmini, haz alma bu şuur ile ve dolayısıyla kanuni sınırlar içerisinde ıslah edilip şekillendirilir.

Eğer perdelerin kendisi güçlü ve mütehakkim ise, dizginlenemeyen arzular ve emeller yüzünden dini kuralların ihlali neticesinde İslamî şuur örtülü hâle gelir. Bu yüzden nefsin sahibi, şehveti terke gayret ve hazza teslim olmak gibi gidiş gelişlerin yaşandığı bu süreçte kendini kınayıp suçlayabilir. Burada bir kez daha söyleyecek olursak böylesi bir şuur oluştuğunda nefs, kendi sınırlarını daha fazla

aşmasına izin vermeyen ve buna engel olan dinî kurallara karşı koymak amacıyla ortaya çıkacaktır.

Nihayetinde nefs söz dinler hale gelip ve kendini kınmaya başlayacaktır. Bu kınamanın ise üç derecesi vardır, göreceli büyüklüklerine veya letafetine göre derecelendirilmiş, yani İslam, iman ve ihsan.

Kendini kınayan nefs günahkâr ve günahkârlar arasından seçilmişlerin nefsidir. “Kendilerine zulmeden kimseler”e (Fâtır Sûresi: 32) işaret eden Kur’an’daki ‘zulmeden-zalim’ kavramı onlara atfedilmiştir; çünkü imanın nuru onların kalbinde olmasına rağmen, zahirde inançsızlarmış gibi davranırlar. Dolayısıyla burada kişi, bir şeyi kendi ait olduğu yerinden çıkartılması bağlamında kullanılan zulüm fiilini işleyen kişi, yani zulmedendir.

Diğer bir bağlamda ‘zulmeden’, zulmedici bir karanlık ve günah ile imanın nurunu örterken, ‘adil insan’ da böyle bir şey söz konusu değildir.

Başka bir deyişle, kişi ibadetinden daha fazla günah işlediği için kendine ‘zulmedendir.’ (MED, 351)

Kendini kınayan nefs, kötülüğü emreden nefs ve mutmain nefs arasında durur ve iki surete sahiptir. İslam sureti; kötülüğü emreden nefs ile yüzleşir. Bu yöne odaklandığında ruhanî uygulamaları terk ettiği ve Allah’a karşı koymak adına attığı her adım için kötülüğü emreden nefsi suçlar. Bununla birlikte daha önce kaçırıldığı bütün ibadetler için olduğu kadar zulüm ve vahşi otlakların cazibesine kapıldığı için de nefsi suçlar.

Diğer sureti, mutmain nefs ile yüzlesen iman suretidir. Kendini kınayan nefs, mutmain nefse odaklandığında, bu-

radaki nur ile aydınlanır hale gelir. İşlediği kabahatler ve kendi önüne koyduğu engeller yüzünden kendini suçlar. Her an durmaksızın kendini kınaması, onu huzur makamının nihai tahakkukuna götürür. (RB, X, 243)

Kendini kınayan nefs kalbin nuru ile aydınlanır hale dönüşen nefstir. Kötülüğü emreden nefs mertebesinde Allah'ı zikir ile nefs, karanlık bir evdeki lamba gibi ışığa, 'kınayan' nefse dönüşür ve evin pislik, köpek, domuz, kaplan, panter, eşek, inek, fil, kısaca kirli olan şeylerle dolu olduğunu fark eder. Bu şeyleri gözlemledikten sonra da çirkinlikleri ve hayvanların vahşilerini evin huzurundan uzaklaştırmaya çalışır. Ardından buna Allah'ın zikri ve pişmanlık eşlik eder, ta ki zikir bu şeyleri yenilgiye uğratıp tamamıyla söküp atana kadar. (FC, 25)

Kendini kınayan nefs, bir "arayan"dır ve arayan nefs dolu bir kalbe yönelir. (RKR, 75)

Kendini kınayan nefs günahları terk ve Allah'a dönüş sürecinin ilk basamağındaki nefs için kullanılan bir kavramdır. Kişinin kendini yıkarak ve kendinden vazgeçerek dönüşmesini ifade eder. (İK, II, 43)

Kendini kınayan nefs kalbin ışığı ile aydınlatılmak suretiyle nefsin gaflet uykusundan uyandırıldığı ve kendini terbiye-tezkiye etmeye başladığı bir mertebeye ulaşan nefstir. Bu noktada, kendini efendi görme ile kul olarak görme arasında gidip gelir. Eğer kişi kendi doğasındaki karanlıktan dolayı kötü ameller işlerse, bunu 'kınama' ve İlâhî uyanışın ışığı sayesinde tedavi edebilir. Bu süreç kişiyi nefsinin yanlışlarından Rahim ve Gaffar olanın dergâhında istiğfar etmeye yöneltir. (IS, 95)

Yolun orta derecelerinde kişinin varoluşu, kalbinin onu kontrol etmesi ile lütuflandığında, nefs teslimiyet ipine bağlanır hale gelir ve böylece kurallara boyun eğer. Bununla birlikte kendini kınayan nefs olarak bilinen nefs tarafından cezalandırılmayı hak eden inatçı nefsin birçok isyankâr ve saldırgan davranışları geride kalır. (MH, 84)

Kendini kınayan nefs on özelliğe sahiptir: Riyazet, takvâ-vera, itidal, teslimiyet, namaz, oruç, hac, nafile ibadetler, zekât ve ruhanî mücadele. (RŞh, I, 340)

Kendini kınayan nefs akıl ile birbirine benzerdir. (§§, 632)

Herkes, kendini kınayan nefsin hem latif hem de kesif surete sahip olduğunu söyler. Kendini cezalandırmasına rağmen, aynı zamanda da iyi ve kötü amellerin her ikisini yapma kapasitesine sahiptir.

Kendisine İlham Edilen Nefs (nefs-i mülhime)

Kendisine ilham edilen nefs, Allah'ın hidayet ve dalalet arasında ayırım yapabilmeyi ilham ettiği nefs katıdır. Tasavvuf ehli bu kavrama Kur'an'daki şu pasajdan ulaşmışlardır: "*Ahlaki zaatlarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile donatıldığını bilen nefse!*" (Şems Sûresi: 8)

Tasavvuf müridlerinin kendisine ilham edilen nefisle ilgili açıklamalarından bazı alıntıları aşağıda görebilirsiniz:

İlâhî güneşin lütfu, hidayet ufkunda yükseldiğinde, nefs doğru ile yanlış olanı ayırmaya muktedir olsun diye bu güneş tarafından ilham edilir ve aydınlatılır hale gelir. (RB, IV, 275)

Kendisine ilham edilen nefs olarak adlandırılır; çünkü Allah ona iyi olanı ilham eder ki, bu suretle kul her ne

iyi amel işlerse işlesin bu İlâhî ilham tarafından teşvik edilmektedir. Ve her ne kötü amel işlerse işlesin bu da maddi doğanın emirlerinden gelir. İşte bu yüzden bu süreçte İlâhî ilham'ın tesiri altında kendisine ilham edilen (nefs-i mülhime) nefis olarak adlandırıldığı durumlar haricinde kötülüğü emreden nefis (nefs-i emmâre) olarak adlandırılır. (İK, II, 43)

Yüce insan ruhundaki nurun ortaya çıkmasıyla doğan aydınlık neticesinde nefis kendini kınar. Bu durumda ruhun aydınlatması sayesinde yapısının farkına varan nefis, doğru ile yanlış arasında ayırım yapmaya başlar. Bu duruma Kur'an'ın şu ayetinde işaret edilmektedir: "Onun için neyin doğru ve neyin yanlış olduğunu ilham eder." (Şems Sûresi: 8) Bu zühd disiplinini uygulamaya devam eden kişi; yasaklanmış ve kötü olandan sakınır, emredilmiş ve iyi olanı da yerine getirir. Böylece o nefsi mülhime (ilhama mazhar olan nefis) durumuna gelir. (RŞh, I, 347)

İlham edilen nefsin on özelliği sahiptir: Akıl, hikmet, marifet, mükâşefe, ilham, uyanıklık, kemal, lütuf, ihsan ve cömertlik. (RŞh, I, 341)

Sonuç olarak, nefs-i mülhime yani kendisine ilham edilen nefis tüm kötülüklerden sakınır ve iyi olan şeylere yönelir.

Bildiğimiz gibi kendisine ilham edilen nefis (nefs-i mülhime), Allah'ın ilhamının lütfu ile yüceltilen ve Kur'an'da ifade edildiği gibi Allah'ın üzerine yemin ettiği bir dereceye sahiptir. "İnsan benliğini düşün ve onun nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirildiğini ve nasıl ahlaki zaafırlarla olduğu kadar Allah'a karşı sorumluluk bilinci ile donatıldığını!" (Şems Sûresi: 7-8) İlham edilen nefis ruhlar âleminin ikinci basamağında bulunmaktadır. İkinci sevi-

yede olduğu Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir: "...Onlardan bazıları kendine zulmeder; bazıları (doğru ile eğri arasında) ara yolu tercih eder." (Fâtur Sûresi: 32)

"Orta seviyeye ulaşan kimse" ifadesi bu iki âlem arasında bulunan kişiye işaret eder: Bir tarafta yükselen ki bu birinci sırada bulunanlardır ve diğer taraftan da zulmedenler ki, bunlar üçüncü sırada bulunmaktadır. Bu, Allah'ın dostlarının ve müminlerin nefsini temsil eder. Bu, Allah'ın seçilmiş dostları ve peygamberlerin ruhlarının bulunduğu ruhlar âlemi ve Kudret sahibinin düzlemi arasında nefse doğan ilhamlar sayesinde Allah'ın lütfu ile yüceltilir. Birinci basamaktakilere ulaşan İlâhî lütfun tecellisinin bir yansıması, Allah'ın ihsanından bir parça almış ve perdenin ardından Allah'ın kelamının lezzetini tatmış olan ikinci basamaktakilere ulaşır. Bu âleme bağlandıklarında, kötülüğü emreden nefsin karakteristikleri ile ifsat edilse dahi, Allah'ın lütfunun lezzeti ve kalplerinde kalan "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (Araf Sûresi: 172) sözünü duymanın hazzı ruhların damağından yitip gitmez.

Nefs, Gayb ve ilhamın lezzetini elde edip kendinden tamamiyle azâd olmayı henüz deneyimlediği kendisine ilham edilen nefs (nefs-i mülhime) katından başka hiç bir yerde bu kadar savunmasız ve tehlike içerisinde değildir. Bu tehlike kemal mertebesine ulaşmış olmanın aldatmacasına düşme, kibir, övülmeye duyarlılık, kendini önemli görme ve kendi benliğini yükseltme açısından şeytanın fitne tuzaklarına yem olma riskidir. Eğer bu tuzığa düşerse, zamanın iblisi haline gelir ve Allah'ın rıza ağacından düşen tamamıyla çiçeklenmiş bir tomurcuk kümesi gibi Allah'ın lanetinin fırınası ile toprağa fırlatılır. (MED, 359 ve 363)

İtminana Ulaşmış Nefs (Nefs-i Mutmaine)

İtminana ulaşmış nefs: Nefs, Rabbi'ne dönüp ve nefsin ışığı kalbin nuru sayesinde kemale dönüştüğünde, sükûnet ve huzuru Allah'ta bulduğu zaman; nefsin itminana eriştiği bir mertebede (nefs-i mutmaine) olduğu söylenir. Tasavvuf ehli "itminana ulaşmış nefs" kavramına Kur'an'daki şu âyetten ulaşmışlardır: "*Ey iç huzuruna ermiş olan nefis! Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut kılmış olarak dön.*" (Fecr Sûresi: 27-28)

Tasavvuf müridlerinin itminana ulaşmış nefs (nefs-i mutmain) ile ilgili açıklamalardan bazı alıntıları aşağıda görebilirsiniz:

Allah lütfunun güneşi, hidayetini semavi zirvesine ulaştığı ve Rabbi'nin nuru ile nefs evine ışık saçtığı zaman, nefs itminan bulmuş ve Rabbi'nin "Rabbine dön O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut kılmış olarak." (Fecr Sûresi: 27-28) kelimeleri ile kuşanmaya hazır hale gelir. (RB, IV, 275)

İtminana ulaşmış nefs, üzerine sükûnetin nazil olduğu ve yakînin nuru ile aydınlatılan, Allah'ta huzur bulan ve gamdan kederden azâd olmuş bir mertebededir. (RB, X, 433)

Kötülüğü emreden nefis çok güçlü olan aşk çekimiyle sarsıldığında, nefis itminana ulaşmış nefse dönüşür. (AA, 99)

Kendini kınayan nefis, nedamet ve zikrin yardımı ile gam ve kederden arındırıldığında, mutmain nefis basamağına yaklaşır ve her daim kalp evini kirlerden temizlemeye çalışır. Aşkın asıl sahibi içeri girsin diye kalbini bütün övgüye layık şeyler ile donatarak hazırlık yapar. Kalbin efendisi geldiğinde yani Allah kendini tecelli ettirdiğinde nefis itminana ulaşır. (FC, 25)

Çatışma ve vesvese-kuruntu kökleri nefsten ayrıldığında, nefs kalpten fesat ve nifakın çıkması sayesinde huzura erer ve Allah'ın emirlerinin tesiri altında hilm sahibi birine dönüşür ki, böylece kuruntuları ve kaygıları rızaya dönüşür ve nefsi mutmain olarak bilinir hale gelir. (MH, 84)

İtminana ulaşmış nefs, kalbin nuru tarafından bütün çirkin sıfatlarından temizlenip övülmeye değer sıfatlarla karakterize edildiği bir hâl ile aydınlanır; bütün kirlerden arınmış ve ibadetlerinde sebatkâr bir hale gelir ve bütün ilgisini tamamıyla kalbe odaklar ve en nihayetinde kutsal âleme inişine şahit olur. Nefs, dünyadan tamamıyla kopup Allah'a yolculuk ettiğinde; Allah, nefse şöyle hitap eder: "Ey itminana ulaşmış olan nefs! Rabbine O'ndan hoşnut kalmış ve (O'nu) hoşnut kılmış olarak dön. Gir, öyleyse Benim (öteki sadık) kullarımla birlikte, has cennetime!" (Fecr Sûresi: 27-30) (IS, 96)

İtminana ulaşmış nefsin kalbi huzurda olduğu söylenir. (ŞŞ, 632)

İtminana ulaşmış nefs on özelliğe sahiptir: Allah ile zengin, sabır, adalet, dürüstlük, rıza, ilim, tahakkuk, yakîn, onur ve ihlas. (RŞh, I, 340)

Özetle, itminana ermiş nefs, kalp derecesine ulaşmış ve böylelikle ruh derecesine ulaşacak kapasiteyi elde etmiştir.

Salik'in Nefsinin Rüyalarının Yorumlanması

Müridin nefsi, hem batında hem de zahirde günahların kirlerinden nedamet ve tövbe ile temizlenip tasfiye edildiğinde nefs zâhirî ibadet ve teslimiyet nimetlerinden ve zikir üzere olmaktan keyif aldığı hayal âleminde (imaginal âleminde) kendini bulur ve bu suretle rüyasında gös-

terişli köşkler, güzel binalar, gür otlaklar, meyve ile dolu ağaçlar ve çeşitli güzellikte tecelliler görür.

Eğer salik rüyasında gösterişli bir köşk görürse, bu, riya-zet, şehvet ve olumsuz huyların terki ve bütün aşırılıklardan uzaklaşma sayesinde (haramlardan uzak durma) gösterişli olan varoluş evini temsil eder. Eğer salik geniş otlakların rüyasını görürse, bu, abdest, zikir ve ibadet ile arındırılmış ve ihya edilmiş bir hale dönüştüğü kendi varoluş arzını temsil eder.

Eğer salik, atmosferin çeşitli hallerinin rüyasını görürse, bu bedenın sahihliğine ve onun nasibindeki ölçülü mizacına işaret eder. Buğday, arpa, pirinç, darı, bezelye dinin farklı formlarını, farklı mezhep, doktrin, gelenek ve şariat kurallarını ve manevî yolu temsil eder.

Salikin haz duyduğu belirli basamakları temsil eden bu tahılların her biri ehil kişiler tarafından yorumlanabilir. Semboller ve haller arasında tam bir mütakabiliyet olmadığı için her ayrıntıyı analiz edecek bir gösterge yoktur.

Ceviz, çoğu durumda zâhirî ilmin etkili sonuçlarını; badem Bâtînî ilmin; fıstık, matematik ve fen bilimlerini ve müziği; üzüm günlük namazları sembolize eder. Genel olarak betimlenecek olursa, şurup ibadetlerin tatlılığını; sirke ibadetlerdeki kararlılığı; şarap aşkın şefkatini ve manevî sarhoşluğu temsil eder. Kavun, manevî dönüşümün etkili sonucunu ve tevhidi sembolize eder.

Salatalık, kişinin hallerini Allah'ın kabulünden dolayı manevîyat şuuru elde etmenin neşesini; karışık sebzeler kendine tapınmanın suretini temsil eder. Karpuz, şevkin azalmasını, meshetmek depresif bir halde yapılan zikrin suretini sembolize eder. Elma, armut, ayva, nar, incir, erik,

şeftali tek bir anlamla sınırlanmamakla beraber genel olarak Allah'ı tesbih, hamd ü sena ve Allah'ın isimlerini anma veya niyaz ve namazlar, virdler, Kur'an okumaları veya ibadetin diğer biçimlerini temsil eder. Güller, kokulu çiçekler ve ağaç çiçekleri genel olarak ruhu, edilen zikirlerin saflığını ve gönülsüz ve tembellikle yapılmaktan ziyade büyük bir şevkle yapılan ibadetleri temsil eder.

Güzel kokulu parfüm, Allah'a muhabbet arzusuyla tutuşan kimselerin ruhlarına şefkat kokusunu taşıyan ilâhî esintiye işaret eder. Bu mertebede, cismani suretler ve edilen zikirler ihlasın olgunluğuna ulaşır ve arınmış bir zahirî suretin azalarının işlediği amellerin sonucunda parlak yeşil bir ışığın etrafa yaydığı bir ışık ortaya çıkar. Fiziki elementler âleminde yeşil rengi, ağaçların yaprakları ve bitkilere verilmiş olan diğer bütün renkleri kuşatır.

Yeşil ışık, nefsin vesvese, zulmet, vahşi ve çirkin davranışlarından arındığı mertebedeki fiziksel olarak yapılan ibadetlerin neticesidir.

Adi nefs şeytanî nitelikler tarafından kuşatıldığı sürece, emretmeye devam eder. Ancak zalimce davranışlarından kurtulduğunda, kendisine ilham edilir. En nihayetinde ilham edilen (nefs-i mülhime) nefs vahşi karakteristiklerinden arındığında, huzura erer (nefs-i mutmaine). Nefsin arındığının ve huzura erdiğinin işareti ise hayal âleminde beliren mavi bir nurdur.

Eğer salık, kötülüğü emreden nefsin tahakkümü altında rüyasında bir canavar görürse, bu onun bütün batıl ve bozulmuş davranışlarına işaret eder. Eğer bir yılan görürse, riyakâr özellikleri veya yasak olan şeylere duyduğu en ah-laksız arzu niteliklerini temsil eder. Eğer bir ejderha gö-

rürse, bu dünyaya bağılılığın ya da dünyevî şeylere düşkünlüğü gösterir.

Eğer salık sönmemiş kireç görürse, bu iddiacılığı temsil eder. Eğer bir akrep görürse, cimrilik sıfatını veya cimri bir insanı sembolize eder. Eğer bir arı görürse, kıskançlığa işaret eder; tarantula örümceği, cimrilikte aşırı gidildiğini temsil eder; yanan bir ev zulme işaret eder; yanan kıyafetler, sapkınlığı gösterir; kişinin kendi bedeninin yanması ve bundan acı çekmesi, küfre işaret eder; karanlık bir ev, yasak şeylerin tüketiminden kaynaklanan iç bulanıklığı-karışıklığı sembolize eder; kirletilmiş bir ev dünya aşkını temsil eder, korku dolu bir ev itikadın zayıflığına ve bozukluğuna işaret eder.

Kötülüğü emreden nefsin şeytanî sıfatları ve kınayan nefsin hayvanî yırtıcılığı arasındaki fark, ilkinin habis olması ve kötülüğü emrettiği gerçeğinde yatar; ikincisi istemeden saptırılan konumundadır. Sonuçta kınayan nefis şerri emretmeksizin, saptıran değil fakat saptırılan konumundadır.

Kötülüğü emreden nefis, kınayan nefse dönüştüğü süreçte, rüyalarda yüksek dağlar ve çorak ovalar kadar farklı türdeki vahşi hayvanlar görülür. Eğer salık rüyasında kendini bir panter olarak görürse, bu kibir sıfatını temsil eder; eğer rüyasında panterin kendisini görürse, bu kibirli bir kişiye işaret eder. Eğer kendini bir keçi olarak görürse, bu öfkeliği, korkaklığı ve aceleciliği simgeler; eğer keçinin kendisini görürse, bu, cesur olduğunu sergilemek için gösteri yapan korkak bir kişiyi gösterir.

Eğer salık rüyasında ayı görürse, bu, dalaletin getirdiği küstahlığı, günahkâr veya ahlaksız bir kişinin utanmazca

yasak olan şeylere düşkünlüğüne işaret eder. Eğer domuz görürse, cesaretsizliği ve sorumsuzluk veya ahlaksızlık veya irtidat (dininden dönme) veya bu karakteristiklerden herhangi birine sahip bir kişiyi sembolize eder.

Eğer salık şişman bir eşek görürse, ibadette bâtinî ve manevî idraki olmadığına ve yüzeysel zâhirî hareketlerle bu kişinin kaba bir taklitte olduğunu sembolize eder. Eğer bir tilki görürse bu, kurnaz nefsinin oyun oynadığına veya aldatan bir kimseye işaret eder.

Eğer yaban tavşanı görürse, bu, hilekârlık veya hilekâr bir kişiyi temsil eder. Eğer bir çakal görürse, bu, inatçılık, iftira, hırsızlık veya adiliğe işaret eder. Eğer bir sırtlan görürse, bu, gizli ihanet veya sahtecilik, karalama, aldatmaca, ya da benzer davranışlar ya da bunlardan herhangi birine sahip bir kişiyi temsil eder.

Eğer salık bir kurt görürse, bu, açgözlülük veya yolu terk veya açgözlü bir kişiyi ya da yolu terk eden bir kişiyi veya bir hırsızı temsil eder. Eğer bir köpek görürse, bu, öfke, yasak olan şeylere olan arzu veya zorba bir kimse, yoldan çıkmış biri veya geçici zevkler peşinde bir kimseyi sembolize eder. Dişi köpek, zina veya dalaleti ya da zina yaparak dalalete düşen birisini temsil eder. Eğer kişi bir fare görürse, bu, mal edinmedeki açgözlülüğü veya açgözlü bir servet sahibini işaret eder. Eğer bit görürse, üzüntü; eğer bir pireyse bu, keyifsiz bir durumu-şikâyeti sembolize eder. Eğer örümcek görürse bu, kendi durumunu gizlemeyi riyakârlığı temsil eder.

Eğer salık kaplumbağa görürse bu, dünyevî şeyler açısından hırsı temsil eder. Eğer kirpi görürse bu, asabilik, öfke, kıskançlık veya kibri ya da küstahlık veya küstah bir kişiyi

sembolize eder. Eğer bir kaplan görürse bu cesaret veya galibiyet ve yüksek mevkii gösterir.

Diğer yırtıcı hayvanlar ve böcekler, karakterin çirkin davranışlarının ve adi sıfatların sembolik suretleridir. En uç noktadaki çirkin sıfatlar dehşet verici yırtıcı hayvanlar ve zehirli böceklerle sembolize edilirken en uç noktadaki aşağılık sıfatlar daha zayıf yırtıcı hayvanlar ve zehirli olmayan böceklerle işaret edilir.

Kınayan nefis, ilham edilen nefse dönüşme sürecinde iken, topografik özellikler belirir, örneğin çeşitli türde hayvanların üzerinde otladığı tepeler ve vadiler gibi.

Eğer salık, bir eşek görürse bu cinsel şehveti, idrakte zayıflık ve ahmaklık veya bu davranışlardan herhangi birine sahip birini sembolize eder. Eğer bir inek görürse bu, oburluğu temsil eder.

Eğer yaşlı bir inekse bu, çok şey tıkunıyor olduğunu gösterir. Eğer dana görürse bu, iştah ve yeme fikriyle ilgili bir saplantıyı temsil eder. Eğer inek cılızsa bu yoksulluğa işaret ederken; eğer inek besili ise bu, aşırı tüketimi temsil eder. Eğer birçok sığır varsa bu, sıradan yiyeceklerle olan meşguliyeti veya çeşitli yemek türlerini gösterir.

Eğer salık dağ keçisi görürse bu, kemal sıfatlar karşısında duyulan hayret, korku ve sakınma ve kişinin kâmil olma konusunda ürkekliğini sembolize eder. Eğer boynuz veya çok sayıda boynuz görürse bu kibir ve hırsı temsil eder. Eğer bir keçi görürse bu, riya veya aldatmaca ya da riyakâr veya aldatan bir kişiye işaret eder.

Diğer evcilleştirilmiş veya vahşi hayvanlar aynı türde veya benzer karakteristiklerin sembolik suretleridir.

İlham edilen nefis (nefs-i mülhime), huzura eren nefse (nefs-i mutmaine) dönüşümü sırasında; ekim için sürülen tarlaların uzandığı düz ovalar görülür. Hz. Peygamber'in bir hadiste buyurduğu gibi, "Ölmeden önce ölünüz," kişi ölümü tadar, bir ceset olarak yıkanır, ardından bir kefene sarılır, cenaze namazı kılındıktan sonra da defnedilir. Yine bir hadise göre: "Kişi öldüğünde ve ardından yeniden diriltildiğinde, diriltilmeyi-kıyameti yaşar." Şeytanî, vahşi ve zalim sıfatlardan serbest kalmayı ihtiva eden gönüllü ölümün bir sonucu olarak nefsin kıyameti olan küçük kıyameti yaşar.

Bu dönüşümün başlangıç safhalarında kişi yaşamdaki rollerinde insana daha yakın olan bazı evcilleştirilmiş hayvanlar görebilir. Örneğin atlar, develer, koyunlar ve benzeri gibi. Eğer salık bir at görürse farz namazların yerine getirildiğine işaret eder. Deveye binmek günlük ibadetlerdeki sünnet namazların yerine getirildiğini gösterir; uslu bir eşeğe binmek ruhsallık için nafil ibadetlerin yerine getirildiğine işaret eder.

Bazı zamanlar silahlı asker ve erkekler, bazen ibadet edenler ve huzur içinde insanlar at suretlerinde temsil edilir ki, atlar aynı zamanda güzel kısmete ve kişinin arzu ettiği objeye ulaştığını sembolize eder. Eğer salık bir fil görürse bu, tolerans-müsamaha ve sabır veya hilafete işaret eder. Eğer bir deve görürse bu, İslam'ı temsil eder. Eğer deve bir yük taşıyorsa, İslam'ın onu beslediğine işaret eder. Eğer deve bir kervan içindeyse bu sünnete uymayı ve İslam ümmetini sembolize eder. Eğer deve sarhoş ise, ıstıyak aşkını veya vecd ya da yüksek bir mertebenin kaybının telafî edilmesine işaret eder.

Eğer salık bir koyun görürse, bu da İslam veya bir mümini sembolize eder. Eğer kolu kanadı kırılmış ve evcilleştirilmiş bir dağ keçisi görürse, bu itaati ve gayretli zühdü veya salık olmuş bir meczup kişiyi temsil eder.

Kalbin herhangi bir mertebesinde veya herhangi makamında kuşların görülmesi halinde, kuşlar, himmetin yüksekliğini ve varlığını temsil ettikleri için ve himmet alçak veya yüksek bütün dereceleri kuşatsın ya da kuşatmasın, biz kuşlara benzeyen diğer hayvanları aynı biçimde tahlil ederiz.

Evcilleştirilmiş kümes hayvanları küçük şeyler ve rızık endişesi ile kuşatılmış bir himmeti temsil eder. Bir horoz, cinsellik saplantısı ve şehvet nesneleri ile kuşatılmış bir himmeti simgeler. Bir serçe, kişiye yaklaşan karşı cinsin üyelerine duyulan arzu ve saplantı ile kuşatılmış bir himmeti sembolize eder. Bir güvercin kişiye mesafeli duran karşı cinsin üyeleri ile kuşatılmış bir himmeti veya semavi temsilcilerine yakın olmayı veya kalpteki zikri simgeler. Kuzgun dünyevi şeyler ile kuşatılmış bir himmeti sembolize eder. Karga dünyadaki cimriliği temsil eder. Güvercin kişinin dünyevi şeylerin düşüncelerinde yalan dolan ile kuşatılmış bir himmeti temsil eder.

Akbaba, dünyevi statü ve zenginlik ile kuşatılmış bir himmeti sembolize eder. Ördek, abdest ve elbiselerin temizliği ile kuşatılmış bir himmeti temsil eder. Kaz, bedeninin temizliği ile kuşatılmış bir himmeti temsil ederken; su kuşları nefsin kötü şeylerden temizlenmesi veya kalbin boş şeylerden ve kişinin Vahdet'e intisabının oluşması ile kesrete intisabın kirliliğinden temizlenmesini gerektiren duygusal bağlantı ve takıntılardan oluşan durumunu sembolize eder.

Balık, marifetle birleşmiş Tevhid'e intisabın bir sembolüdür. Yarasa, (dogmatik) taklidi itikadın ve şekilsel bağıllık saplantısı ve kişinin hakikatlerinden uzaklığını gösteren bir himmeti temsil eder.

Baykuş, dünyalığı, Allah'ın dostlarından uzak olmayı, ahiret düşüncesini unutmayı ve helak olma saplantısı ile kuşatılmış bir himmeti simgeler. Keklik, günlük rızık ve helal kazanç takıntısıyla kuşatılmış bir himmeti sembolize eder. Bildırcın, kişinin günlük ekmeğini kazanırken göstermiş olduğu kurnazlığı gösteren bir himmeti temsil eder.

İbibik kuşu, kutsal yolun temsilcilerine yönelme şevkini ve ruhsallığa yakınlığı, dünyevî veya ruhsal sorunların çözülmesini sembolize eder. Sığırcık, güzel söz söyleme sanatı, (Allah'ın kullarına kudretinin eserlerini dış ve iç dünyada göstermesini) ve ruhsal bilgiyi sembolize eder. Papağan, İlâhî Hikmet'in nüzulünü ve öğretilmesini, sülûk ve Hakikat ilmi çalışmalarını temsil eder.

Turna, helal rızık ve ticari kazanımını, dostluk ve fedakârlığı içeren himmeti temsil eder. Peçeli baykuş zikir ve gece yapılan murakabeleri ve halveti sembolize eder. İspinoz kuşu, rahammülün ötesindeki zor meseleleri kuşatan himmeti temsil eder. Leylek, mal mülk edinme ile kuşatılmış bir himmeti temsil ederken, çaylak kuşu dünyayı arzu etmeyi ve helal olmayan zenginliği kuşatan himmeti sembolize eder. Tavuk da dünyayı ve helal olmayan zenginliği kuşatan himmeti temsil ederken; horoz helal zenginliği kuşatan himmeti simgeler. Kır langıç, uzak yerlere seyahati ve haccı kuşatan himmeti simgeler.

Deve kuşu kişinin kötü yönelim ve düşmanlardan korunmasını kuşatan himmeti temsil eder. Balıkçıl kuşu,

Tevhide intisaba uzaklığı ve kör taklidi kuşatan himmeti temsil eder. Bülbül, aşkı, kalp kulağıyla işitmeyi içeren himmeti sembolize ederken, boynu halkalı güvercin, ibadet ve tenzih ve kalpteki zikri kuşatan himmeti temsil eder. Tahtalı güvercin, kanaati, ibadete alışmayı, zikir ve ibadetteki gayretleri kuşatan himmeti temsil eder. Beyaz güvercin, bilincin saflığını ve kalbin farklı manevî seviyelerindeki zikri kuşatan himmeti temsil eder. Şahin, daha yüksek manevî şeyleri ve Allah'ın çağrısına cevap vermeyi içeren himmeti temsil eder.

Doğan, yolun gereklerini ve salikin hidayetini içeren himmeti gösterir. Kerkenez, dini kuralları, meseleleri ve edep kurallarını içeren himmeti temsil eder. Atmaca, İslam'ın hıfzını içeren himmete işaret eder. Kartal mülk âlemi meselelerini bilmeyi içeren himmeti sembolize eder. Kartal, toplumun liderliğine mahsus meselelerle kuşatılmış himmeti temsil eder. Huma kuşu, riyazet veya gayb ya da kalp şuurunun en iç şuur (hafi) düzeyini ya da ceberut âlemine mahsus meselelerle sınırlanan himmeti sembolize eder. Sırmurg, İlâhî Zat'ın tecellisi, fena fi'llah ve Lâhut âlemine ulaşmayı kuşatan himmeti sembolize eder.

İtminana ermiş nefs (nefs-i mutmain) mertebesinde, bazı bitkiler ve mineraller görülebilir. Örneğin lahana, şalgam, kereviz, pancar, sarmısak, soğan; kökleri genelde yenen ve özellikle besleyici olarak bilinen her bitki. Ancak bunlar pişmiş olarak görülürse bu, nefsin huzura erdiğini (mutmain nefs) sembolize eder. Eğer pişmemiş görülürse diğer nefslerden herhangi birini temsil ediyor olabilir. Örneğin, eğer salık zehirli bir bitki görürse, kök veya yaprak, bu, imanın dilde kaldığına ve kişinin amel-

lerinin zâhirîliğine işaret eder (ki bunlar mümin kimse-
nin uhrevî-helak ile sonuçlanır). Bu tür bitkiler emreden
nefsin bir sembolüdür.

Eğer salık, bir turp görürse bu kınayan nefsten doğan aşā-
ğılama ve kötüye kullanmaya işaret eder. Eğer çiğ soğan
veya sarımsak görürse bu, aşāğılık bir hale, kabahat aramak
ve iğrençlik ve kötülemeyi gösterir. Soğan ve sarmısāğın
her ikisi de kınayan nefsten ortaya çıkan sıfatları temsil
eder. Eğer pişmiş soğan veya sarmısak görürse bu, yasak
olan şeylerden vazgeçmeyi ve çirkin sözlerin terkine işaret
eder. Pişmiş lahana görürse bu, nezaketi temsil eder. Eğer
çiğ şalgam görürse bu, zayıflık ve zilleti gösterir.

Eğer pişmiş şalgam görürse bu, tevazuyu sembolize eder.
Eğer çiğ kereviz görürse bu, dik başlılık veya cinsel gücü
temsil eder. Eğer pişmiş kereviz görürse bu, itaat ve yu-
muşak huy veya fiziksel güce işaret eder. Eğer çiğ pancar
görürse bu, sert sözlerle, eğer pişmişse mutedil yapıya işā-
ret eder. Pancar kökü, şalgam, lahana ve kereviz, bu dördü
çiğ görülürse, ilham edilen nefsin sıfatlarını temsil eder-
ken, pişmiş olduğu görülürse huzura eren nefsin (nefs-i
mutmain) sıfatlarını sembolize eder.

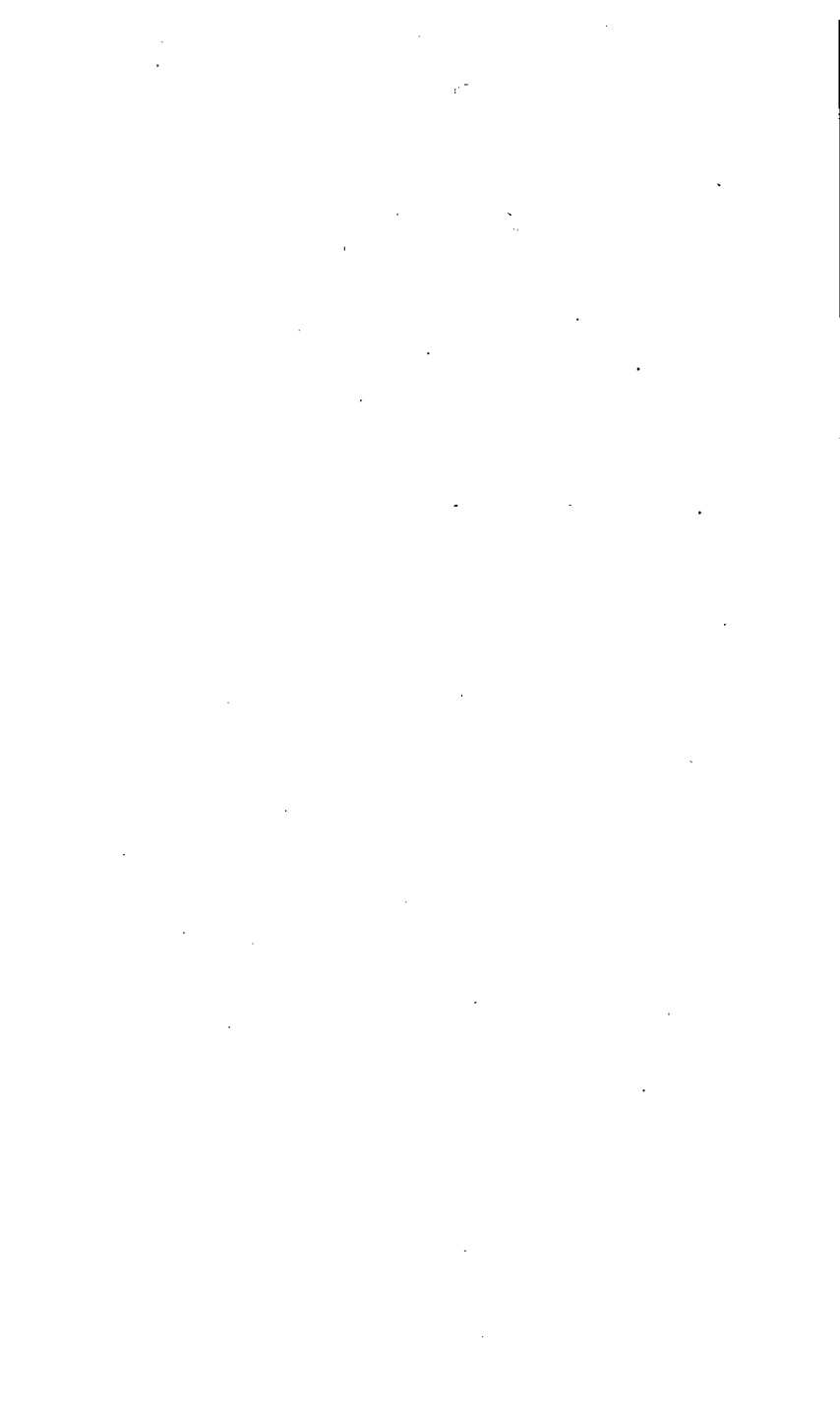
Huzura eren nefis mertebesinde bazı mineraller görülür:
Örneğin kireç, kalsiyum, şap, tuz, petrol, bakır, kursun,
kalay, sülfür, arsenik, tuz-amonyak, çinko vb. Kalsiyum
oksit, kabalığı sembolize ederken, sönmüş kireç zikirdeki
devamlılığı ve gayreti gösterir. İşlenmemiş kalsiyum tem-
bellik ve başarısızlığā işaret ederken, işlenmiş, toz haline
getirilmiş, elenmiş ve alçı taşı-sıva haline getirilmiş kalsi-
yum bireysel şuur ve sonsuzluğun sübutu ve nefsin zayıf
düşmesine ve bâtinî temizliğē işaret eder. Şap aldatma ve

fesat, kıskançlık ve garezi temsil eder. Tuz, nezaket, terbiye, uysallık, tevazu, itaat, yiğitlik ve dostluğa işaret eder.

Petrol, mecazi aşkı temsil eder. Bakır, Tarikat'a olan istidadı ve sûfî doktrinini sembolize eder. Madeni cevherden çıkartılmış eriyik bakır, nefsin davranış ve alışkanlıklarının bulanıklığından arındığına işaret eder. Kurşun, tembellik ve yumuşaklık göstergesiyken, eriyik kursun tavsiyelere uyulduğu anlamına gelir.

Kalay, esneklik, dalkavukluk ve yağcılık sıfatlarını temsil ederken eriyik kalay ise ehlileştirme anlamına gelir.

Salikin nefsin manevî mertebelerindeki ilerleyişi aşağı doğrudur. İlk olarak, emreden nefs, ateşin doğası tarafından yönetilir. Emreden nefs bu ateşlilikten kınayan nefse indiğinde, hava ile yönetilir. Havadan inip ilham edilen nefs ile hemhal olduğunda, su ile yönetilir. Bu, doğadan inip mutmain nefs ile hâl olduğunda, toprak ile yönetilir, sürekli kazanır ki, bunun üzerine tevazu, vakar, yumuşak huy, itaatkârlılık ile karakterize edilir hale gelir. Şeytani, hayvani ve vahşi özellikler insani olana dönüştüğünde, kişi sık sık, müminler, zahidler, iyi iş yapan, salih, uzlaştırıcı, temiz kimseler, ibadet edenler ve mutmain nefs sahipleri gibi insanların rüyalarını tadar. (RN, 151)





Kalp

*Bir kalp insanı ol
- ya da en azından zahid bir kimse
Ya da kalırsın
bataklığa saplanmış bir eşek gibi.
Eğer kalbi yoksa kişinin
hiç bir kazanç elde edemez;
Yoksunluk içerisinde
ün salar tüm dünyaya.*

ŞGR

Kemâlâtın nihai derecesine ulaşan nefs, kalp mertebesine erişir. İtminana ulaşmış nefs aslında filozofların rasyonel nefs (*nefs-i natıka*) olarak işaret ettikleri kalbin ta kendisidir. Bununla birlikte çoğu insan, nefs ve maddî tabiatın psikolojik katlarında bulunmakta olup gerçekte kalbe sahip değildir.

Kalp, Tevhit (*ruh*) alanı ile kesret toprakları (*nefs*) arasında yer alan bir şehirdir. Eğer kalp, nefs ile bağlı olduğu ipi bırakırsa, ruhun etkisi altına girer; yani kelimenin tam anlamıyla kalp, kesret pasının temizlenmesi suretiyle parlatılmış bir hale

gelir. Diğer taraftan eğer kalp, nefsin tahakkümü altına girerse, kesretin çirkinlikleri ile özünü kirleterek kararır.

Ruh, bütün iyinin kaynağı iken nefis ise bütün şerlerin kaynağıdır. Aşk, ruh ordusunu, arzular ise nefis ordularını temsil eder. Ruh, Allah lütfu ile elde edilen başarıyı temsil ederken nefis ise Allah'tan uzak olma vasıtası ile ulaşılan başarısızlığı temsil eder. Kalp, bu iki yönlendirici arasında uzanır ve bu iki yönlendiriciden galip gelen kalbi fethedendir.

*Aşk, kalbi
çağırdığında
Uzaklaşır kalp
bütün yaratılmışlardan*

Rumî

Kalp, bütün marifetin mahalli, ruhun kemâlâtı ve Varlığın farklı mertebeleri vasıtası ile İlâhî Tecellilerin mükâşefe mahallidir. Kalbin, nefis ve ruh arasındaki uzlaştırıcı konumuna işaret eden, kalbe Arapça 'kalp' (*dönüşücü*) ismini veren de bu suretidir. Kendisini kuşatan iki kemal mertebesinin zuhur etmesi suretiyle ruhtan gelen lütfu nefse taşıyarak her ikisi arasında bir köprü görevi görür.

*Dünya- zuhur kâsesi
İnsan-i Kâmil'in kalbidir;
Allah'ı yansıtan ayna
hakikatte kalbin ta kendisidir*

*Adem'in çamuru
aşk çiği ile yumuşatılmış;
Sonunda yüz bela*

*ve felaket zuhur etmiştir dünyada
Aşk neşteri
ruh damarına saplandı.
Bir damla düştü,
ve onun adı kalp oldu.*

Mecdudin Bağdadî

Fusûs'ul-Hikem üzerine yaptığı yorumunda, Câmî şunları yazar:

“Kalp, bir taraftan hem maddesel gerçeklik hem de fiziksel her iki mizacın kuvvelerini; diğer taraftan nefsin karakteristiklerini ve manevî gerçekliklerini kuşatan bir hakikattir.”

Sûfî terminolojisinde kalp, nefs ve ruh arasına yerleştirilmiş parlak nur cevheri olup, insanlık tarafından fark edilen bir cevherdir. Filozoflar bu cevheri rasyonel nefs olarak adlandırırken, rasyonel nefsin hayvanî nefs üzerine binmiş-yerleştirilmiş olduğunu söylerler. (KE, 1170)

*Burada,
kral kalptir;
Sidret ağacı yolunda,³
bilincin eşiğidir o.
Bedense hiçtir,
kişinin zâtı-özü;
Allah'ın “İki parmağı arasında”⁴*

³ Sidret Ağacı, Kutsal Birlik (Divine Union) ve bireysel şuur arasındaki sınırın sembolik işaretidir (Necm Sûresi: 14)

⁴ “İnananların kalbi, Rahmân'ın kudret elinin iki parmağı arasındadır; onu dilediği gibi çevirir.” (hadisi şerif)

*İkâmet eden kalptir.
Hem iman hem de küfre
yetenekli;
iyilik ve kötülüğü karıştırabilir.
her ikisini de eşit derecede
Cemşid'in kâsesini⁵ duydun
hani şu pek sık anlatılan öyküsünü.
Ve bu hikâyede az ya da çok
öğrendin şeyleri.
Bil! Cemşid'in kâsesinin
senin kalbin olduğunu,
kalbinin her iki yanının
neşe ve kederi ürettiğini
Dünyayı görmeyi
arzu edersen,
ondaki her şeyi
görebilirsin.*

M 140

*Ruhun gül ağacı
yeşertilmiştir
kalp gülünün
tomurcuklanan umudunda.
Bu gül ağacı
açtığında
kalbin taze tomurcuklanan
gülünü,
goncada kuşanmış bulundu*

⁵ Kristal kürenin Fars geleneğindeki mukabili. İran ahlakının ef-
sanevi kurucusu Şah Cemşid'e verilmiştir.

taş yaprakları
Belki de yaratılmışta bulunur,
cûzi veya külli.
Güzelin güzelliği
işaretidir O'nun lütfunun;
zaman ve mekân âlemi
kitabıdır O'nun kesretinin
Euren ve içinde uzanan her şey,
ve hikmet dedikleri he ne ise
oluşturur O'nun dünyasını
Kalp âleminin enginliğindeki
kayıp,
her şey fakat bir damladır
Kırmızı Deniz, kalpteki.
kişi nasıl anlayabilir
hangisinin Allah'ı taşıdığını?
Kalp,
beden perdesinin altında yatandır
yaşam ve ölüme namzet.
ilâhî sırların tecellisi
ve ilâhî nurun yansıması
zahir olunmaz etten kalbe
hakiki kalbin dışında.
Eğer kalp sadece çamurdan bir şey olsaydı,
bir ayırım olmazdı
bu kalp ve eşeğin kalbi arasında.
Ne kadar daha övüneceksin
bu çamurlu şeyden?
eşekte pay çıkarır kendine
bu et parçasından.

*her kim ki, eşek gibi
kıymet verir bu et parçasına,
değişir değerli bir inciye
çamurdan bir boncukla.
teslim olmalısın
kalbin olan o okyanusa
Eğer kalbi bulmayı dilerse
öylesi bir inci olana.
kurmalısın çadırını
mürşidin yanına,
Eğer kazanmak istersen
bir kalp ondan.
Kalbin yumurtasıdır
hazinesi iyi bir kuşun:
tek bir izi yok seyrin
ve oraya uçuşun.
canlandırmak için onu,
uçurmak için,
mürşide ver onu,
ona hayat verecek olana*

HEc 388

Neden Manevî Kalp, 'Kalp' Olarak Adlandırılır

Sûfilerin kalp dedikleri, bizim bildiğimiz fiziksel organ olan 'kalp' değildir. Fiziksel kalp, vücudun sol tarafında göğüs kafesinde yer alan bir et parçasıdır. Kalp kavramının, manevî kalbi temsilen kullanılması, fiziksel kalp ile olan sembolik ve işlevsel müteakabiliyet ilişkisinden dolayıdır.

Fiziksel kalp sürekli bir değişim hali içerisinde ve atardamar veya temiz kan ve toplardamar veya kirli kan arasındaki

deveranı düzenler. Manevî kalp de sürekli bir değişim hali içerisinde; ruhun latif tesiri ve nefsin çirkin tesirleri arasında bir ileri bir geri döner. Kalp kelimesi, Arapçadaki çevrilme veya dönme anlamlarına gelen k-l-b kökeninden türemiştir.

Fiziksel kalp, temiz kanı atardamarlara gönderir ve toplardamarlardan kirli kanı alır; insan vücudunu temizleme işlevi nedeniyle olmazsa olmaz bir öneme sahiptir. Benzer şekilde manevî kalp, nefsin kesif davranışlarını alır ve ruhun yardımı ile bunları tasfiye etmek (temizlemek) suretiyle kişinin nefsinin sıhhatli gelişimi için manevî davranışlara dönüştürür.

Gerçekte kalp, nefsin latif manası ve nefsin çirkin huyları arasında bir berzaktır (her iki şeyin karşılaştığı aralıktır). Tıpkı her insanın fiziksel yaşamının fiziksel kalbe bağlı olması gibi; öyle ki, eğer kalp yaralanırsa kişi hasta olur veya kalbin fonksiyonu durursa fiziki ölüm gerçekleşir. Benzer şekilde her bireyin manevî yaşamı, manevî kalbi ile bağlantılıdır. Örneğin eğer kalp nefsin karakteristikleri ile hallenirse, kişi hasta tabiatlı birine dönüşür ve eğer kalp tamamıyla nefsin tahakkümü altına girerse, tabiri caizse ölümle sonuçlanır yani bireyin manevî yaşamı durur.

Fiziksel kalp, kirli kanı taşıyan toplardamar ve nefes yoluyla akciğerlerden gelen temiz hava-oksijenle zenginleştirilmiş temiz kanı taşıyan arterler arasında karşılıklı etkileşim alanıdır. Manevî kalp de aynı şekilde nefsin kesif güçleri ve ruhun latif güçleri arasındaki karşılıklı etkileşim alanıdır.

Fiziksel kalp, bedende oldukça merkezi bir yere sahip olmasından ötürü bu şekilde isimlendirilir. Aynı şekilde manevî kalp de nefsin kemale erme sürecinde nefis ve ruh arasında merkezi bir role sahiptir.

Fiziksel kalp, sürekli ve otomatik aktiviteleri sayesinde bedenin daimi fonksiyonlarını idame ettirirken manevî kalp

ise otomatik bir biçimde psikolojik davranışları ve mizacı düzenler. Fiziksel kalp, fiziki bedenimizi yönetirken, manevî kalp de nefsi yönetir.

Manevî kalp kemâlâta yükselme sürecindeki hallerin mertebeleri sayesinde dönüşümünden dolayı kalp olarak adlandırılır. Allah tarafından lütfedilen bu haller ve bağışlanan şeyler sayıca sonsuzdur. Kişinin kemâlât yolunda bütün bu kadim Celal ve Cernal isimlerinin dönüştürmesi sayesinde gerçekleştirdiği gelişim ve dönüşüm son derece çeşitlidir. (MH, 97)

Manevî kalp, kalp olarak adlandırılır; çünkü Sıfat'tan Sıfat'a dönüşerek her an farklı bir sureti zuhur eden Allah'ın farklı tezahürlerinin tecelli mahallidir. Aynı zamanda Allah ile bir berzah oluşturan suret ve yaratılmışlar ile bir berzah olarak hizmet eden suret arasında gider gelir. Yani, Allah'tan inayetini alır ve onu halka verir. (ŞGR, 4)

*Kalp, evidir
İlâhî Tecellinin:
Nasıl olur da bir kimse
şeytanın evine kalp der?
Git ve at
şu maddeyi
Kalp dediğin şeyi
köpeklere!
Gerçek kalp öyledir ki
felaketin bir anında dahi
Kesinlikle tek bir şey bulamazsın
Allah dışında.*

Nureddin İsferyâinî

Herkes, Kalbe Sahip Değildir

Şunu söylemek önemlidir ki, bütün yaratılmışlar içerisinde yalnızca insan manevî kalbe sahip olabilir.

Ancak nefsin gelişimi açısından baktığımızda insanların çoğunun aslında maddi tabiat veya nefis seviyesinden çok da ileride olmadığını görürüz. Sadece bir kaç insan, tam anlamıyla kalbe sahip oldukları söylenebilecek kalp mertebesine ulaşmaktadır.

Kur'an'a göre: *"Bunda şüphesiz kalbi olanlar için bir uyarı vardır"* (Kaf Sûresi: 37)

*Ey kalp, otur
kalbi tanıyan biriyle;
Git, taze çiçekleri olan
bir ağacın altına.*

Rumî

Yaşayan Kalp ve Ölü Kalp

Kalp, bir taraftan ruhun övgüye değer mizacı, manevî karakteristikleri veya ruhun orduları; diğer taraftan nefsin çirkin mizacı, karakteristikleri veya nefsin orduları arasında bir savaş alanıdır. Eğer kalp toprakları, nefsin yönetimi altına girer de nefsin nitelikleri ile hallenirse bu, kalbin ölümü anlamına gelir. Eğer kalpteki boşluk, manevî ve insanî nitelikler ile doldurulursa, kalp canlanıp hayat bulur. Böylesi bir kalbe sahip olan kimse, kalp sahibi olarak adlandırılır ve kalp ehli olarak bilinir.

Çoğu insanın kalbi, ölü kalp ve diri kalp arasında bir geliş-gidiş hâli içerisinde, çoğu kalıba ve fani olana eğilimli olmasına karşın, sadece sınırlı sayıda kimse mana ve sona yönelmiştir.

Cüneydi Bağdadî'ye, kalbin gerçekte ne zaman razı olduğu sorulduğunda; "Gerçekten bir kalp olduğu zaman." şeklinde cevaplamıştır.

Kalp ve Nefsi Birbirine Karıştırmak!

Sıradan insanlar kalp ile nefsi birbirine karıştırmaya eğilimlidirler. Bir kimse derse ki "...bunu arzulayan benim kalbim", burada arzulayan kalp değildir; çünkü arzu nefsten gelir. Bir kimse derse ki, "Bu benim kalbime işliyor ya da kalbime işlemiyor", burada söz konusu olan kalp değildir.

Gerçekte razı olan ya da olmayan nefsin ta kendisidir; kalp kabul veya reddin ötesindedir.

Bir kimse derse ki, "Bir şeylerin olacağı hissi kalbime geliyor", bu kalbin, nefis etkisi altında olduğuna işaret eder. Kamil Kalp, hem ezeliyyet hem de ebediyeti görür ve herhangi bir tahmin veya keramete ihtiyacı yoktur.

Kalp ehlinin sahip olduğu kalp, hiçbir arzuya sahip değildir. Bu, kalbinin ne istediği sorulan dervişin hikâyesinde ifade edilir. Derviş cevaplar: "Kalbimin hiçbir arzusu olmamalıdır." Vakit namazları duasında Bâyezîd-i Bistâmî şöyle seslenir: "Rabbim, ne istediğimi biliyorsun!" Bu öylesi bir kalptir ki, Hz. Peygamber bunu şöyle ifade etmiştir: "*Müminin kalbi Rahman'ın kudret elinin iki parmağı arasındadır; onu istediği tarafa çevirir.*"

Benlik Şuuru, Şuursuzluk ve Kalp Şuuru

İnsanlar, maddi tabiat, nefis ve kalp açısından üç kategoriye ayrılabilir.

Birinci kategori, maddî tabiatın psikolojik seviyesinde yaşayan ve yalnızca yeme, uyuma ve cinsellikle yaşamını sürdü-

ren *şuursuz kişi*'nin bulunduğu kategori. Bu, ilkel veya vahşi insan olarak ifade edilen tiptir.

İkinci kategori, nefsin psikolojik seviyesinde yaşayan ve yukarıda sayılanların yanında her biri benlik-aşkı ve ben-merkezcilikten kaynaklanan hırs, bencillik, mevki arayışı gibi özellikleri seven '*benlik şuuru*'na sahip kişinin bulunduğu kategori. Bu, medenileştirilmiş insan olarak ifade edilen tiptir.

Üçüncü kategori ise kalbin psikolojik seviyesinde, egosundan azâd olmuş '*kalp şuuru*'na sahip kişinin bulunduğu kategoridir. Bunlar, aklen ve kalben uyanmış ve eşyanın hakikatinin temasına gerçek nasılsa öyle gören seçilmiş kalp ehlidir.

Ölü Kalp

Hasan Basri'ye "Sözlerinin müridlerin uyuyan kalplerini neden uyandırmadığı sorulduğunda" şöyle cevaplar, "Keşke onlar sadece uykuda olsalardı, uykuda olanı sarsıtığınız zaman uyanır, oysaki kalpleri ölü! Ne kadar çok sarsarsanız sarsın, uyanmayacaklardır!"

Malik Dinar demiştir ki, "Hasan'a dünyayla meşgul olmanın sonuçlarının ne olabileceğini sorduğumda şöyle cevapladı: 'Kalbin ölümü.' Ardından 'Kalbin ölümü'nün ne olduğunu sordum ve 'Dünya sevgisi' diye cevapladı."

Harakani der ki: "Allah dışında herhangi bir şeyi kendinde taşıyan her kalp -tamamı ibadet olsa dahi- ölü bir kalptir."

Uyanık Kalp

Rabia der ki: "Ey Âdem'in çocukları, göz ve Allah arasında hiçbir basamak, dilden O'na hiçbir geçiş yoktur; dinleyicilerin kibir makamındaki kulakları zayıf ve ye-

tersizdir, elleri ve ayakları ise ancak şaşkınlığın dümeni-kılavuzudur. Bu iş yalnızca kalp içindir. Uyanık bir kalp elde etmek için gayret edersen, kalp uyandığında, kişinin sevgiliye ihtiyacı yoktur; çünkü uyanık kalp Allah'ta kaybolmuş kimsedir ve her kim ki Allah'ta kaybolursa sevgiliye ihtiyacı olmaz. Bu Allah'ta fena olmak yani fena filah makamıdır.”

Kabz ve Bast

Bâyezîd-i Bistâmî der ki, “Kalbin kabz olması, etraftaki diğer şeylerin ve nefsin yayılması ile birlikte ortaya çıkar.”

Kalp Huzurunun Eksikliği

İbrahim Ethem der ki: “Aşağıda sıralanan üç şeyde huzurda olmayan kalbe kapılar kapatılır. Kuran okunduğu zaman, zikirle meşgul olunduğu zaman, namaz kılındığı zaman.”

Hastalıklı Kalp

Zünnun der ki, “Hastalıklı bir kalbin dört işareti vardır: Yapılan ibadetlerden lezzet almamak, Allah'tan korkmamak, emirlere uymamak ve öğretilen ilmi anlamamak.”

Kalb'in Varlığın Birliğine (Mutlak varlığın Allah olduğuna) Marifeti

Vahdet-i vücud ilmi kalbe aittir ve kalp ehli olmayan kimse yakın ile idrak edilen bu hakikatin gerçek manasını kavrayamaz; böyle bir kimse ehl-i marifetin şahadeti sayesinde sadece anlamış gibi görünebilir.

*Arif'in kalbi
tanır Varlığı;
Keyfini sürer
Mutlak Varlık müşahedesinin.*

GR 28

Manevî Niteliğe Sahip olarak Kalp

Mansur İbn Ammar demiştir ki: "Vukuf Ehli"nin kalbi tamamıyla manevîdir. Eğer dünya, böylesi bir kalbe girecek olursa, kalbe lütfedilen ruh perdelenir."

Allah Sırrının Mahalli Olarak Allah Dostları'nın Kalbi

Cüneyt demiştir ki, "Allah Dostları'nın kalbi, Allah sırrının bir mahallidir ve Allah, Kendi Sırrı'nı dünyayı seven kimsenin kalbine açmaz."

Kalbin Korunması

Kalbin korunması iki şekilde olur: Eğer kalp Hakikat vasıtası ile korunursa, kendini koruyan kalp haline gelir. Eğer Allah tarafından korunursa, kalbin korunmuş olduğu söylenir. Bu nedenle, kendini koruyan kalp Hakikat'in şuurunda olandır; korunan kalp ise gafletten korunandır. (TKB, 517)

Yol Gösteren Olarak Kalp

Ebu Bekir Vasıf der ki: "Bütün gökler hamd-ü sena ve tesbihlerin diline sahiptir, ancak bunu anlamak için gerekli olan şey kalptir. Çünkü o, sadece insanlıkta mevcut olan manevî bir hakikattir."

Kalptir, arzu ve heveslerin, açgözlülük ve benlikçiliğin kapısını kapatan. Sana seslenen, kendi sesin değil, kalbin dili olmak zorundadır. Kişi, dilde susup kalbi ile konuşmak zorundadır.

*Kalbime, bir şeyin gitmesine
izin ver demek saçma!
Ben kalbime itaat ederim
Kalbim bana değil.*

Hilâlî Çagatayi

Kalbe Öğüt Veren

Ebu Ali Ruzbarî demiştir ki: "Her şeyin bir öğüt vereni vardır ve kalbinki ise hayâdır."

Kalbin Serbest Bırakılmış Hâli

Şiblî demiştir ki: "Hizmet etmek, kalbin serbest bırakılmış halidir."

Kalbin Manevî Hakikatleri

Ebu'l Hasan Harakani demiştir ki: "Kalbin üç hakikati vardır: Fena hâli, kutsal oluşu ve baki oluşu. Fena hâli, manevî fakr mertebesinde bir sığınak sağlar; kutsanmış hâli Allah'ın lütfu ile

kendine yetebilme mertebesinde bir sığınak ve beka hâli, Allah'ın Kendi'sinde bir sığınak sağlar."

Kalbin Allah'ta Beka Bulması

Ebu Bekir Vâsıtî demiştir ki: "Kalbin yaşamı ve bekası Allah'ın kendisindedir; üstelik kalbin, yokluğu Allah ile ve Allah'tandır. Kendini Allah'a ait olarak gördüğün sü-

rece, sen ikilik içerisinde. Fenadan fani olmak, fena sayesinde başarılı.”

Denizin Bir Dalgası Olarak Kalp

Ebu'l Hasan Harakani der ki: “Kişi kalbini, bedeni yakıp tüketen ateşin ortasındaki bir dalga olarak görmek zorundadır. İhlas ağacı, tüketilenin ortasında filizlenir, Allah'ın bekasındaki sonsuz meyvenin için de taşıyarak. Kişi bu meyveyi yerse, meyvenin suyu kalbe doğru akar, vahdette fani olan kişinin içine işler.”

Arif'in Kalbi Bir Lamba Gibidir

Bâyezîd-i Bistâmî der ki: “Arif'in kalbi kusursuz aynadan yapılmış kandildeki bir ışık gibidir, öyle ki parlaklığı bütün melekût âlemini aydınlatır. Öyleyse neden karanlıktan korkasın? “

Sürekli Bir Çevrilme-Dönme Halindeki Oluş Olarak Kalp

Kalp, Arapça kalp kelimesinden türetilmiştir (çevrilme, dönme anlamında), çünkü her an halden hale girerek çevrilme ve dönme halindedir. Her dönmede yeni bir bilgiye ulaşır ve bilginin her bir parçası onu yeni bir gerçekliğe çekerken, her gerçeklikte Allah'ın marifetinin yolunu açar. (TKB, 391)

*Kalp her anda
başka bir öğretinin peşinde,
başka bir yol
başka bir hâl ve din.*

Mağrebî

Kalbin, Mahlukatın Arzularından Kurtulmuş Olması

Bâyezîd-i Bistâmî'den kalbi açıklaması istendiğinde, der ki: "Kalp odur ki, mahlukata ait zerrece arzuyu kendinde barındırmaz." (KEM, VIII, 232)

*Kalp mabedinde tek bir yer yoktur
diğer şeylerin muhabbetine;
Eğer şeytan kovulursa buradan
melekler iner yerleşir.*

Hafız

Kalbin Tedavisi

İbrahim Havvâs der ki: "Kalbin beş tedavisi vardır: Kuran okumak ve müşahede etmek, kişinin midesini boş tutması, geceyi şafak vaktine kadar niyaz için de ibadetle geçirmesi ve erdemli işlerle hem hâl olması."

Sevgili'nin Elleriindeki Kalp

Harakani'ye kalbinin hâli hakkında sorulduğunda, şöyle cevaplar: "Kırk yıl boyunca kalbim benden ayrıydı."

Kalbin Perdesi

İbrahim Ethem der ki: "Başarı geçidinin arife açılması için, arifin kalbinden üç perdeyi çıkarıp atması gerekmektedir."

Eğer her iki dünyada var olan bütün her şey kişiye bahsedilse dahi, kişi sevinç göstermemelidir. Çünkü bu yaratılmış şeylerden haz almak anlamına gelir ki bu da kişinin hala açgözlü olduğuna işaret eder; açgözlü kişi ise başarıdan yoksundur.

Eğer kişi her iki dünyada var olan bütün her şeye sahip olur da ardından bunların hepsi elinden alınırsa, dünyayı

kaybetmesinden dolayı kederlenmesi hasisliğin bir işaretidir. Cimri insan ise cezalandırılmaya layıktır.

Eğer kişi övülür ya da kınanırsa, kişi bunlardan dolayı sevinip üzülmemelidir. Çünkü bu kişinin yeterli iştiyaka sahip olmadığıнын işaretidir. Yeterli iştiyaka sahip olmayan kimse ise perdelenir. Kişi yüksek iştiyak sahibi olmalıdır.”

Arif'in Kalbi'nin Allah'la Teslim Edilmesi

Rabia der ki: “Arif, Allah'tan kalbi isteyen kimsedir. Allah ona bir kalp verirse, kişi hemen Allah'ın marifetinde korunmuş, şahadet ve Gayb'daki yaratılmışlardan perdelenmiş olarak ona döner.”

*Kaygılanmayı bıraktım
kusursuz ve sağlıklı olmaktan
Bu kalp, dizginleri teslim ettiğinde
avuçlarına.*

Hafız

Aşk Mahalli ve Evi olarak Sûfi'nin Kalbi

*Eğer kalp dile gelse
aşkın ıstırapıyla,
yerleşecektir
arzuların atının üzerine.
Eğer kalpten tek bir iz yoksa
Aşk nereye inşa eder evini?
Eğer aşktan tek bir iz yoksa,
Kalp hangi işlevi görür?*

Sadeddin Hamüya

Kalbin Temizlenip İhlasa Ermesi

Ebu'l Hayr der ki: "Kalp yalnızca doğru niyetle Allah'a yönelerek arınabilir ve beden yalnızca Allah dostlarının hizmetinde olmakla temizlenip ihlasa erebilir."

Allah'ın mahlukatında, kalbin bir türü ve diğeri arasında temel bir fark bulunmaktadır. Biri imanın mahalli olarak hizmet eder; işareti ise bütün Müslümanlara şefkatli olması, onlara hizmette gayret göstermesi ve onlar için doğru olan ne ise elini ona uzatmasıdır.

Kalbin diğeri türü ise rıyanın mahalli olarak hizmet eder; işareti de kin, aldatma ve kıskançlıktır."

Kalbin Küfrü

Kalbin küfrü, aşağıdaki üç örnekte kendini açığa vurur. Murakabe süresince Allah'a yoğunlaşmak yerine dikkatini başka bir şeye vermek kişiyi kâfir yapar.

Dua ve yakarış içindeki muhabbet sırasında eğer kişi Allah'a Allah'tan başka bir şey için başvurursa veya kendi hakkında konuşursa, kişi kâfirdir.

Muhasebe yapılırken iç şuurun tashihi sırasında kişi, Allah dışındaki şeylerle meşguliyeti nedeniyle nurdan perdelendir. Böylece kişi, Allah önünde Allah'ın fiillerini sayıp dökerken aslında Allah'ın fiiliyatlarını sınırlayarak kâfir olur-küfre düşer. Eğer kişi aradaki nefsinin görmede başarsız olursa, küfre düşer. (RKR, 84)

Kalbin Genişliği

Kişinin kalbi, Uluhiyetin tecelligâhı haline geldiğinde, aynı zamanda kabiliyet ve yeteneği açısından sınırsız İlâhî suretlerin bir aynası haline gelir. Varlığın bütün seviyeleri

içerisinde yalnızca Kâmil İnsanın kalbi, İlâhî Oluşu kucaklayabilecek genişliğe sahiptir. Bir hadiste de hatırlatıldığı üzere: “Yere göğe sığmadım mümin kulumun kalbine sığdım.” (hadis-i kudsi)

Kalp, Adil (el-Adl) İsmi’nin tecelligâhı ve beden dengesi-
nin korunmasıyla olduğu kadar nefis, melekeler ve ruhla da ilişkilidir.

Varlığın bütün mertebeleri içerisinde yalnızca kalp zâhirî ve bâtinî hükümlere itaat eder. Çünkü kalp, zahir ve batin arasında birliğin suretini oluşturur. Bu sebeple kalp, bütün İlâhî suretlerin tecelligâhı haline gelirken insanın kuşatıcılığı camiiyeti ve kemâlâtı bu kalp ile mümkün olur.

*Bil ki gerçekte kalp,
Cemşid kâsesidir;
Her şey büyük veya küçük
işte orada sergilenir.
Kalp, Zati’nın aynasıdır
Mecid olanın;
Allah cemali
saf kalpte tecelli eder.
Allah sığmamış
göklere ve yere;
Bil ki O yalnızca
mümin kulunun kalbine sığar.
Kimse görmedi sınırlarını
kalp topraklarının;
Kalp hizmet eder
Allah’ın sonsuzluğunun bir işareti olarak.
Kalp tecelligâhıdır*

*Allah'ın suretlerinin;
Allah'ın suretlerini gösterir
"oldukları gibi."*⁶

Zahir ve bâtın arasında bir köprü pozisyonundan dolayı kalp, karşıtıyla birleşimi temsil eder. Şebusteri'nin, Gülşen-i Raz divanında söylediği gibi:

*Her iki dünya getirilir
içinde bir araya;
Bazen olur
İblis, bazen olur Âdem.*

İnsan kalbi, İlâhî Birlik'in tecelligâhı olduğu için, bütün zâhirî ve bâtınî derecelerin hakikatini, yani her iki dünyayı eşit derece de içine alır. Bütün karşıt İlâhî İsimler, Celal ya da Cernal, kalbin kapasitesine göre zuhur eder ve her an bu İsimlerin değişken kontrolü altında farklı bir tecelli veya sureti gösterir.

Dolayısıyla kalbin hâli sürekli ve değişmez olarak kalmaz, öyle ki her an farklı bir dünyayı sergiler ve her an farklı bir meşrep ve sureti gösterir.

*Yüz tane put mabedi var
Her bir köşesinde kalbin,
Her yanında yüz Kâbe,
yüz ibadet yeri.
Bazen döner durur
yukarılarda;*

⁶ "Yarabbi, bana eşyanın hakikatini olduğu gibi göster." (hadisi şerif)

*Bazen durağı
daha aşağısı olur.
Bazen bağımsız,
bazen tesir altında;
Bazen Cem için de,
bazen ayrılmış.
Bazen bir melek halinde
bazen habis bir şeytan;
Bazen bir akıl
bazen bütünüyle bir nefis.*

ŞGR, 118

*Dünya- teşhir kâsesi
İnsanı Kâmil'in kalbidir;
Allah'ı yansıtan ayna
gerçekte bu kalbin ta kendisidir.
Kalp bir hazinedir
Allah'ın gizeminin saklandığı;
Ara her iki dünyanın amacını
kalp ile, çünkü
budur esası.*

ŞGR, 3

Kalp genişliği üç çeşittir:

Allah'ın marifeti olan ilim genişliği ki burada kalbin; Allah'ın tecellilerini bilen varlığında hiçbir şey mevcut değildir; her oluş kendi Rabbi'ni bir surette veya diğerinde bilse de yalnızca mükemmel kalp O'nu tamamıyla bilir.

Kalbe, Allah Cemal'inin tecellisini ihtiva eden müşahede genişliği. Kalp, Allah'ın İsim ve Sıfat'larının keşfi sayesinde yaşar. Bu, Arif'in yaşadığı hâldir.

İkincisi Hilafet'in genişliğidir ki bu durumda kalp, Allah'ın Zâtı'nı kendi zâtı olarak yaşayana ve arifin kendi hüviyeti Allah'ın Kendi hüviyeti olana kadar Allah'ın İsim ve Sıfat'larının husulünü içerir. (KE, 1171)

Allah'ın halifesi olarak kişi dünyada tasarruf ile lütuflandırılır. Bu, gerçek insanın yaşadığı durumdur. Âşık, taayyünü aşan bir kalbe sahiptir.

*Eğer içse yudum yudum
kadeh dolusu şarap denizinden,
İstiyakı olurdu
hep daha fazla içmek.*

Buna göre kalp öylesi bir genişliğe sahiptir ki bütün evren onu kendinde misafir edemez; tüm evren, kalbin kavrayışı içerisinde sonsuz küçüklükte bir zerre gibi gözden kaybolur. Vahdaniyet bahçesinde ferdiyet (ferdaniyet) otağını kurar. İlâhî krallığın sarayını inşa eder ve faaliyetlerini orada uygular.

*Kabz halinde
gizler, gösterdiği ne varsa;
Ve bast halinde
gizlediğine döner
hayrete düştüm
Put'un güzelliği karşısında
öyle ki sığamaz dünyaya
sığar mı
ıfacık kalbime.*

Kendi kalbinin genişliği hakkında Bâyezîd-i Bistâmî demiştir ki, "Eğer arş ve içerdiği her şey arifin kalbinin bir köşesine yerleştirilseydi, arif bunun idrakinde olmazdı."

Bâyezîd-i Bistâmî'nin kalbi böyle olduğu için, her şeyi Kadim olarak görmüş olan Bistâmî, Hakk'ın lisanıyla şöyle der: "Sübhani (kendimi tenzih ederim)!"

Cüneyd der ki: "Fani olan, Kadim olana katıldığında geride kendinden hiç bir şey kalmaz." (Lm, 36)

Kalbin Feraset ve Rüyeti

Ne zaman ki kalp, nefsin tesir ve perdelerinden arınmış hale geldiğinde, melekut âlemini ve Gayb'ın derecelerini ve ona zuhur eden âlemlerin sırrını görür. Hz. Peygamberin ifade ettiği gibi, "Eğer şeytan, insanların kalplerinde dolaşmıyor olsaydı, onlar semavî melekut âlemini görür olurlardı." Bu, sadece kalbin rüyetinin başlangıcıdır. Daha yükseklere çıkabildiği için, Allah'ın Sıfat'larının nuru ona tecelli olunur; bu Sıfat'ların müşahedesidir.

Ali İbn Ebu Talib'e Allah'ı görüp görmediği sorulduğunda, "Görmediğim birisine nasıl ibadet edebilirim? Gözler, (dünyadaki) direk tecelli nedeniyle O'nu görmez; fakat kalpler imanın hakikatleri sayesinde O'nu görür." diye cevaplamıştır.

Kuran'a göre: "Mürşidler, kalp rüyetinin, imanın hakikatleri veya yakının nuru sayesinde Gayb'ın perdelerinin ardına gizlenmiş olanın rüyeti olduğunu söylerler.

Hz. Peygamber demiştir ki: "Allah'a, O'nu görüyor olarak ibadet et. Böyle yapamıyorsan hiç olmazsa bil ki O'nu görmüyor olsan dahi, O seni görmektedir."

Arif der ki: "Kalbin rüyeti, salikin yolculuğu boyunca müşahade ettiği tüm hâller süresince onun Allah'ın tecellisi ile olan muhabbetini temsil eder." (ME, 125)

Kalp gözü, imanın hakikati ve yakîn ile Gayb'ın asarına odaklanır. Bu rüyet'in hakikati, ruh gözü ve melekût âlemi ile ceberut âleminin güzelliği arasındaki muhabbetten yükselir. Kuran'a göre: "(Kulunun) kalbi gördüğünü yalanlamadı." (Necm Sûresi: 11) (§§, 569)

Kalbin Marifeti

Kalbin niteliklerinin marifeti, tanımındaki gibi sürekli değişiminden dolayı zordur. Bu yüzden kalp (k-l-b) olarak adlandırılmıştır (değişen anlamına gelen).⁷ Haller, sayıca sınırsız olan ilâhî hediyelerdir.

Cemal ve Cemil sayıca sonsuzdur. Buna göre, sıfat ve halleri nitelik ve niceliksel olarak ne ölçülebilir ne de sayılabilir bir özelliğe sahip değildir. Bir kimse rakamlar veya limitlerle konuştuğunda, eğer meseleyi hakiki bir biçimde müşahade ederse görecektir ki, sadece idrak sınırlarının belirlemeleri ve kişinin meşrebinin sınırları için deki anlayışının sınırlı ışığıdır o.

Binlerce farklı şey kalbin marifetinin okyanusuna dalar fakat hiçbirisi onun derinliğini anlamaz; mucize ve hrikalarını idrak etmez. Herhangi bir izi ile karşılaşmış olan herkes ne bu izden bir şey anlar ne de oradan ellerine dökülen incilerin gerçek değerini kavrar.

Ali İbn Sûfî der ki: "Herkes istediği gibi kalp hakkında konuşur; keşke, kalbi açıklayarak kalbin ne olduğunu ve nasıl bir şey olduğunu bana anlatacak biriyle karşılaşabilsem."

Kişi bilmelidir ki, kalbi hakkında konuştuğunda, ulaştığı kemal mertebesi sayesinde mevcudat döngüsünün var-

⁷ Takallüb olarak aynı Arapça kök (k-l-b)

lık mertebelerini kasteder. Üstelik ezeliyyet ve ebediyyetin sırları orada bir aradadırlar. Onu ilk inceleyecek olan kişi, nihayette bu suretle keşfe ulaşır. Baki olanın suretinin cernal ve celali onunla yer değiştirir. Rahman'ın arşı, Kuran ve Furkan'ın menzilleri, Gayb ve görünen arasındaki berzah âlemi, ruh ve nefis, melekut âlemi ve mülk âleminin denizlerinin kesiştiği nokta, görünen ve her şeyi gören aşık ve sevgilisi, insana Allah tarafından teslim edilen emanetin gizeminin taşınması ve taşıyıcısı ve Fazlı, bütün hepsi kalbin sıfatlarıdır.

Ruh ve nefis arasındaki evliliğin amacı kalbi vücuda getirmektir. Mülk ve melekut âlemi arasındaki ilişkinin amacı, onun müşahedesi için bir alan ve şühûd için bir mahall sağlamaktır. Sureti, aşkın kendisi ile şekillenir ve feraseti müşahedenin ışığı ile tenvir edilir. Nefis, ruhtan ayrıldığı zaman, aralarında çatışma ortaya çıkar; ardından her ikisinin birleşmelerinden kalbin sureti doğar. O ruh ve nefis denizinin arasında bir engel olarak belirir, her ikisinin buluşma noktasında durur öyle ki, eğer her ikisi birbirinin sınırlarına geçme tehlikesi söz konusu olursa, bunu önler. Kuran'da bu şöyle ifade edilir: "Aralarında aşamayacakları bir engel var." (Rahman Sûresi: 20)

Kalbin sureti, aşkın kendisinden kaynaklanır öyle ki her nerede cemalin bir işaretini görse onunla bir olur. Müşahedenin bir objesi olmaksızın asla aşkın bir nesnesi veya bir Sevgili değildir. Onun varlığı, aşk üzerine kuruludur ve aşkın varlığı ise onun sayesinde olandır. Bir kişinin varlığında kalp, Rahman'ın arşının temsili olarak hizmet eder. Arş makrokosmosdaki daha büyük olan kalptir ve kalp mikrokosmosdaki daha küçük olan arştır. Bütün kalpler,

arşın kapsamındadır, ferdi ruhlar Yüce Ruhun ve ferdi nefsin de Evrensel Nefs'in için de yer alması gibi. .

Kalp, Arş gibi bir srete ve bir hakikate sahiptir. Kalbin sureti, bedenın sol tarafına yerleştirilmiş kozalak şeklindeki et parçasıdır. Hakikati ise yukarıda sözü edilen İlâhî letafettir. Kalbin bu hakikati ve sureti arasında rasyonel nefs (nefs-i natika) ve hayvanî nefs bulunur; çünkü kalbin hakikati saf letafet ve sureti ise saf kesifliktir; mutlak letafet ve mutlak kesifliği arasında herhangi bir ilişki olamaz. Rasyonel nefs ve hayvanî nefs iki veçheye sahiptir, bir tanesi letafet âlemi diğeri ise kesafet âlemi. Bunlar kalbin zâhirî sureti ve bâtinî hakikati arasında durur öyle ki kalbin hakikatinden yükselen her şey ilk olarak ruha ulaşır, latif sureti ile onu kabul eder ve kesif sureti ile hayvani ruha geçer. Aynı şekilde hayvanî nefs de her şeyi latif sureti vasıtası ile kabul eder ve kesif sureti vasıtası ile onu kalbin suretine aktarır, buradan da bedenın her köşesine taşınır.

İlâhî âlemden gelen rahmetten zuhur eden lütuf, Arşın batın hakikatının üzerine akar ki buradan Arşın taşıyıcısına ulaşır; bu sayede o, Arşın suretine katılır ki buradan görünmez âleme geçer.

Arşın zâhirî sureti onun hakikati ile ilişkilidir, öyle ki bu hakikatten doğan lütfun her bir zuhuru görünen âleme ulaşabilir. İlk olarak onun suretine ulaşır, buradan da diğerk beden unsurlarına yayılır.

Kalbin sureti aynı şekilde ondaki hakikat ile bağlantılıdır. Bütün kalpler, Arştan lütuf ve fazl alırlar. Kalbin hakikati, Arşın hakikatinden ve sureti de onun suretinden kaynaklanır. Bu, Allah'a intisabı sayesinde Arş ile buluş-

masında meydana gelir. Hiçbir mahluk Arştan daha ihtişamlı değildir. Kur'an, onun ihtişamına şu şekilde dikkat çeker "Çünkü O'dur en yüce Hükümranlığın Rabbi." (Tevbe Sûresi: 129) (MH, 97)

Nefs ve Kalp Mukayesesi

Nefs kesreti kalp ise vahdeti arzular.

Arif için nefis, kalbin hizmetinde onun bekçiliğini yapan kapıcı iken, kalp huzur-şühûd mahalli, rubûbiyetin taşıyıcısı ve melekutun vekilidir.

Nefs, Allah'tan Habersiz, Kalp ise O'nunla Vardır.

Arzulara ulaşmak nefsin bir mesleğidir. Kalp huzurda olduğu için, mahlukata duyulan arzular kalbe yasaktır. Nefs mahlukattan kesilene kadar arınamaz. Çünkü Allah temizdir ve temiz olanı sever.

Tevhid ve Kesret Arasındaki Sınır Olarak Kalp

Kalp, teklik ve çokluk arasında bir savaş meydanıdır. İki güç de toprakları ele geçirmek için savaşı. Eğer kesret galip gelirse, kalp murdar bir hale dönüşürken, Tevhid galip gelirse, kalp temizlenip arınır.

Rumî bunu mesnevîde özellikle şu şekilde ifade eder:

Allah,

"Biz gönle bakarız,

Su ve topraktan ibaret olan

surete değil" diyor.

Sen dersin ki

bizim gönlümüz var.

Öyle ama gönül arşın yücesindedir,

*aşâğılıklarda değil!
Kara toprakta da
su olur ama
o suyla
abdest alamazsın ki!
O da sudur,
sudur ama toprakla karışık...
Gayrı sakın gönlüne
gönül deme.
Göklerden dahi
yüce olan gönül,
ya Allah dostlarının gönlüdür,
ya da Peygamberin.
Su, topraktan arındı mı saf olur,
artar, her işe yarar.
Su, topraktan arınınca
denize kavuşur;
Zindandan kurtulur,
denize katık olur.
Bizim suyumuzsa, dikkat et de bak,
toprakta hapsedilmiş.
Ey rahmet denizi,
sen de çek bizi!
Fakat deniz, "Ben,
seni çekip duruyorum
ama sen, ben iyi tatlı
bir suyum demektesin.
Senin lâfın,
seni mahrum ediyor.
O zannı bırak da*

*bana gel" demektedir.
Topraktaki (beden toprağında ki) su
denize gitmek isterse de
ayağını toprak tutmuştur,
onu kendisine çekmektedir.*

MM, III, 2244-2254

Akıl ve Kalbin Kıyaslanması

Allah'ın halden hale çevirmesi vasıtası ile kalp telkinler, sıfatlar ve haller içerisinde çevrilir. Dolayısıyla kalbin, telkinler vasıtası ile halden hale girdiğini söyleyebiliriz. Kuran'a göre: "Bunda şüphesiz kalp sahibi olanlar için bir hatırlatma vardır." (Kaf Sûresi: 37) Çünkü kalp, suret ve sıfatların değişimine maruz kalmak suretiyle çevrilir. Bu gönderme kalbe yapılır akla değil. Akıl, anlayışı sınırlamak suretiyle bireysel durumla ilintilidir ve Allah'ın sınırlı olmayan hükümlerine sınırlar koyar. Bu, İlâhî tecellilerin mahalli olan kalp ile zıtlık içerisinde. Kalp, tecellilerin suretleri içerisinde unuttuğu şeyi hatırlayarak inkılâb eder-dönüşür. Burada kalp, fiziksel surette ortaya çıkmadan önce sahip olduğu şeyi ve dolayısıyla da kaybettiği şeyi hatırlar. Hz. Peygamber'in ifade ettiği gibi; "İnananların tek amacı hikmettir."

Kişi, kalp-kabul-kabiliyet arasında bir ilişki olduğunun farkında olmalıdır. Ruh, bütün tecellilerin suretlerini kabul etme yeteneğine sahiptir. Eğer kalp kelimesinin kökü 'k-l-b' ve kabiliyet 'k-b-l' harfleri yer değiştirirse, birbirinin yerine geçebilir böylelikle ikisi arasındaki karşılıklı ilişkiyi yansıtır. Eğer biz 'kalb' kavramını, 'taklib' (çevirmek) olarak okursak, aynı Arapça köke sahip olan k-l-b'nin bir ge-

lişimi, değişimi bu defa 'kabul' (kabul; kök k-b-l) ve kabiliyet (kabiliyet, k-b-l) şeklinde olur.

Akıl kelimesi 'bağlamak, bağlantı veya bağlanmak' anlamlarına gelen ve ön koşulu 'sınırlandırılmış' olmak olan bir kelimedir. Zikrin hakikati Allah vasıtası ile Allah'ta, bütün sınırlamalardan özgür olmaktır, bu nedenle akıl ile tezatlık oluşturur. Konum itibariyle öyle ki sınırlamalar veya bağlanmalar her şeyden önce kendine özgü sınırlı istidat ve kapasitesi ile Mutlak olanın tecellisinin nurunu idrak ettiği yer olan 'Akl-ı Evvel'de zuhur eder.

Bu sırrın tecellisinde Allah'ın koyduğu bir sınır vardır. Bu nedenle aklın hakikati, Mutlak nurun taayyünâtıdır. Allah Akl-ı Evvel'e "Yaz!" dedi. Başka bir deyişle insan, kıyamet gününe kadar hilkatindeki Allah bilgisini toplayıp bir araya getirmeli ve sınırlarını çizmelidir. Bu, nihai taayyünâta rehberlik eden taayyünâttır. Bütün tecellilerin kabulü sadece, Ehadiyyet, ezeli ve ebedi kemâlâtın murakabe edildiği insanlığın zatı hakikati için mümkündür. Bu gerçekte Allah'ın Varlık'ının özü ve bütün zikirlerin ardındaki anlamıdır. (NN, 204-5)

Kalp ve Arş'in Mukayesesi

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: "Müminlerin kalbi Rahman'ın Arş'idir." Kişi, tıpkı evrendeki gibi Arş'in, Rahman İsmi'nin tecelli mahalli olduğunu —"O sınırsız rahmet Sahibi ki, mutlak kudret ve hükümrancılık tahtına kurulmuştur" (Furkan Sûresi: 59)- idrak ettiği gibi bu nedenle aynı şekilde Rahman isminin tecelli mahallinin, insanın bâtınî varoluşuna yerleştirilmiş kalbi olduğunun şuurunda olmalıdır. Allah her an inananların kalbinde farklı bir biçimde te-

cellî eder. Bununla birlikte Kâmil olanın tecellisi Arş mertebesinden ziyade o arınmış kalpte zuhur eder.

Çünkü o, Gayb ve görünen arasında bir köprü görevi görür ve sadece iki âlemin emirlerini kabul eder. Nitekim kalp, Arş-ı Azam'dır.

Hadiste de ifade edildiği gibi, "İnananların kalbi, Rahman'ın (yani Cemal ve Celal olanın) kudret elinin iki parmağı arasındadır; onu dilediği gibi çevirir." Kalp, Arş gibi sürekli olarak devinim halindedir.

Kutsal olan sürekli olarak tecellî etmek ister ve bunu "Ve O her gün kendini bambaşka (şaşkınlık verici) bir yolla ifade eder" (Rahman Sûresi: 29) âyetinde ifade edildiği gibi tecellîlerini bâtinî ve zâhirî olarak zuhur eden Cemal ve Celal İsim'leri vasıtasıyla gerçekleştirir. Daimi devinim, çeşitli ilâhî ve manevî hakikatler (mana) sayesinde zuhur etme iradesinden kaynaklanmaktadır.

*Allah Hükümrânlığı'nın Arşı
benim kalbimdir,
Tıpkı Aziz Arş'ın
Rahman'ın Arşı olduğu gibi.*

Mağribî

Kalp ve Rasyonel Nefs'in Mukayesesi

Kalp, Vahidiyet derecelerinin sureti, ruh ise Ehadiyyet derecelerinin suretidir. Eğer rasyonel nefs (nefs-i natıka) Allah'ın zatını severse bu, Akl-ı Kül'le eşdeğer kabul edilen ruha işaret ederken; eğer teşhis etme bilincine sahipse, tecellîlerine yönelikse kalbe işaret eder ve Külli nefse eşdeğer kabul edilir.

Şahit, Salim ve Münib Olan Kalp

Kâmil bir arif olan Cüneyd Bağdadî'ye göre "Kalp üç kategoriye ayrılır: Şahit, salim ve münib kalp."

'Münib kalb'in işaret ettiği kişi Ku'an'da şu şekilde ifade edilir: "İnsan kavrayışının ötesinde olduğu halde Rahman'ın ürpertisini duyan ve pişmanlık dolu bir kalp ile (O'na) gelmiş olan (herkese)." (Kaf Sûresi: 33) korkan ve hatalarının farkına varan ve Rabbi'ne dönen her zahid kimse münib (hüzün ve iştiyakla Rabbine dönen) bir kalbe sahiptir.

'Şahit kalp' sahibi Kur'an'da şu şekilde tanımlanır: "Bunda şüphesiz bir kalp sahibi olanlar için bir hatırlatma vardır." (Kaf Sûresi: 37) Bu, Allah'ın iletmiş olduğu mesaj ve O'nun açmış olduğu bu kapının, Allah'ın "kalp sahibi olanlar için " ve bu kalbin O'nunla şahsiyet kazandığı hatırlatmasına işaret eder.

'Salim kalp', Kur'an'da şu şekilde tasvir edilir "Allah'ın huzuruna kötülükten korunmuş bir kalple çıkanlar (kurtulacaktır)." (Şuarâ Sûresi: 89) Mutlu olan kimse 'Salim' bir kalbe sahip olandır! Şüpheden arınmış, her an Allah'la birlikte, Allah dışında her şeyden, dünyadan ve mahlu-kattan azâd olmuş-serbest bir kalp.

'Salim kalp', kendisine ne sunulursa kabul eder ve bundan razı olur.

Münib kalbe gelince, ıstırapın ana damarıdır o. Ya hiçbir şeyi kabul etmez ya da en gösterişli elbise ile dahi memnun olmaz ve Hak'tan başkası ile huzur bulmaz. Salim kalp, fazl durağındaki kimsenin sahip olduğu kalp iken, münib kalp, taayyünât durağındadır. Münib kalp sahibi, fakr denizinin diplerine dalan ve her şeyi kaybedenlerdir. İki dün-

yada mevcut olan gösterişli elbiseler ile örtünmesine karşın, kendisini daha çıplak hisseder. Eğer bütün evren bir ziyafet yerine dönüşse ve münib kalbe sunulsa, şatafatlı ziyafeti reddeder, tatmayı dahi dilemezdi. (KEM, VII, 128)

Kalbin Suretleri

Kalbin, Allah'ın rahmetinden çok daha geniş olması mucizevî bir gerçek ve müşahede edilen bir şeydir. Eğer kişi bunu tamamıyla anlarsa, kullanılmaya değer bu anlayış her ne ise onu kullanmalıdır.

Kişi, kalbin beş surete sahip olduğunun şuurunda olmalıdır: Allah ile yüz yüze ve hiçbir berzahın (intermediary) olmadığı arada duran sureti; ruhlar âlemine yakın olan ve böylelikle Rabbinden aldığı sureti; hayal âlemine özgü sureti; İsimlere özgü, zâhirî ve kahra mazhar olan, görünen âlemde bulunan sureti; zâhirî ve bâtinî, nihai, üstünlük ile karakterize edilmiş ve hüviyet mertebesinde sonradan gelen seviyede olan "Ehadiyyet-i cem"e özgü "cem'i" sureti.

Her bir suret, insan âleminde bir tecelli mahalline sahiptir. Murakabe'nin kalbinin sureti ve varlığı Hz. Peygamber'dir; çünkü onun durağı varoluş dairesinin merkez noktasıdır. Hz. Peygamber'in beş sureti, âlem, mertebe veya seviyelerin her biri ile yukarıda işaret edildiği gibi her birinin karakteristikleri ile zuhur edilişi ve her birinin emirleriyle ayrı ayrı bağlantılı olması suretiyle uyum içerisindedir. (NN, 200)

Kalbin Mizaçları

Hız. Peygamber der ki: "Dört çeşit kalp vardır: 'temiz', yani kandilin ışığı ile aydınlatılmış olan ki bu inananların kal-

bidir; 'siyah', kâfir kişinin al aşağı edilmiş kalbi; 'muallakta olan kalp', iman ve küfür arasında gidip gelen, riyakâr kişinin kalbidir; 'iki yüzlü kalp', bir yüzü iman mahalline, diğeri ise riya mahalline dönük iki yüzü olan kalp. İmanı, ihsan ve lütuf suyunun yardımıyla temizlenmiş bir bitki gibi mukaddes ve yüce nur âleminde gelirken, küfür de cerahatli irin ile beslenen bir yara gibi günah ve aşırılık tarafından beslenir. En nihayetinde her ne üstün gelirse, yöneten o olacaktır." Bu dört tip arasındaki fark ruh ve nefis olmak üzere her ikisinin ürünü olan ve her iki taraftan da çekıştırilen kalpte yatar. Ruh nefsi kendi âlemine çekmek isterken nefis de aynı şekilde kendi âlemine çekmek ister. Ve her ikisi de sürekli olarak karşılıklı mücadele içerisinde. Bazen ruh üstün gelir ve nefsi daha alt basamaklardan ruhun üst mertebelerinin merkezine çeker. Bazen de nefis üstün gelir ve ruhu kemâlâtın zirvesinden aşağılara, hataların derinliklerine çeker. Kalp, kişinin varoluş alanı -daha sonra yerleşecek olan- biri veya diğerine tamamıyla yönelene kadar her zaman baskın olan tarafı takip eder.

Bu durum, nimet ve mihnet arasındaki düzenli nöbetleri içerir. Eğer ebedi nimet ve ezeli lütuf ulaşırsa, ruh, süreçteki bu mücadeleden serbest kalarak güçlenip galip gelerek nefis ve ordusunu yenilgiye uğratır. Ruh, nefsten tamamıyla uzaklaşıp Celil olanın tecellilerini müşahade eden kalbe yönelerek hilkatin aşağı seviyelerinden Ezeli olanın tepe noktalarına yükselir. Üstelik takibinde kalp, tıpkı bir çocuğun babasının peşinden gitmesi gibi dönüşümü zorunlu olan kalp durağından ruh durağına ilerler ve ruhun kurulmuş olduğu yere yerleşir. Ardından

bir çocuk gibi babasını takip eden nefs de kurulduğu yer olan mahalden yani maddî tabiat âleminde yükselerek kalp durağına ilerler.

Böylesi bir kalp, için de sirk veya küfrün zerresi bulunmayan bir müminin kalbidir. Eğer durum bunun tersi olsa, ruhun yoldan saptırılıp nefsin kazanması için güçlenmesine yardım edilerek bedbahtlık ve ebedi mutsuzluk içine düşülür. Kalp, ruhu kendi alanına çekerken ruh da kendi durağından kalbin mahalline inmiş olur. Kalp ise kendi bulunduğu duraktan nefis mahalline geçer ve nefis alçalarak maddi tabiatının topraklarında kök salmaya başlar.

Böylesi bir kalp, küfrün karanlığına dalan, alaşağı olmuş bir 'kâfirin kalbi'dir. Eğer her iki taraftan da gerekli yardım gelmez ve her iki yönden de çekilirse fakat yalnız nefis tarafından güçlenirse, kalp nefse doğru yönelmekle birlikte ortada salınır vaziyette kalır.

Bu 'riyakârın kalbi'dir. Eğer ruh tarafı daha güçlüyse veya eğer her iki yönden çekilme eşit ise, kalp daha çok ruha meyillenir veya her iki taraf açısından da nötr bir vaziyet hali alır. Bu durumda kalpte iman ve küfrün her ikisi de mevcuttur. Bu, bir yüzü imanı ve diğeri de riyayı kuşatan 'iki yüzlü' kalptir. (MH, 99)

Hatem Asamm'a göre kalp beş mizaca sahiptir: Ölü; hasta; gafil; perdeli; Salih. 'Ölü kalp' kâfirin, 'hasta kalp' günahkârın, 'gafil kalp' başarısızın, 'perdeli ise münkir kişinin kalbidir ve "Ama onlar; kalplerimiz zaten bilgi ile dolu!" (Bakara Sûresi: 88) derler; 'salih kalp', Yüce Allah'ın lütuf ve kahrının farkında olarak meselelerin gidişatının şuurunda olan kalptir."

Sırrî Sakatî der ki: "Senin dilin, kalbinin fazlalığıdır ve yüzün kalbinin aynasıdır. Yüzünden okunur kalbinde ne olduğu."

Sakatî'ye göre: "Kalbin üç mizacı vardır: Bir tanesi, 'kı-mıldatılamayan bir dağ' gibidir; bir tanesi, 'kökleri sağ-lam ancak zaman zaman rüzgârla sallanabilen bir ağaç' gibidir; bir diğeri ise 'rüzgâr nereye eserse oraya giden bir kuş tüyü' gibidir.

Devamında ise şöyle ekler: "Erdemli kimsenin kalbi 'son' ile ve Allah dostlarının kalbi yücelikle bağlantılıdır." Diğer bir deyişle, erdem sahiplerinin iyi durumu, Hak dostlarının kötü bir huyudur, çünkü erdemli kişi bu anlamda faziletleri sayesinde tatmin olduğunda, fa-ziletleri bir alışkanlık olur ve tatmin eden her ne ise ge-lişimi durdurur.

Salih, cennetin fazlı ile lütuflanan kimsedir. Kur'an âyetlerinde işaret edildiği gibi: "Bakın, (öteki dün-yada) gerçek erdem sahipleri nimetler için de buluna-caklar." (İnfıtâr Sûresi: 13) Bundan dolayı kalpleri nihai oluşa yakın olacaktır. Diğer taraftan, Allah'ın dostları, ezeliyyete odaklanır. Böylece gerçekte hiçbir zaman ulaşmayı arzulamadıkları için hiçbir şeye sahip ola-mayacaklardır. Bu nedenle, kendileri hiçbir şeye ka-rar veremedikleri için, cennete zincirle getirilmek zo-runda kalacaklar.

Kalbin Manevî Tabakaları

Kalp yedi mertebeden oluşur: Göğüs; kalp, hilkat aşkının mahalli; müşahede mahalli; Allah aşkının mahalli; kalp gözü, ve kalbin en içteki gözü.

I. Göğüs (Sadr)

Kalbin manevî tabakalarının ilkinin nefs ve kalp arasındaki ayırıcı çizgiyi şekillendiren göğüs yani sadr olduğu söylenir. Bazıları göğsü nefisle bağlantılı farzederek anlayış olarak adlandırmaktadır. Bu, Şirazî'nin "Anlayış kavramı genel olarak nefse işaret eder." sözlerinden alıntılanmış bir görüştür. Sûfî terminolojisinde, tasavvuf okulunun göğüs olarak kavramlaştırdıkları, kalbe en yakın olan nefsin bu suretidir. (NN, 35)

Göğsün, kalbin bir tabakası olduğunu kabul eden Necmuddin Razi'ye göre:

Kalbin birinci manevî tabakası, İslam'ın değerli taşının ana damarındaki 'göğüs' olarak adlandırılır, Kuran âyetinde işaret edildiği gibi: "Öyleyse Rabbinden (gelen) bir ışıkla aydınlansın diye, Allah'ın, kalbini kendisine tam teslimiyet arzusu ile genişlettiği kimse..." (Zümer Sûresi: 22). Kişi, her ne zaman kendini İslam'ın ışığından perdelenmiş bulsa bu, hükmeden küfrün ve karanlığın ana damarıdır. Kuran âyetinde ifade edildiği gibi: "... Fakat kalbini bile hakkın inkârına açan kimsedir." (Nahl Sûresi: 106) "İnkarcının göğsü" nefsin ayartması ve şeytanın fitne mahallidir. (Nâs Sûresi: 5) Kalbin sadece zâhirî kabuğu olan perde, kalbin batınına isleyemeyen nefsin ayartması ve şeytanın fitne mahallinden daha fazla bir şey olmayan kalbin bir parçasını oluşturur. Çünkü kalp Allah'ın hazinesi ve Sıfat'larının semasıdır. Fitne hiçbir şekilde içeri sızamaz. "Ve onları kovulmuş her türlü şeytanî güce karşı koruma altına aldık." (Hicr Sûresi: 17) (ME, 195)

Göğsün kalp ile olan ilişkisi, gözün beyaz kısmının göz bebeği ile olan ilişkisine benzetilmiştir. Kötülüğü emreden nefsin

(nefs-i emmare) etkisi altında, fitne, tahakküm-yıkıcılık, şehvet, arzu ve ihtiyaçların giriş mahalli olmakla birlikte aynı zamanda Allah'ın ilham ve emirlerinin işitildiği yerdir. Bu mahalle göğüs-sadr denilmiştir; çünkü ilk karşılaşılan kısım olarak kalbi örten bölümdür.

İbn Arâ'ya, kalbin sahihliği nasıl kazanılabilir diye sorulduğunda, şöyle cevaplamıştır: Yakînin gerçeği "hakkel yakîn" sayesinde şuurlu olmak ki, bu Kur'an'dır. Bu suretle kişiye 'yakînin bilgisi' (ilmel yakîn) bağışlanacaktır; ardından 'müşahede yakînliği' (aynel yakîn) ilham edilecek ve 'sahih kalp' kendini gösterecektir. Bunun işareti kişinin, Allah'ın emirlerinden razı hale gelmesidir; ya Allah korku veya aşk ile ilerletir öyle ki kişi O'nu Müheymin ve Vekil olarak görür, O'nu ne suçlar ne de kınar." (Lu, 226)

Gönülde bir sabır vardı,

şimdi o da kalmadı.

Sabrın yerine

aşk gelip oturdu.

MM, VI, 4161

II. Kalbin Kendisi

Kalbin kendisi, ikinci manevî tabaka olarak, imanın kaynağıdır. Kur'an âyetinde ifade edildiği gibi: "Allah'ın kalplerine imanı nakşettiği müminler." (Mücadele Sûresi: 22) Bu aynı zamanda aklın ışığının mahallidir: "Ve onlar idrak eden bir kalbe sahip değiller." (Hacc Sûresi: 46) ve basiret mahalli: "Ne var ki onlarda kör olan gözler değil; kör olan, göğüslerdeki kalplerdir." (Hacc Sûresi: 46) (ME, 196)

Göğüs içerisindeki kalbin, gözün beyaz kısmının ortasındaki göz bebeğinin karanlığı gibi olduğu söylenir. Bu, huşu, arınmışlık, aşk, rıza hâli, yakîn, korku, umut, sabır, memnuniyet, kanaatkârlık nurunun mahalli olmakla birlikte aynı zamanda marifet temellerinin ilkelerinin kaynağıdır. Kalbin, göğüsle olan ilişkisi suyun göletle olan ilişkisine benzer. Kalp, kök veya ana kaynak, göğüs ve dallar ise bir şeyin doğal sonucudur.

Musa, Kur'an âyetinde, "Ey Rabbim dedi, göğsümü (Senin aydınlığıyla) genişlet," (Tâhâ Sûresi: 25), Musa, bu duayla kalbin kendisinden ziyade göğüs (sadr) perdesinin açılmasını istedi. Çünkü kabz, göğsü tesir altına alır kalbi değil. Göğüs ve kalp ayrı şeylerdir. Göğüs bilgi alırken, kalp ise görür. Göğüs, huşu içerisinde bekler; fakat kalp, müşahedenin meyveleri, keşfin lezzeti ve sürekli bir Allah'a yakınlık içerisinde müşahede ile aydınlatıldığında nasıl olurdu kabz halinde olabilir? (KEM, VI, 134)

III. Yaratılmışlara Duyulan Aşk Mahalli

Yaratılmışlara duyulan aşk mahalli mahlukata olan şefkat, aşk ve merhametin kaynağıdır. Kur'an'da ifade edildiği gibi, "Gerçekte, aşktan kalbi parçalanmış onun" (Yûsuf Sûresi: 30) yaratılmışların aşkı, mahlukatın (şegaf) aşk mahalline özgüdür. (ME, 196)

Kur'an'ın bir tefsiri olan Ruh'ül Beyan'ın müellifi İsmail Hakkı Bursevî, geleneksel sıralamayı değiştirmiş; (yani) yaratılmışlara olan aşkın mahalline hürmeten onunla keşfin mahallinin yerini değiştirerek onları sırasıyla kalbin dördüncü ve üçüncü ruhsal düzeyi olarak görmüştür.

Kur'an'ın şu âyetinde "Fuad gördüğü şeyi yalanlamadı" (Necm Sûresi: 11) işaret edildiği üzere üçüncü aşama; Allah'ın

mutlak müşahedesine götüren, geçici bir müşahede düzeyi olan keşfin ortaya çıkış düzeyidir. Dördüncü aşama ise; "O (Yusuf), aşkla onu (Züleyha) kalbinden vurmuştu" (Yusuf Sûresi: 30) ayetinde işaret edildiği üzere hakiki aşkın yolunda bir istasyon niteliğindeki "yaratılmışlara olan aşkın" mahallidir.

Kâinatın Rabbi lütfun kemendi ile yakalanan avı din yoluna çekmeyi dilediğinde, ilk olarak avın göğsüne bütün arzu ve bidatlerden arınması için bir bakış fırlatır ve kulun adımlarını sünnet yolu üzerine kılar. Ardından avının kalbine, dünyasını ve gurur, kıskançlık, kibir, riya, hırs, husumet ve umursamazlık gibi çirkin karakteristiklerini arındırmak için bir bakış fırlatır ve onu gerçek erdem sahiplerinin yolu üzere kılar. Ardından kulunun rüyetine bir bakış fırlatır, kulun kalpteki hikmet ve ilim gözünü. Ve hidayet nurunu Kendi özel hediyesi yapıp kulunu yaratılmışların arasından çekip alır. Kur'an bunu şöyle ifade eder "...Rabbinden gelen bir ışıkla aydınlansın diye..." (Zümer Sûresi: 22) Allah, kulunun mahlukata olan aşkına bir bakış fırlatarak, kulunu bütün maddî şeylerden uzaklaştırır ve adımlarını fena (fena fillah) yoluna doğru kılar. (RB, VIII, 97)

IV. Mükâşefe Mahalli (Fuad)

Kalbin dördüncü manevî tabakası, müşahede kaynağı ve rüyet mahalli olan keşif mahalli olarak adlandırılır. Kur'an âyetinde ifade edildiği gibi: "(Kulunun) kalbi gördüğünü yalanlamadı." (Necm Sûresi: 11) (ME, 196)

Keşif mahallinin, göz bebeğinin siyah noktası gibi Marifet mahalli ve rüyet mevkii olduğu söylenir. Keşif mahalli,

tıpkı kalbin göğsün merkezinde olduğu gibi kalbin merkezindedir.

*Halbuki o da, akılla canın
Allah'ın döndürüp hareket ettirmesi olmazsa
Cansız bir şeyden ibaret
olduğunu bilmiyordu.*

MM, IV, 3728

Saf rüyet sadece makam ve hallerin perdeleri kaldırıldıktan ve kişi nihai yakınlığa çıkan merdiveni tırmanmasının ardından gelen keşif mahalline özeldir. Kur'an'da bu, şöyle ifade edilir: "(Kulunun) kalbi gördüğünü yalanlamadı." (Necm Sûresi: 11)

Hız. Peygamber der ki: "Rabbimi gördüm."

Arif der ki: "Keşif mahalli yıkılıp-dağılmaksızın yalnızca Zat'ı temaşa eder." (MEB, 221)

V. Allah Aşk'ının Mahalli (habbetü'l-kalp)

Allah aşkının mahalli, hak aşığına özgü olan ve mahlukata duyulan hiç bir aşkı kendinde barındıramayan Uluhiyet düzleminden yükselen muhabbetin kaynağıdır. (ME, 196)

VI. Kalbin Merkezi (Süveyda)

Kalbin merkezi (süveyda) İlm-i Ledünnî ve Gayb'ın mükâşefesinin kaynağı olmakla beraber aynı zamanda İlâhî Sır'ın hazinesi ve İlâhî İsim'lerin ilmi ve hikmetin mahallidir. Kur'an âyetinde işaret edildiği gibi: "Ve O, âdem'e bütün İsim'leri öğretti" (Bakara Sûresi: 31) Burada, meleklerin mahrum bırakıldığı ilmin veçheleri zahir olmuştur. (ME, 197)

VII. Kalbin En İç Merkezi (muhcetu'l-kalp)

Kalbin en içteki merkezi (muhcetu'l-kalp) Uluhiyetin sıfatlarının tecelli nurlarının mahallidir. "Gerçek şu ki biz Âdemoğullarını üstün ve onurlu kıldık" (İsrâ Sûresi: 70) âyetinin sırrı böylesi bir kerametın diğer hiç bir mahlukata ihsan edilmediğidir. (ME, 197)

Bazı müridler, kalbin dört manevî tabakası olduğunu söyler: göğüs (sadr), konuşan kalp, mükâşefe mahalli ve Allah'ın görülme mahalli (*lobb*). Allah'ın görülme mahalli Vahid ve Ehad olan Allah'a tam bir bağlanmanın tahakkuk mahallidir. Kur'an'da buyrulduğu gibi, "*Hiç şüphesiz ki bu, Allah aşkının sahipleri için bir hatırlatmadır.*" (Zümer Sûresi: 23) Ve eklerler, Allah aşkının mahalli gözün içerisinde uzanan görme ışığı gibi mükâşefe mahallinin için dedir.

Kalp, kendi bünyesinde beş şeyi barındırır: İslam'ın yerleştirildiği mahal olarak göğüs (sadr); iman nurunun mahalli olarak kalbin kendisi; Allah teveccühünün mahalli olarak mükâşefe mahalli; ihlas hazinesinin kabı olarak iç şuur (sırr) ve Aşk menzili olarak yaratılmışların aşkının mahalli. (KEM, V, 59)

Kalp ile İlişkili Rüyet ve Rüyalar

Kalp basamağında, ruhun farklı tezahürleri, saflık, nur ve aydınlanma söz konusudur. Özündeki övülmeye değer mizacı ve takdire sayan temel sıfatları, nadir bulunan bir mücevher ve zengin bir maden suretinde görülür. Örneğin, eğer kişi gümüş görürse bu, sadakat-dürüstlüğü temsil eder; altın, ihlası; inciler, Tevhid hakikatlerini; yakutlar, ilâhî hikmet ve hakiki aşkı; kehribar, yıldızların ilmini şefkatin tezahürünü; kristal, şiişel dil ve maddî tabiatın

hikmetini; zümrüt, saflığı; lacivert taşı, fazilet ve takvayı; turkuaz, ibadet ve zühdü; safirler, adaleti; akik taşı, cesareti; sarı kehribar, mücâhedeyi; demir ve çelik, bâtinî gücü; miknatis, şefkat ve liyakati; elmaslar, sebatkârlık ve feraseti, özenli müşahede ve hamiyeti; cam, yumuşak yürekliliği, sekr ve tecelli nurunun müşahedesini; mavi tas, zihnî arınmışlığı ve anlayışın letafeti; bezoar taşı, tövbe ve nedameti; altın, belagat yeteneği, marifet ve kerameti; yeşim taşı, tahammül gücü ve riyazete dayanıklılık, bâtinî sübut ve kendi hakikatini idrakteki duyarlılığı; porselen, yakın marifeti ve görünen hakikatlerin (âyan) apaçık görüntüsünü; zımpara taşı, değişmezliği; kurşun atığı, kanaati ve şehvetin terkinini temsil eder.

Ahlakî ilişkileri, minerallerin sembolleri veya aksi ile sınırlandırmaya gerek yoktur. Rüyaların çoğunluğunda, yakut, safir ve akik taşı kalbi temsil eder; sarı kehribar iç şuuru (sırr); renkli cam, kalbin manevî tabakalarını; işlenmiş gümüş, ün ve şöhreti; altın, vakar, sübut ve görkemi. Kalbin manevî hallerinin, özellikle ilk basamaklarında, kandiller, lambalar, şamdanlar, fenerler, meşaleler gibi ateşle ilgili şeylerin suretinde görünen aydınlanmalar görülür veya ateşin kullanılan şekliyle, örneğin duman ve işi olmamasına karşın pişirme amaçlı olan yemek ateşi, riyazeti, zikri, iştiyakı, aşkı, vecdi temsil eder.

Mum, şariat ışığının eserini-etkisini temsil ederken; lamba tarikatın veya aydınlanmanın doğasının müteal süreçlerini, örneğin sabit yıldızları, ayı ve olağan yıldızları temsil eder. Riyazetin saflığı arttığında, kalbin nuru parlayarak ilelebet görünür hale gelir, sanki mumun, lamba, ateş ve yıldızın gizlenmemiş en aşikâr saflığını izler gibi. Bu ışık,

görelî gücü, istidat ve kapasitesi sayesinde parlaktır. Şuurun intişarı ve salikin zihninin hastalıklı hâli veya sahilîliği, mizacının zayıflığını temsil eder?

Salik, keşfe kabiliyetli ve ihlaslı bir hale geldiğinde, ibadet, teslimiyet ve erdemli davranış ve sıfatların nuruna şahit olur.

Böylesi bir nur, abdestin, namazın, zikrin, orucun, zekât, hac, Kur'an'ı kıraat etmenin, tesbihin, Allah en büyüktür (Allahu ekber), Allah'tan başka ilâh yoktur (La ilâhe ilâallah) demenin, Allah'ın İsim'lerini yüceltmenin, Allah'a hamd etmenin (elhamdülillah) ve diğer ibadetleri eda etmenin, emanet, riyazet, tevekkül, rıza, iştîyak, aşkın lezzetinin, şefkatin, ihlasın ve diğer manevî davranış ve sıfatların nurudur ve öyle bir şekilde zuhur eder ki her nura bir diğerinden farklı bir şekilde şahit olunur. (RN, 161)

Yolun Kural ve Edebiyle Kalbin Temizlenmesi

Kuran'a göre, "Bunda şüphesiz kalpleri olanlar için bir uyarı vardır." (Kaf Sûresi: 37) Hz. Peygamber der ki: "Gerçekte insan bedeninde bir et parçası vardır ki o huzura sahip olduğu zaman, beden bütününe huzuru getirir; bozulduğu zaman ise beden bütününe tamamıyla bozar; işte bu et parçası kalptir."

Bir kişinin kalbi, bir yüzü maneviyat âlemine ve bir yüzü de madde âlemine yönlendirilmiş iki surete sahiptir. Kalp, maddi ve manevî her iki âlemi de kuşatır ve ruha bahsedilen İlâhî lütfu dağıtır.

Mikrokosmosdaki kalp, makrokosmosdaki Arş gibidir. Oysaki kalp bazı karakteristiklere ve Arş'ın yoksun olduğu bir asalete sahiptir, yani ruhtan yayılan lütfun alın-

masında Arş'ın eksik olduğu bir asalete sahiptir; bu nedenle kalp şuurlu, Arş ise şuurlu değildir. Bunun nedeni, ruhtan kalbe yayılan lütfun niteliklerinin ve ruhun varlığa bahsettiği sıfatların, ilim ve akıl suretinde kabul edilmesidir. Öyle ki tıpkı güneşin ışığını bir evin içine yaydığı gibi, evin ışıkla aydınlatılması gibi kalp de onu algılayabilsin. Nihayetinde ev, ışık halindeki güneş tarafından karakterize edilir hale gelirken, rahmet sıfatının zuhuru, bir sıfat olarak değil de fiil ve güç suretinde Arş'a ulaşır. Dolayısıyla Arş baki kalırken, onun sayesinde fiil ve gücün etkileri mahlukata ulaşır.

Varlıklar ancak hayat ile kendini burada gösterir. Varlıklardaki ilim ve hakikat, Allah'ın karakteristikleridir. Tıpkı güneşin, ışığın karakteristiklerini bir dağın üzerine yayması gibi. Güneş ışığı yakut veya akik taşına yansıdığı gibi, onlarda güneş, güneş olarak gözükmez; daha ziyade güneşin fiili vasıtası ile yakutluk ve akiktaşılık nitelikleri kendi istidat ve kabiliyetleri ölçüsünce güneşten etkilenir.

Ayrıca kalp, geçilen yol sürecinde temizlendiğinde istidada sahip olarak ruhanî sıfatın rahmet sıfatlarının mahalli olur. Gelişim sürecinde, lütuf-inayet ve Allah'a intisap sayesinde kemâlâta ulaşır ve bütün İlâhî İsim'lerin tecelli mahalli haline gelir. Evrendeki diğer -Arştan aşağı- bütün her şey, Allah'ın Sıfatları veya ilâhî nurlardan gelen tek bir ışık hüzmesine dayanamaz, tıpkı Sina dağının parçalanıp un ufak olduğu gibi.

Kalbin ne olduğunu, kalbin temizlenmesinin ne anlama geldiğini ve kalbin ne zaman arınmış olarak kemâlâta (perfection of heartness) eriştiğini idrak edince, kalbin bir et parçası olarak zâhirî bir şureti olduğunu, fakat

herkesin kalbin nuruna yani hakikatine sahip olmadığını biliriz. Kuran âyetinde buyrulduğu üzere: “Bunda şüphesiz bir kalp sahibi olanlar için bir uyarı vardır.” (Kaf Sûresi: 37)

Kalp, sahih-selim ya da bozulmuş olabilir. Kalp temizlendiğinde sahih, bulanıklaştığında ise bozuk bir hâl alır. Kalp, arzuları sağlıklı olduğunda temiz, hastalıklı ve alçak olduğunda ise bulanıktır.

Kalp gözü, Gayb’ın müşahedesinden zevk alır. Kalbin kulağı, Allah’ın ve Gayb’ın sözlerini duyar. Kalbin burnu, Gayb âleminde gelen esintilerin kokusunu alır ve kalp damağı muhabbetin tadını, imanın tatlılığını ve marifetin lezzetini tadar. Kalbin dokunma melekesi akildir ki bütün idrak edilebilir şeylerden marifet sağlar. Dolayısıyla kalbin temizlenmesi, duyu ve melekelerin sağlıklı olmasında yatmaktadır.

Kalbin tedavisi konusunda görüş farklılıkları vardır. Bazıları mizacını düzeltmek ve değiştirmek için çaba harcayıp nefsin çirkin huylarını karşıtı ile tedavi ederler. Örneğin, cimrilik sıfatını diğerkamlık ile tedavi ederek cömertliğe dönüştürürler; böylelikle gazabı hoşgörü, tolerans ve öfkenin bastırılması ile dönüştürür; hırsı fedakarlığa, dünyanın terkine, inzivaya ve tecride çevirirler.

Bir sıfatı dönüştürmek dahi bir ömür sürer ve eğer kişi kontrolünü bir an için bıraksa nefs tekrar kontrolü ele geçirecektir. (Nefs bir ejderhadır; ölü olduğunu kim söyledi? Rumi). Kişi üzerinde çalışmak için diğer sıfata yöneldiğinde, bir önceki yeniden canlanıp harekete geçer.

Tasavvuf yaklaşımı, dünyayı tecrid, kendini tefrid ve Allah'a yönelme vasıtası ile kalbi arındırmaya gayret etmek olacaktır.

Mürid istidadına göre, kalbin tasfiyesi-temizlenmesi süreçlerinde, zâhirî suretten uzaklaşmayı başarır hâle geldiğinde ve bâtınî tecride eriştiğinde, kişi gayretleri vasıtası ile zahirî duyuların aktivitesi sona ersin diye inziva ve sürekli zikir ile meşgul olur ki bu suretle duyusal şeylerin istilasının kalbe tesiri kesilir. Çünkü kalbin perde lenmesi ve bulanıklığı, duyusal şeylerle meşgul olması sebebiyledir.

Fiziksel şeylerin istilası kesildiğinde bile, kalbi karartan ve huzursuz eden nefsin arzu ve hevesleri ve şeytanî fitneler olduğu gibi kalacaktır. Kişi bunları ancak daimi bir zikir ve rastgele düşünceleri geri çevirerek tecrit edebilir.

Zikrin nuru ve rastgele düşüncelerin geri çevrilmesi sayesinde kalp nefs ve şeytanın verdiği huzursuzluktan serbest hale gelir; kendini manevî hallere adar ve zikrin lezzetini keşfeder; o hallerin kalbini kuşatmasıyla hakikatin dilini anlar. Zikrin fazileti, nefs ve şeytanın kalbe kattığı bütün bulanıklık ve perdeleri kaldırır ve yok eder. Bulanıklık ve perdeler çekildiği zaman, zikrin nuru, haşyet ve hayretin yükseldiği kalbin zatı üzerine parlar. Kur'an âyetinde işaret edildiği gibi, "İnananlar ancak o kimselerdir ki, her ne zaman Allah'tan söz edilse kalpleri haşyetle ürperir." (Enfâl Sûresi: 2)

Kalp, zikir ile hemhal olduğunda, sertliği gider yerini yumuşaklık ve hilm alır. Kur'an'da ifade edildiği gibi, "Sonunda Allah (ın rahmetini) hatırlayınca kalpleri ve tenleri yumuşar, sakinleşir." (Zümer Sûresi: 23)

Zikir kalpte sürekli hâle geldiğinde kalp, Allah şuuru ve Allah aşkı dışındaki her şeyi reddedip iç şuurunu (sır) murakabeye açarak kalbini kontrolü altına alır.

Zikrin tesiri kalp âlemine tamamıyla yerleştiğinde kalp, huzur ve ünsiyet kazanır, bütün bağlardan kurtulur, Kur'an'da ifade edildiği gibi: "Onlar ki inanmışlar ve Allah'ı anmakla kalpleri huzur ve doyum bulmuştur; çünkü bilin ki kalpler ancak Allah'ı anarak huzura erişir." (Ra'd Sûresi: 28) Herhangi bir yaratılmışın tutkusu veya aşkı kalpte olduğu sürece, kalbin hastalık ve bulanıklığı da aynen devam edecektir. Kişi bunlardan kurtulmak için La ilahe illallah zikri ve Allah'tan başka her şeyi reddetme iksirine başvurmak zorundadır ta ki kalp, Allah'ın İsmi'nin etkisini almaya hazır hale gelene kadar. Bu aşamada Allah dışında hiçbir şeyin değeri ve gerçekliği kalmaz, bütün hepsi tükenir ve zikrin nuru ve Allah'ın İsmi'nin cevheri diğer bütün her şeyin yerini alır.

Bağdadî der ki:

*Kalp dünyadaki kötü ve iyi
ikileminde oldukça,
dünyadaki kötü ve iyiyi idare etmeyi
başaramaz
şimdiye kadar bir kalp
ve bin mefhum;
"Allah dışında başka hiç bir ilah
yok O'ndan başka hiçbir şey yok"*

Bu arada Aşkın Sultanı kendi saltanatının tebaasını, ruh, beden ve aşkın kesiştiği noktayı ele geçirmesi için kalp şehrine gönderir. O, iştihak sahnesini öylesine düzenler ki

ayartıcı nefis ıstırap ipi ile bağlanabilsin. Nefsin boynuna mücâhede ilmeğini geçirir ve onu aşkın kraliyet armasının ötesine kalbin avlusuna çekip ihlas ağacına asarak zikrin kılıcıyla arzularının başını keser. Bir zamanlar nefis topluluğunun ayartıcısı olan hırsız şeytan muhakeme ve murakabenin şahitliğinde teslim olur. Onlar beden şehrini boşaltır ve bu alanı terk ederler. Nefse çirkin sıfatlarının bütün alçaklıklarını ve haylazlıklarını bırakır ve acziyetin silahlarını beyaz kefenine koyarak kulluğa teslim olur ve derler ki, “Ey Rabbimiz! Biz kendimize yazık ettik; bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, hiç şüphesiz, kaybedenlerden olacağız!” (A’raf Sûresi: 23) Aşkın Sultanı bütün bu alçaklık ve yaramazlıkları pişmanlığa dönüştürüp onları kulluk ipine tutundurur. Böylece onları kalp ülkesinin komutasına verir. Çünkü onlar arzuladıkları şey ne ise ona ulaşmayı başarmışlardır.

Beden şehri, çirkin davranışların huzursuzluk ve sıkıntılarının kargaşasından kurtarılmış bir hale geldiğinde ve kalp aynası temizlendiğinde kişi, nüfuz edilemeyen Cermal âlemine ulaşabilir ve Ehadiyyet’in güzelliğinin güneşinin yükselen evinin layığı haline gelebilir. Kalp şehri, yakîn mücevherleri, ihlas, tevekkül, cömertlik, mertlik, fütüvvet, kerem, arzulardan özgürlük, hayâ, cesaret, kalp, basiret ve erdemli davranış ve huyların her çeşidi ile donanmış hale gelir. O zaman ne olur? Gerçek sultan, kalp evine girer.

Hak olan Sevgilisi, kibriya köşkünden zuhur ettiği gibi Kendi güzelliğini de tecelli ettirir. ‘La ilahe’ lafzı, erdemli davranışların dahi görkemli koridorunu önemsiz kılar. Çünkü Allah’ın kıskanması bütün yabancılığı

nefyyeder. Eskiden tamamen yıkılmış durumda olan âşık kalp, Yakup gibi göğsünün keder evine yerleşerek gözlemini Yusuf'un güzelliği ile aydınlatılmış bulur. Keder evi ise Yusuf'un güzelliği ile bir gül bahçesine dönüşür. Kederden neşeye, beladan talihe ve ayrılık acısında Vuslat'ın azametine geçer.

Bu makamda kalp, kendi hakikatine ve asil sahih ve saf haline erişir. Nefsin, yaşam boyu süren manevî gayret ile dönüşmeyen bu sıfatları, kalbin murakabesi ve zikrin kimyası, yönelişini bütünüyle kulluğa odaklaması ile değişir hale gelir.

Burada emirler ne kalpten ne de ruhtan gelir ve sonuç olarak nefsin bazı davranışlara itaat etmesi veya etmemesi için komuta edilmez. Daha ziyade Sultan, Kur'an âyetinde işaret edilen kişi haline gelir, "Ve var olan her şeyin kaynağı-dayanağı olan O, kendine yeterli ebedi-diri varlık önünde (o gün) yüzler saygı ve hicapla eğilir." (Tâhâ Sûresi: 111). Sultan, Kendi dışındaki şeyler tarafından sunulan kalp koridorunu yüklerinden boşaltır ve "İnanan kulumun kalbi dışında ne Benim yeryüzüm ne de gökyüzü duyar Beni" dediği yeri, seçkin kulunun arş-odasını inşa eder. Sonra, Allah'ın emirleri bireyin mizaç ve bedenini kuşatır. Buna göre "Allah, edip-eylediği işlerde böyle galiptir." (Yûsuf Sûresi: 21) "Kulumun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili ve tutan eli olurum." hadisine göre hiçbir âza veya işlev, kendi irade kuvveti ile bir şeyler yapamaz; kişi sadece Allah'ın hükmü sayesinde amel eder.

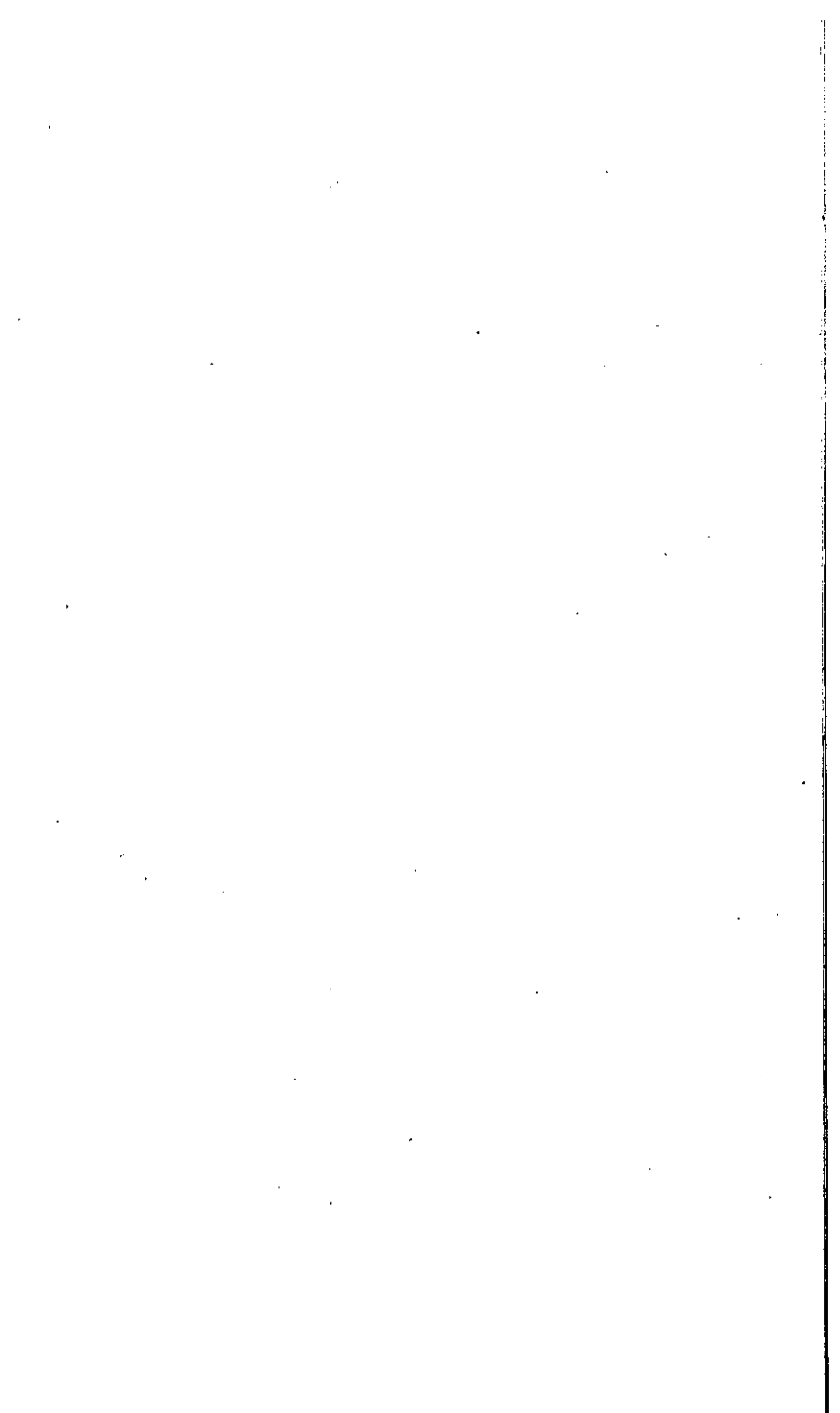
Nitekim kalp, bu makamda Allah'ın bütün Sıfat'larının tecelli mahalli haline gelir. Lütfa dair sıfatlar ve kahra dair sıfatlar. Ve kalp her ikisinde de tecelli mahalli olduğu

için, Allah her an her ikisinin etkisine tabi olan kalbe de zuhur edebilir. Bununla ilgili olarak Hz. Peygamber bir hadisinde; "Müminin kalbi Allah'ın kudret elinin ili parmağı arasındadır; O'nu istediği yöne çevirir." demiştir. Bu, Allah'ın Kudsiyetine değil Rahmaniyyetine işaret eder. Çünkü kalp, Rahman sıfatının tecelli mahalli haline gelir. (ME, 187-9)

Kalbin arınması, erdemli davranışların işlenmesini gerektirir, yani hikmet, kendini kınama, adalet, cesaret, cömertlik, kerem, özgürlük, fazl, lütüfkârlık, âlicenaplık (yüce gönüllülük), mertlik, ihlas, şefkat, dostluk, nezaket, bağışlama, ihsan, tevazu, ilim, hayâ, neşe, ismet, takva, ibadet, teslimiyet vb. Kalp, La ilahe illallah zikri sayesinde kalp aynasından yansıyan engeller ve bağlılıkların kir ve paslarını cila ile temizleyerek bu davranışlarla hemhal olduğunda, manevîyat, saflık-temizlik, nur ve aydınlık ortaya çıkar.

Kalbin Düzeltilmesi-İslahı

Kalbin düzeltilmesi üç şeyi gerektirir: Yıkımı getirebilen kendi halinden memnun olmaktan korkmak, ümitsizlik üzerine kafa yormak yerine 'umut nimetinin inkişafı'; dünyaya yayılıp dağılmanın meşakkati yerine 'kalbin âlemden özgürlüğünün inkişafı'.





Ruh

Simdi söz edeceğimiz ruh, insan nefsi kalbin ruhanî mertebesine veda ettiğinde ve daha yüksek bir âleme çıktığı veya ilerlediğinde ulaşılan ruhtur.

İnsan kalbi, Tevhid ve kesret arasında uzanan bir alandır. Eğer kesret taburlarını yapılandıran nefs ve arzuların askerlerinin tahakkümü altına girerse, kalp yağmalanıp esir düşer. Eğer Birlik ruhunun gücü olan aşk ordusu, nefs taburlarını kalpten sürerse kalp, kumandanı haline gelen ruhun nüfuzu altına girer. Bu makamda sûfinin nefsi, Tevhid âlemine intisaplı hale gelir ve kesret dünyasından uzaklaşır.

Ruhun, insan varlığında kendini yerleştirdiği mahall kalbin kendisidir. Ruh mahalli, Allah'ın tecellilerini perdesiz sergilediği yer olan Allah'ın nurlarının tecellilerinden lezzet alan kalp mertebesidir. Kalp, istiridye kabuğu, ruh ise incisidir.

Nefs, ruh mertebesine ulaştığında, 'Hayy' ismi ile hayat kazanır ve 'Kadim-diri' ismi vasıtası ile bütün şeylerin özüzatı haline gelir.

*Kalbi aşk ile hayat bulan
asla ölmez;
Uzun ömrümüz yazılıp mühürlenir
dünya defterine.*

Aşk Mahalli Olarak Ruh

Haliliyet (dostluk) üç makamdan oluşur: Bedenin bir niteliği olan arzu; kalbin bir niteliği olan muhabbet; ruhun bir niteliği olan aşk.

Arzular nefsten kaynaklanırken, muhabbet kalpten ve aşk ise ruhtan gelir. Nefs arzulardan bağımsız değilken bile, ne kalp muhabbetten, ne de ruh aşktan ayrıdır. Aşk, acı veriyor olsa da aşığın sığınağıdır. Aşk, aşığı ateşiyle yap onu nuranileştirir.

Ruhun niteliği olan aşk üç kategoriye sahiptir. Birinci kategori arifin aşkı olan hakiki aşktır.

İkinci kategori, aşk tarafından aklı başından alınmış olan 'sarhoş kişi' nin aşkıdır ki bunlar huzursuz ve kara sevdalıdır. Sarhoşluk nefse, kalbe veya ruha da tesir edebilir. Şarap, aklı etkisiz hale getirdiğinde, nefs sarhoş hale gelir. Yakınlık, şuuru etkisiz hale getirdiğinde, kalp sarhoş hale gelir. Tecelli, yakîni kapladığında, ruh sarhoş hale gelir. Saki kendisini açığa çıkardığında, hayat başlar ve sarhoşluk gözden kaybolur.

Üçüncü kategori, kendinden geçmiş fani olmuş olanın aşkıdır ki, bu kendilerini Allah'a adayan ve hem bu dünya hem de ahiret her ikisinden de geçmiş-sır olanlardır. Her iki dünya kendisini aşka adarken aşkta kendini Sevgili'ye adar. Bu mertebede ne "O, Ben'im" ne de "O, O"dur diyebilirler. (KEM, II, 94)

Ruh ve Kalbin Mertebeleri

Ruh mertebesi, Ehadiyyet'in gölgesi, kalp mertebesi ise Vahdet ruhunun gölgesidir. (RŞh, II, 135)

Ruhun Ziyneti

Ruhun Kemal mertebesi, rubûbiyetin sıfatları ile donanmıştır ve Allah'ın hilafetine layıktır. Bir tasavvuf okulu, ruhun donatılması için nefsin arındırılmak zorunda olduğunu söylerken; diğer bir grup ise ruh donatılmadıkça, nefsin arındırılmayacağını ifade eder. Aslında her ikisi de ayrı bakış açısından doğrudur.

Bizim ağırlıklı görüşümüz ise kişi, bütün yaşamı boyunca nefsini temizlemeye uğraşsa dahi nefis hala bütünüyle arınmış olmaz ve ruh ile çalışma fırsatına dahi sahip olmaz. Yine de eğer kişi, kalbini temizlemeye ve ruhunu güzelleştirmeye odaklanarak, nefsini "Yol" adabında sağlam tutarsa, cezbenin etkisi ile Allah'ın fazl ve keremi tarafından tecrübe edildikten sonra, İlâhî lütuf kişiye inecektir. Bu nedenle kişinin bütün bir yaşamı boyunca sarf ettiği manevî gayreti ile başaramadığı nefis tasfiyesine tek bir anda erişilebilir. Buna göre bizim Yol'umuzda nefsin tasfiyesi (arınması), kalbin tasfiyesi ve ruhun süslenmesi es zamanlı olarak başlar ki, böylece salık en yakın zamanda amacına ulaşabilsin.

Diğer taraftan nefis tarafından tamamıyla katledilmiş durumda olanlar ruh aleminin varlığından habersiz kalır ve Yol'un kuralları nefsleri üzerinde hiçbir etki yaratmaz. Bazen nefis, arzu ve kötülüğü talep ettiği gibi manevî bir yolu da takip etmek gerektiğini söyleyebilir ki bu suretle kendi aralarında tamamıyla nefsi tarafından yönetilen, fanatik bir biçimde olunması imkânsız ya da yanlış olduğu halde bir

hikmeti var zannedilen bir hâli ona isnat ettikleri bir sahte mürşid seçsinler; çünkü o, onların yücelttikleri nefsin bir görünümünü haline gelir. Böylesi bir mürşid her ne amel işlerse işlesin, bu sayede ona bağılıklarını arttıran keramet ve İlâhî tecellinin bir ifadesi olduğu zannedilerek müridleri tarafından yüceltilir.

Ruh, bir bebek gibi, maddi tabiatının bağılıklarından kopma-tecrit sütünü içerek Tarikat'ın göğsünden beslenmeye başlar. Hakikatin göğsünde ise İlâhî Nur'un ihtişamı ve parlak tecelliyat ve Gayb'ın zerk ettiği süten içerek ve bu geçiş aşamasında Allah'ın, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" (Araf Sûresi: 172) sorusunu tekrar işitip 'el-bette' diye cevaplayarak kişinin ebediyet mertebesinin sınırına ermek için manevî nurların tecellileri ve cezbedilip çekilerek ruh, fiziki bağılıkların ipinden kurtulur ve insan huylarının hapishanesinden serbest hale gelir.

Ruh, insan tabiatının iplerinden sıyrılıp vehim ve yanılsamaların tesirinden kurtulduğunda, mülk âlemi ve melekut âlemindeki her şey kişinin tasarrufu altına girer, öyle ki kişi zâhirî âlemin her bir zerresinde Allah'ın işaretlerini müşahede ederken, bâtinî aynada ise Vahdaniyet'in ruhu vasıtası ile bütün her şeyi seyrederek.

Bu aşamada eğer kul duyuları aracılığıyla pencereden bakacak olursa, her şeyi Allah'ın işaretlerinin bir eseri olarak görür. Ulu bir Sûfî der ki: "Her ne yöne baksam Allah'ı görüyorum."

Bu açıdan bakıldığında aşk, isminin harflerinin perdelelerini yırtarak muhlas bir hale gelir. Aşk ve ruh, bir ve aynı hale gelip birbirine karışarak Tevhide ulaşır. Ruh, her nerede kendini ararsa, orada aşkı bulur.

Bu makamda aşk, ruh ile yer değiştirir. Ruh, Ehadiyyet sarayının kameriyesi etrafında süzülerek Samediyet güzelliğinin mumunun pervanesi haline gelir.

Bu makamda ruha gelen Rububiyyet lütufları onu bast (genişleme, ferahlama) halısına getirerek aşkla bütünleşmiş halde konuşturur.

Allah'ın kibriya şarabının seli ruh damağına ulaştığında, ruhun bütün zerrelere ile döner, öyle ki bu varoluş şarabının şiddetli tesiri altında ruh, varoluş söyleminin gösterişli vahasından uzaklaşıp harap olmuş fena topraklarına yönelerek yokluğa odaklanır.

Ruh, belli bir süre bu zirvede (Araf'ta), şühûd şarabının etkisi ile zahid kimseden silinmiş sıfatların izleri ile İlâhî Sıfat'lar âleminin cenneti ve maddi tabiatın cehennemi arasında bir durakta,⁸ oluştaki seyreder.

Eğer bu makamda salikin gözleri bu ihsanları görmezse, Bahşedenin (Mufiz) şühûdundan-huzurundan mahrum edilir. Bununla birlikte eğer yolda ilerlemeye devam ederse, sonraları ruhun gözü bir süre kamaşsa da İlâhî azametinin işaretlerini müşahade etmeye layık hale gelir. Bu, yüz binlerce muhlis kulun kanının beyhude akıtıldığı şuur eşliğidir.

Yola girenlerin birçoğu ruhun virane hanına giren ve keramet kadehinden sarhoş hale gelmiş ve bu şarabı içtikten sonra kibir ve kendini aldatma sarhoşluğuna düşen ve asla bu sarhoşluktan ayılamayan sadık salik ve dervişler-

⁸ Metinde işaret edilen Heights (al-A'raf), ara âleminden bahseden Sûre VII'nin ismidir. Bk. Nurbaki, Sufi Symbolism, Cilt. III, London: 1988, s. 213.

dir. Bununla birlikte onlar zamanın putunu güçlendirip kendi isteklerini frenlememe kemerini bellerine bağlayarak Allah'tan uzaklaşır ve kendilerini mahlukata adamak suretiyle kerametler ile örtülü kalırlar.

Şu halde başarıya ulaşanlar kerametini fazlı ile kutsandıkları zaman, bahsedilen fazlın değil Bahsedenin (Mufiz) şuurundadır; Bahsedenin (Mufiz) gözüyle ihsan için teşekkür ederler ki böylece Bahseden'in mutlak varlığına layık olabilsinler.

Bu makamdaki ruhun nasibi olan ibadet görevi, bu âlemde zuhura hizmet etmek ve Allah dışındaki şeylere duyulan arzuları kesmektir. Kula bin defa dahi ne istediği sorulsa, hiçbir şey istemediğini söyler. Çünkü biz yoklukla hallenmişken istemek, varlık şuurunda olmak anlamına gelir. Bundan dolayı kişi bu süreçte insanlık ayaklarıyla ilerleyemez.

Bu makamda ruh kendini aşkın şaşkınlığı ve iştiağı ile gark edilmiş bulur. Öyle ki kendi varlığından bitkin düşer ve kendi ölümünü arar.

Ruh, İlâhî İzzet'in eşiği-şuurunda alıkoyulup, ayrılık ıstırapı ve iştiağı acısına tutulurken, pervanenin deliliği onda gün yüzüne çıkar. Bu ıstırap, çaresizlik ve kırılmışlıkta ruh, kendini savurup Allah'a feryat ederek, kendisinde ve amelinde yeise düşer.

Yanmışlık ve yıkılmışlık durağındaki tükenmiş kişinin feryadının yankısı Rahim olanın huzuruna ulaştığında, Allah İzzet örtüsünü Samediyet güzelliğinin önünden kaldırır ve aşkıdan yanmış aşğını bin lütfuyla kucaklar.

Samediyet güzelliğinin mumu (Zat-ı Mutlak'ın nuru) tecellide gösterildiğinde, pervane -ruh kanatlarını açar ve

mumun cezbeseinin parlaklığı, pervanenin varlığını sessizce siler. Tecelli nurunun bir nebzesi, pervanenin varlığını mumun sıfatlarının takıları ile süsler. Alevlenerek, Ehadiyyet'in kibriyasının mumundan bir nur alan pervane- ruh hasadını yok eder ki böylece geriye tek bir saman kalmasın. (ME, 210)

Aşk, Tevhid ruhunun başkomutanıdır. Otağını bir kalbe kurduğunda, nefsin arzu, heves ve ben-merkezci evini bozguna uğrattır.

Aşk bir İlâhî cezbedir. Kalbe bir yol bulduğunda, kalbi Mutlak Oluş'a bağlayarak kişinin varoluş köklerini kurutur.

Aşk, Tevhid ülkesinden esen ve kalbi kesretin bütün hastalık ve kirlerinden temizleyip tevhid âlemine taşıyan bir kasırgadır.

Aşk sadece onu taşımaya layık olan kalpte ortaya çıkar. Kalp, manevî gayret sayesinde nefsin bütün savunmalarını bozguna uğrattığı zaman aşkı almaya layıktır.

Her kim aşka ulaşmayı dilerse, kalbini teslimiyet süpürgesi ile arzu ve heveslerin tozunu süpürerek temizlemek zorundadır ki, böylece aşk onun çağrısını kabul edebilsin.

Kalbi aşk için hazırlamak tarikatın görevi, aşka ulaşmak ise Hakikatin kendisidir.

Aştan yoksun olan kalp, kalp değildir; aşk her kalbe gelip yerleşmez.

Gerçekte aşk kişiye gelmek zorundadır; o öğrenilemez. Bununla birlikte kalp, eğer nefsin kirlerinden arınmış ise aşkı kavrar hale gelebilir. Aşk, arzu ve heveslere adanmış olan değil bilakis bütünüyle yanmış tükenmiş olan bir kalbe girebi-

lir. Bu nedenle aşkın aniden gelen bir cezbe olduğu söylenir; ancak sadece uyanık olan kişiye gelir.

Kişi bütün bir yaşamını nefsi ile mücadele ederek harcayabilir ve asla aşk tarafından bulunamayabilir. Diğer taraftan yanıp tükenen kişi, belki de bir gece içli bir nefesle bir tükenir ve aşk tarafından alıp götürülür. Her halükarda vurgulanması gereken; avın peşinde koşan herkesin onu yakalayamadığıdır. Ancak av, peşinden gidilmeksizin yakalanamaz.

Aşk, samimi bir kalp ve bütün bağılıklarından serbest kalmış bir âşığın ruhunu gerektirir.

Teslimiyet ve ihlasın gücü sayesinde zâhirî ve bâtinî oluşunu birleştir ki aşk kalbine girebilsin ve Tevhid'i getirebilsin.

Kendi bağlarıyla bağlandığın sürece, sûfî olamazsın. Çünkü aşk nefis ile dostluk kurmaz.

Kalp, Tevhid ve kesretin iki yönlü alanıdır. Kalp, kesretin fesadından arınmış hale geldiğinde, aşkın güneşi Tevhid'in nuru ile kalbin aydınlanmasını sağlar.

Aşk, varlık ve oluşun kimyasıdır. Kişi, ebedi yaşam hazinesini ele geçirmek için kendini öldürmek (silmek) zorundadır.

*Aşk bütün bir servet
ve lezzettir,
fethidir kalbin
ve hidayetin.
Ne Ebû Hanîfe öğretir
aşkı;*

Ne de Şaî⁹

Ne kadar da olağaniüstüdür aşk sûreleri;

Aştan önce, dört kutsal kitap

etmezler bir âyet dahi.

Kanunun hükmü

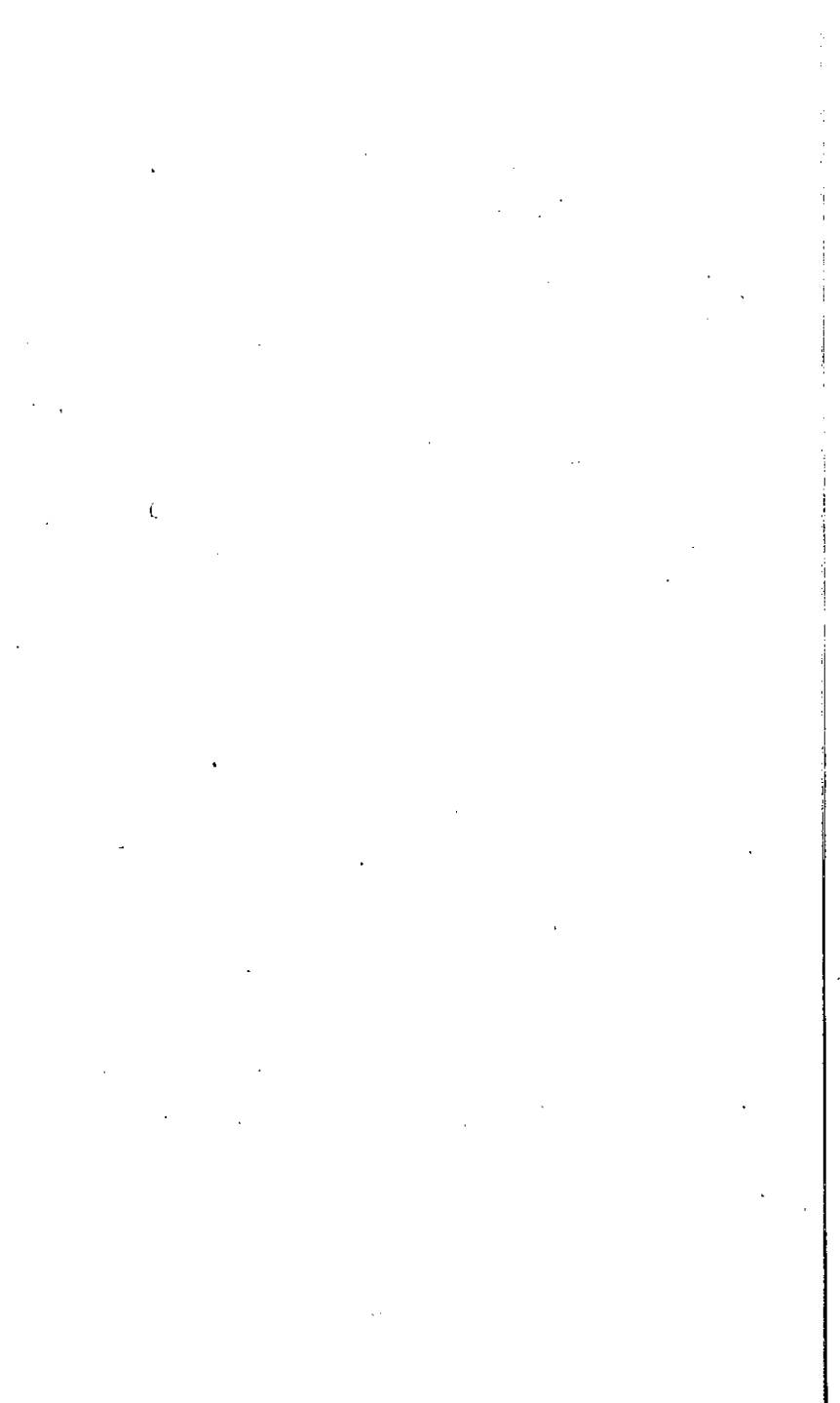
sürmez ölüme dek;

Aşkın ise

yoktur sonu.

Rumî

⁹ Ebû Hanîfe ve Şaî, Sünnî fıkıhın dört ana mezhebinden ikisinin kurucusudurlar.





İç Şuur

İnsan nefsi ruh mertebesinde kemâlâta erdiğinde, şühûd mahalli olan sır mertebesine ulaşır.

Ruhtan daha yüksek olan sır, emaneten ruha gönderilen İlâhî letafette ikamet eden kutsal melekûtî akıldır. İlâhî hakikat âleminde iç bilince akan sıfatların keşfi, ruh tarafından idrak edilir. Bu, Allah ilminin manevî tahakkuk (gerçekleşme) mahallidir. İç bilince zuhur etmiş olan şey, ruha ve kalbe sırlanır. Çünkü bu, ruhun etkisi olmaksızın direkt olarak sırra tesir eden Allah İlmi'nin sırlı şeyleridir. Şuur, kalpten daha kerim olan ruhtan daha da latiftir.

Arif der ki: "İç şuur, müşahede nurunun mahallidir." (ME, 153)

İç şuur, Allah'ın gizlediği sırdır ve bizzat kendisi her daim bu sırra göz kulak olur. (Lu, 231)

Âşığın iç şuur, Allah'ın Gayb olarak adlandırdığı 'Allah'ın gizemi'ni seyrederek, şöyle ki: Bu, bâtinî gözlerden dahi gizlenmiştir ve yalnızca iç şuurun gözlerine görünür.

Arif der ki: "İç şuur, nur kisvesindeki özel Sıfat'ların tecellilerini görür." (ME, 126)

Her ne zaman Allah'ın şahidi, zâhirî oluştan uzaklaşmış ve arınmış bâtinî oluşuyla Allah'ın şühûdundan lezzet alır, işte o zaman Allah Zat'ının, Nitelik'lerinin, Sıfat ve İsim'lerinin sırlarının bir kaynağı haline gelir. Marifette sabitlikle, bağlılıktaki sadakatle ve Rububiyyet'in idraki ile. Allah, Kendi Zati'nda var olan Kadim İlim ve kadim sonrası hakkında ona ilham eder. Bu konumda Gayb'dan gelen hükümlerin sırları, ona açıklanmış olur ki, böylece iç şuurun gözleri Allah'ın sırrı'nın nuru ile canlandırılmış olur. O, Allah'ın sırrına, Allah vasıtası ile yani Allah'tan Allah'ın sırrına bakar. Allah'ın sırrı, Allah'ın diliyle konuşur. Ardından o, Allah'ın Hz. Peygamber aracılığıyla, onun iç şuuru ve bâtinî doğasının zahirî dili ile konuştuğu Kur'an âyetinde işaret edildiği gibi iç şuurdan en içteki şuura (sırrın sırrı) geçer; "Sözü (ister gizle ister) açığa vur, O (insanın) gizli (düşüncelerini de) bilir, gizlinin gizlisini de." (Tâhâ Sûresi: 7) En içteki şuur, iç şuurun sonudur.

Bazı müridler, iç şuurun, "nefs şuurunun idrak edemediğini" idrak ettiğini söyler.

Yusuf İbn Hüseyn'in, "İnsanın kalbi, iç şuurun kabridir." dediği aktarılır. İbn Hüseyn, "Eğer benim kalbim, iç şuurumda nelerin vuku bulduğunu öğrenirse, onları koparıp atardım." demiştir. İç şuurun, nihai iç şuura yani Allah'a ait olduğu söylenir. Çünkü mahlukata zahir olan her ne ise iç şuur değildir, o yalnızca Allah'a aşikârdır.

Hüseyn İbn Mansur Hallac'ın "Benim iç şuurum saf ve bozulmamıştır ve kimsenin imgelemi ile de açığa çıkarılamaz" dediği aktarılır.

Arif der ki: "Allah'ın fiilleri, hikmet sahibi kişiye zahir edilen sırları kuşatır. Bu sırlar, muhdes varlığın sureti-

nin hakimi olan hükmündeki kadim hikmetin latif sırlarıdır. Allah, arife zahir edilen Sıfat'larında Kadim hükümlerin marifetini içeren İsim'lerin Mana'sı olan sırları gösterir. Allah aynı zamanda Kendi Zatı'nda da Kutsal Birliğe (Tevhid'e) ait mutlaklığın zuhur ettiği hakikatin nuru olan sırları gösterir.

Bu, Kur'an âyetinde şu şekilde ifade edilir: "Biz, ne zaman bir şeyin olmasını istesek, ona sadece "Ol" deriz ve o (şey hemen) olur." (Nahl Sûresi: 40)

Bu nedenle, arif şöyle der: Benim söylediğim şey yalnız Allah'ın söylediğidir. (Bilen ben değilim, bende bilen Allah'tır. Seven ben değilim Ben'de seven Allah'tır.) Çünkü O'nu arayan, aşık olan ve bilen iç şuurdur. Hz. Peygamber'in de ifade ettiği gibi, "Ben Rabbimi yine Rab-bimle bildim." (İS, 100)

İç şuurun, rasyonel akıldan gizlenmiş olan Gayb'ın bir unsuru olduğu söylenir.

*Bu iç şuur bilmek için,
kişi geçmek zorundadır
parçadan bütüne*

TT, 206

Tasavvuf okullarından bir tanesi, tıpkı ruhun, marifet mahallinde kalp ve muhabbet mahallinde bir letafet olduğu gibi, iç şuurun da müşahade mahallinde manevî letafetlerden bir tanesi olduğunu ifade eder. Diğer bir grup iç şuurun -Allah ve arif arasında diğerlerinin fark etmediği bir anlam olan- manevî bir hakikat olduğunu kabul eder.

Bu grup, Allah ve arif arasında, hem iç sır ve hem de en içteki sır olmak üzere her ikisi de Kuran ayetinde ifade edildiği gibi "ahfâ" (çok gizli) olarak adlandırılır; "Sözü (ister gizle ister) açığa vur, O (insanın) gizlisini de bilir, gizlinin gizlisini de." (Tâhâ Sûresi: 7) İç şuur, sadece Allah ve arifin şuurunda olduğu bir şey iken, en içteki şuur zahidin dahi farkında olmadığı bir oluşturdur. Sadece Allah onun ilmini kuşatır.

İlk ekol, iç şuurun kendinde bir varlık (ayn) olduğunu kabul ederken, bazıları onun ruh ve kalpten daha yüksekte olduğunu, diğerleri ise kalpten daha yüksek fakat, ruhtan daha aşağıda olduğunu ifade ederler.

Şehabeddin Ömer Sühreverdî iç şuurun, kalp ve ruhtan ayrı bir varlık olmadığına inanır ve bu konuda iç şuurun, ruhtan daha yüksek olduğunu kabul eden okulun görüşüne işaret eder; "ruh, nefis ve kalbin bağlarının esaretinden tamamıyla serbest kaldıktan sonra, kendisine farklı bir karakteristik bahsedilir". Bu ekol, iç şuurun, ruhtan daha yüksek bir oluş haline geldiğini farzeder. Farkına varmadıkları iç şuurun ruhla aynı şey olup fakat farklı niteliklerle karakterize edildiğidir. İç şuur, kalpten yüksekte iken ruhtan daha aşağıda kabul edenlerin yanılgılarının nedeni; nefsin tutarsız tahakkümünden tamamıyla özgür ve nefsin heveslerinin bağımlılıklarından ve üzerine yapışan şeytanî fitnelerden serbest kaldığında kalbin, hallerin son makamlarında farklı karakteristiklere sahip olduğu gerçeğinde yatmaktadır.

Bazıları iç şuurunu farklı bir biçimde yorumlar: ruhun merkezine gizlenmiş ve aklın idrakine kapalı, latif mana (ma'na)

olarak veya dilin onu tarif etme kabiliyetine vakıf olmadığı, kalbin çekirdeğine gizlenmiş bir ma'na.

Ebu Bekir Vasıtî der ki: "Beden tamamıyla karanlıktır. Bedenin ışığı ise iç şuurdur. Eğer kişi iç şuura sahip değilse, sonsuza dek karanlıkta demektir."

Ebu Sa'id Ebu'l Hayr, Pir Ebu Fadl'e iç şuurun ne olduğu sorulduğunda, "Sen" diye cevapladığını aktarır. En içteki şuurun ne olduğu sorulduğunda cevap yine "Sen" olmuştur.

İç şuur, Allah ile beraber olan bir kişinin (ayn) özüdür; gizlenmiştir öyle ki, hiç bir dil onu tasvir edemez veya kişinin kendisi dahi onu tanımlayamaz. Üç veçheye sahiptir:

Birincisi, diğerlerinden gizlenmiş, geri çekilmiş olan üç şeyi gerektirir; hizmet şartlarını bilmek, diğerlerinin haklarına tecavüz etmemek ve kendini zararlı şeylerden alıkoymak. Geri çekilmenin (halvet) kendisi bu şeyleri gözetmeyen kişiler için bir yanılgıdır.

İkincisi, meleklerden gizlenmiş ve hakikat'in tecellisi olan; üç delili vardır: Kudrete şahit olan kalbin genişlemesi; Allah'a karşı sorumluluklardan kaçma konusunda insanların mazeretlerini kabul etmemek ve Allah'ın ihsanlarına kişinin gözlerini açması.

Üçüncüsü, zahidin kalp gözünü Allah'a odaklayan yıldırımın bir ışığı olan Vuslat'a ermiş kişinin kendisinden gizlenmiş olan iç şuur. Üç şey ile bağı kalmamıştır: Bir şeyin korkusu, bir şeyin umudu ve bir şeyi sevmek. Görünen her şey Allah'tadır ve O'nun dışındaki her ne ise hiçlik ve kayıptır. (SM)

Bazı müürşidler, iç şuur ve en gizli olanı (ahfa) birbirinden ayrı şeyler olarak kabul ederler. Diğerlerinin görüşünde ise bunlar bir ve aynıdır.

Sûfî Terminolojisinde ahfa, ruhun potansiyelinde yatan, ona emaneten teslim edilmiş ve ancak kişinin Kutsallığa çekilip gark edilmesiyle aktüalize olan İlâhî latifedir. Bu gerçekleşektikten sonra, ahfa, İlâhî şühûd ve Allah'ın ruha bahşettiği lütuf ve İlâhî Sıfat'ların tecellisine şahit olan ruh arasında bir berzah haline gelir. (TC, 135)



En İç Şuur

En içteki şuur, insan nefsinin yükselişinin kemâlâta ulaştığı oluşturm, ariflerin Allah vasıtasıyla Allah'ı gördükleri ve yalnızca Allah'ın bunun alimi olduğu bir duraktır. O Tevhid denizidir. Bu durakta bütün damlalar bir araya gelir ve tek bir damla bulunamayabilir. Hallac'ın, "Ben Hakk'ım" dediği, Bâyezîd-i Bistâmî'nin "sübhani.. (kendimi tenzih ederim)! En yüksek durak Benimkisi!" dediği yer bu okyanustur. Burada; her şey O, O'ndan ve O'nun içindir.

Ehadiyye'te temsil edilen cem edilmiş her iki hakikatin bilgisi ve her şeyin bilgisinin O'nda ve O'nun tarafından kuşatılması gibi en içteki şuur, Allah'a özeldir, Kur'an âyetinde işaret edildiği gibi: "Çünkü yaratılmış varlıkların idrakini aşan şeylerin anahtarları O'nun katındadır: "Onları Allah'tan başka kimse bilemez." (Enâm Sûresi: 59) (TC, 156)

En içteki şuur, arifin algıladığı ve bundan lezzet aldığı oluşturm ki, arif böylece neşeli bir hâl alır; ne var ki bunu iç akla bunu gösteremez. (§§, 631)

En içteki şuur, arifin hakikatinin bâtinî suretidir.

İç şuur (sır), Zat'ın sırrının keşfi süresince sırasıyla Sıfat'ların sırrının tecellisini gören en içteki şuura odak-

lanan bir göze sahiptir. Ve bu keşf, âşık âşığını terk ettiği noktada vuku bulur.

Arif der ki: "En içteki şuuru temaşa etmek, direk şahadeye yönelten keşfi gerektirir. (ME, 127)

Mürşidler, iç şuurun kişinin gözlemleyebildiği, en içteki şuurun ise kişinin idrakinde olmadığı bir şuur olduğunu söylerler.

Arif der ki: "En içteki şuur Gayb-ul Gayb'e eş değerdir." (ME, 154)

En içteki şuurun hakikati ariften ve aynı zamanda diğerlerinden gizlendiği için, "en gizli" (ahfa) olarak da adlandırılır. Ruzbihân, en gizli'nin en içteki şuur ile aynı şey olduğunu söyler. Bu kavramın, Kur'an'daki şu âyetten elde edildiği bilinir, "*Sözü (ister gizle ister) açığa vur, O (insanın) gizli bilir, gizlinin gizlisini de.*" (Tâhâ Sûresi: 7)

En gizli olan, insan nefsinin gelişimindeki en yüksek manevî düzeydir.

Tahanavi, en içteki şuurun, salık tarafından 'en gizli' olarak adlandırılan 'gizli'nin (hafi) manevî düzeyi olduğunu ve iç şuur ve ruhtan daha latif -Hakikat âlemine yakın olan- bir nur olduğunu kabul eder. Bu, ruhun bütün düzeylerinin en latifidir. Ve yalnızca seçkin kullara özgüdür. (KF, 542)

Sonuç

Sûfî mürşidlerinin salike kılavuzluk etmedeki rolü, nefsin arzularını temsil eden 'nefsin tahakküm ve bağları'ndan Sûfî'nin kalbi serbest olabilsin diye ruh ve ordularını -ki bu aşktır- güçlendirmektir. Böylece kalp, aşk ile arındırılabilir ve ruh, iç şuur ve en içteki şuur düzeyine yükselebilir.

Kaynakça

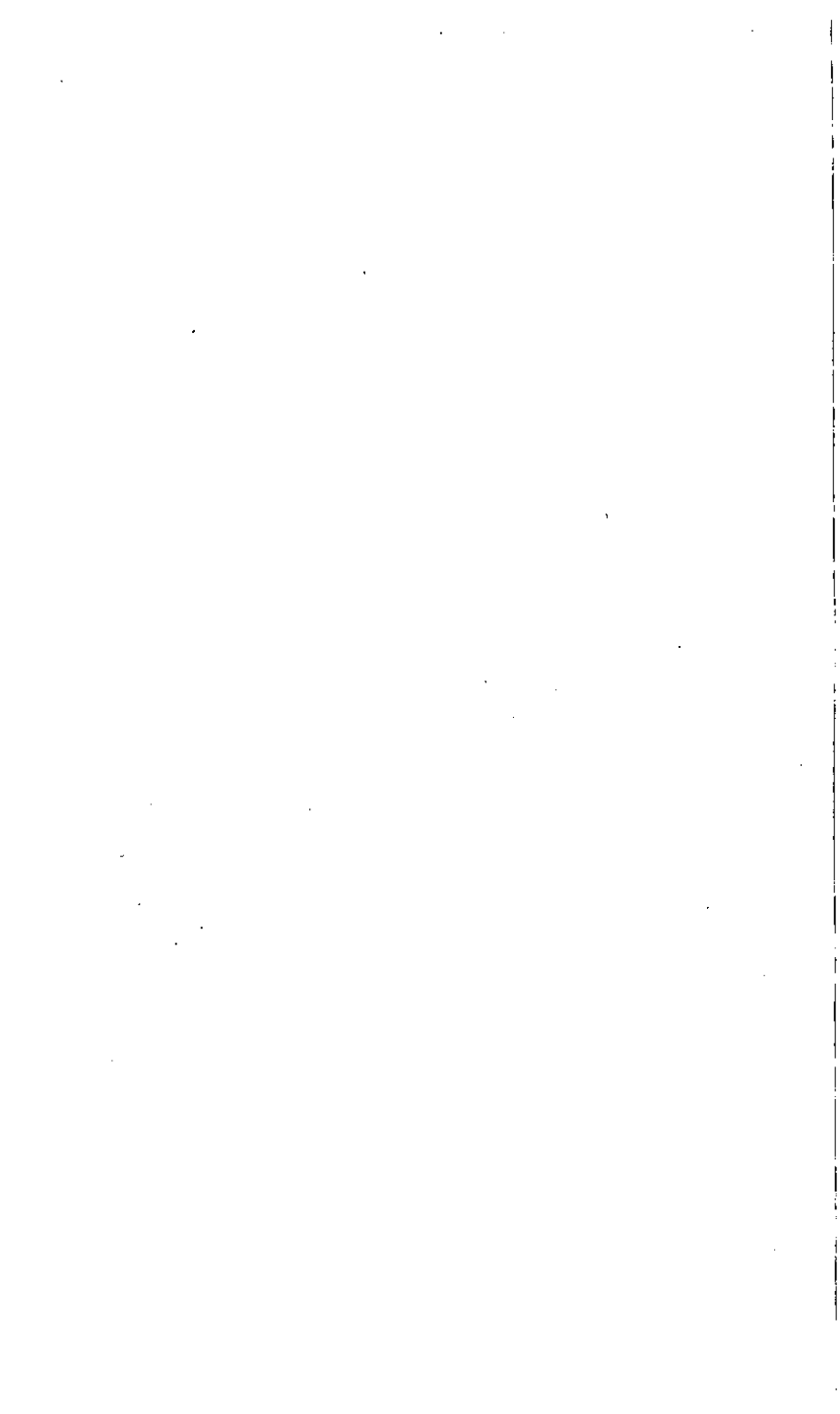
- Algar, Hamid, *Trans The Path of God's Bondsmen*, New York, 1982.
- Arbery, A.J., *trans. The Doctrine of the Sufis (Kalabazi, Kitabut-taarruf)*, Cambridge University Press, 1977.
- , *Trans. The Koran Interpreted*, Oxford University Press, 1983.
- , *Muslim Saints and Mystics. (Attar, Tezkiretül evliya)* Londra, 1976.
- Attar, *Diwan*, Ed. Said Nefisi, Tahran, 1960.
- , *Mantık-ut tayr*, Tahran, 1977.
- , *Musibetname*, Tahran, 1977.
- , *Tezkiret-ül evliya*, Tahran, 1975.
- Baklı Şirazî, Ruzbihân: see Ruzbihân Bakli Şirazî.
- Baba Rükân-i Şirazî: See Şirazî, Rükneddin ibn Abdullah.
- Baba Tahir Uryan, *Şerh-i ahval vel etvar Baba Tahir*, Ed. Cevad Maksud, Tahran, 1975.

- Baharzi, Ebul Müfekkîr, *Evrâd-ül ahbab ve fusus-ul adab*, C II, Ed. İrec Afşar, Tahran, 1979.
- Bertels, Yevgeni, Edvardovich, *Tasawwof wa Adabiyat-e Tasawwof*. Incl. Anonymous
- _____, Persian language MS, Mer'at-e 'Oshshaq. Russian text translated into Persian by Sirus Izadi. Tehran, 1979
- Cami, Abdurrahman, *Divan*, Ed. Haşim Razi, Tahran, 1962.
- _____, *Heft Evrenç*, Ed. Murtaza Gilanî, Tahran, 1978.
- _____, *Nakd-el nusûs fî şerh-il fusûs*, ed. W.C. Chittich, Tahran: Imperial Iranian Academy of Philosophy, 1977.
- Curcânî, Ali ibn Muhammed, *Kitab-ul Tarîfat*, Ed. İbrahim el- Ebyârî, Beyrut, 1985.
- Dehkudâ, Ali Ekber, *Lugatname*, Compiled under supervision of Muhammed Muin, Tahran, 1964.
- Emir Hüsrev Dehlevî: See Dehlevî, Emir Hüsrev.
- Ensârî, Hoca Abdullah, *Mecmua-i Resail-i Abdullah Ensârî*, ed. M. Şirwânî, Tahran, 1973.
- _____, *Menazil-us sairin*, ed. S. Laugier de Beaurecueil, Kahire, 1962.
- _____, *Risale-i cem-i Hoca Abdullah Ensârî*, ed. Vahid Desgerdi, Tahran, 1968.
- _____, *Sad Meydan*, Kabil, 1976.
- _____, *Tabakat-ı Sufiye*, ed. Abdülhay Habibi, Kabil 1968.
- Furzanfer, Bediuzaman, *Ehadis-i Mesnevi*, Tahran, 1982.
- Hafız Şirazî, *Divan*, Şiraz, 1982.

- Hucvirî, Ali ibn Osman, *Keşful Mahcub*, Ed. V. A. Zhukovsky, Leningrad, 1926.
- Iraki, Fahrüddin, *Kulliyat-ı Iraki*, Ed. Said Nefisi, Tahran, 1959.
- , *Risale-i lemaat ve risale-i istilahat*, Ed. Cevad Nurbahş, Tahran, 1974.
- , *Divine Flashes*, Translated by W.C. Chittich and P.L. Wilson, London, 1982.
- Kaşani, Abdür Rezzak, *Istilahat-ı Süfiye*, Ed. Muhammed Kemal, İbrahim Cafer, Mısır, 1984.
- Kaşani, İzzeddin Mahmud, *Misbah-el Hidaye ve miftah el-kifâye*, Ed. Celaleddin Hümayi, Tahran, 1946.
- Kirmani, Ali Şah, *Divan-ı muştakiye*, Ed. Dr. Cevad Nurbahş, Tahran, 1968.
- Kuşeyri, *Risale-i Kuşeyri*, Tahran 1982.
- Kubâdiyânî, Nasır Hürsev: see Nasır Hüsrev Kubâdiyânî.
- Kücendi Kemal, *Diwan-i Kemaleddin Mesudi Kücendi*, Ed. Aziz Devletâbâdi, Tahran, 1958.
- Lahici, Şemseddin Muhammed, *Divan-ı eşar vel resail*, Ed. Berat Zencânî, Tahran, 1978.
- , *Mefatih-ul icazfi şerhil Gülşen-i Raz*, Tahran, 1958.
- Mağrebi, Muhammed Şirin, *Divan-ı Muhammed Şirin-i Mağrebi*, Ed. Leonard Lewisohn, London.
- Meybudi, Ebu'l Fazl Reşidüddin, *Keşfü'l esrar*, Tahran, 1978.
- Muin, Muhammed, *Ferheng-i Farisî*, Tahran, 1981.
- Muzaffer Ali Şah Kirmanî: See Kirmanî, Muzaffer Ali Şah.

- Münevver, Muhammed, *Esrar-ut Tevhid fî makamat eşşeyh Ebu Said*, Tahran, 1928.
- Nasır Hüsrev Kubâdiyânî, *Divan-ı Nâsır Hüsrev*. Incl.
- Nimetullah Veli, Seyyid Nureddin, *Kulliyat-ı şâh Nimetullah-ı Veli*, Ed. Cevad Nurbahş, Tahran, 1978.
- _____, *Resail-i şâh Nimetullah Veli*, Ed. Cevad Nurbahş, Tahran, 1978.
- Nicholson, R.A., *Keşful Mahcub, Hucvirî*, E. J. W. Gibb Memorial Series, vol XVII, London 1911; reprint: 1976.
- _____, Trans., ed. *Mesnevi, Celaleddin Rumî*, London: Luzac, 1977.
- _____, *Studies in İslamic Mysticism*, Cambridge University Press, 1921.
- Nurbahş, Cevad, *Ferheng-i Nurbahş*, London 1984-88.
- _____, *In the Tavern of Ruin*, Newyork, 1978.
- _____, *Traditions of the Proghet*, 2 cilt. 1981-1983.
- Pickthall, Marmaduke, trans. *The Glorious Koran*, London, 1930; reprint, 1969.
- Razî, Necmuddin (Daye), *Mirsad-ul ibad minel mebde ilel mead.*, Ed. Muhammed Emin Riyahî, Tahran, 1973.
- Rumi, Celaleddin, *Kulliyat-ı Şems ya Divan-ı Kebir*, Ed. Furzanfer, Bediuzaman, Tahran, 1959.
- _____, *Mesnevi-i Manevi*, Ed. R.A. Nicholson, Tahran, 1977.
- Ruzbihân-ı Bakli, *Ebhar-ül Aşıkîn*, Edited by Dr. Cevad Nurbahş, Tahran, 1970.
- _____, *Meşrebul Ervah*, Ed. Nazif M. Hoca, İstanbul, 1974.
- _____, *Risalet-ül Kuds*, Ed. Dr. Cevad Nubahş, Tahran, 1981.

- , *Şerh-i şathiyat*, Ed. Henry Corbin, Tahran, 1981.
- Sadi, Muslihiddin, *Bostan*, Ed. Nureddin İranperest, Tahran, 1977.
- , *Gülistan*, Ed. Halil Hatip Rehber, Tahran, 1969.
- , *Külliyat-ı Sadi*, Ed. Muhammed Razavî, Tahran, 1978.
- Sebzevarî, Hadi (Haccı Molla), *Divan-ı Haccı Molla Hadi-i Sebzevâri*, Ed. Seyyid Muhammed Rıza Dâi-Cevad, İsfahan, undated.
- Senâî, Ebu'l Mecd Mecdud, *Divan-ı Senai Gazvavî*, Ed. Müderris Razavî, Tahran, 1975.
- , *Mesnevihâ*, Ed. Ed. Müderris Razavî, Tahran.
- Serrac, Tusi, Ebu Neşr, *Kitab-ul Lum'a fi tasavvuf*, E.J.W. Gibb Memorial Series, No. 22, Londra, 1914.
- Sülemi, Ebu Abdurrahman, *Kitab-ı tabakat-ı sufiye*, Ed. Johannes Peterson, Leiden, 1960.
- , Steingass, F., *Persian-English Dictionary*, Tehran, 1978.
- Şebusteri, Mahmud, *Gulşen-i Raz*, Ed. Cevad Nurbakş, Tahran, 1976.
- Şirazî, Rukneddin ibn Abdullah, (Baba Rükânâ), *Nusus-el husus fi tercemet-il fusus*, Tahran, 1980.
- Tahanevi, Muhammed Âla ibn Ali, *Keşşaf ıstilahat-ul funun*, Ed. Asiatic Society of Bengal, Kalküta, 1982.
- Wensinck, A.J., *Concordance et Indices de la Tradition Musulmane*, 6 vols, Leiden: Brill, 1936.



Dizin

A

Âdem 115, 124
Adl 123
Ahfa 20
Arif 26, 27, 44, 45, 46, 60,
63, 71, 73, 76, 77, 83, 117,
119, 121, 125, 127, 131,
145, 167, 168, 174
Aşk 60, 80, 106, 107, 121,
143, 145, 146, 158, 160,
163, 164
Attar 21, 72

B

Bağdat 38
Burak 54, 55

C

Cebraail 56
Cem 125

H

Hafız 120, 121
Hakikat 24, 84, 100, 117,
174
Harun 40
Harut 35
Hasan Basri 115
Hem 108
"HİÇ" 16
Hucviri 48, 59
Hz. Peygamber 26, 36, 44,
45, 58, 67, 71, 74, 75,
77, 83, 98, 114, 127, 133,
134, 137, 145, 148, 155,
168, 169
Hz. Ömer 58, 74, 75

I

İblis 124
İbrahim Ethem 69, 116,
120

İmam Cafer Sadık 67

K

Keşf 41, 48

Kuran 34, 116, 120, 127,
128, 129, 133, 141, 148,
150, 170

M

Mana 169

Mekke 59

Meybudi 83

Muhasebe 122

Murakabe 122, 137

Musa 40, 41, 143

Mülk 129

N

Necmuddin Razî 52, 141

Nefs 6, 11, 14, 19, 20, 24,
25, 26, 27, 28, 29, 30, 31,
32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
41, 42, 43, 44, 45, 47, 48,
49, 50, 56, 57, 59, 66, 67,
70, 73, 75, 76, 78, 80, 81,
82, 83, 84, 88, 90, 91, 92,
129, 130, 131, 135, 150,
157, 158

Nemrud 55

R

Rabia 115, 121

Riyazet 71, 88

Ruh 19, 20, 43, 55, 56, 106,
129, 133, 138, 143, 157,
158, 159, 160, 161, 162

Rumî 21, 22, 24, 27, 38,
59, 74, 106, 113, 131,
150, 165

Ruzbihân 7, 41, 44, 45, 46,
60, 75, 174

Rüyet 44, 146

S

Sadi 20, 22

Sadr 141

Samediyet 161, 162

Sır 145

Sırrî Sakatî 69, 140

Sühreverdî 62, 170

Süveyda 145

Şahit 136

Şebusteri 124

Şeriat 54, 84, 85

Şeytan 57, 73, 74, 81

Şiblî 118

T

Tabiat 20, 43

Takallüb 128

Tarikat 55, 103, 160

Tevhid 42, 100, 131, 146, 157,
163, 164, 169, 173

Tüsterî 67

U

Ululhiyet 77, 145

V

Vahdaniyet 126, 160

Vahdet-i vücud 116

Vahidiyet 135

Varlık 10, 11, 42, 47, 117,
134

Y

Yusuf 25, 26, 29, 58, 64, 80,
82, 83, 144, 154, 168

Z

zahir 109, 123, 145, 168,
169

Zikr 152

Züleyha 58, 144

Sûfî bakış açısına göre insandaki tabiat, nefs, kalp, ruh, iç şuur ve en içteki şuur insan nefsinin kemâlâta erişme yolculuğundaki yükseliş aşamalarını temsil eder. Kişi, nefsin tahakkümü altına girdiğinde, varoluşundaki maddi tabiatının niteliklerine de sahip duruma gelir. Kişi, kalbinin tahakkümü altına girdiğinde ise maddi tabiatı ve nefsin zayıflıkları alt edilir. Kalbi tarafından yönetilen kişiler ruhun farkındalığına sahip değilken, nefsi tarafından yönetilenler de kalbin farkındalığına sahip değildir.

Bu eser; ruhun, maddi tabiatından en içteki şuura kadar olan gelişim aşamalarını bu konudaki çeşitli hâkim görüşler ışığında gözden geçirmektedir.

Sûfî Öğretisinde İnsan ve İnsan Psikolojisi

